

శ్రీ

ప్రబోధచంద్రోదయము.



ఇది

కృష్ణమిత్ర విరచితమైన సంస్కృత నాటకమునుండి

గద్య పద్యాత్మికముగా

కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులుచే

తెనిగింపఁబడినది.

నాల్గవ కూర్పు

ప్రకాశకులు :

హితకారిణీ సమాజము

రాజమహేంద్రవరము

1950

కాపీరైటు

ఈ నాటకమునందు వచ్చు పాత్రములు.



వివేకుడు—కథానాయక. డగురాజు. మనస్సునకు నివృత్తిదేవి
వలనఁ బుట్టినవాడు.

వస్తువిచారుడు, సంతోషుడు—వివేకుని సేనానాయకులు.

మనస్సు—వివేకునికిని; మహామోహునికిని తండ్రి.

క్షమ—వివేకుని, సేనానాయకురాలు.

మతి—వివేకుని భార్య.

కుపనిషద్దేవి—వివేకుని భార్య.

శ్రీధ—శాంతియొక్క తల్లి.

శాంతి, కరుణ, మైత్రి—వివేకునిపక్షమునఁ బని చేయుపరిచారికలు.

సంకల్పిడు—మనస్సు కొడుకు.

వైరాగ్యుడు—మనస్సు కొడుకు.

ప్రబోధచంద్రుడు—వివేకుని కుపనిషద్దేవివలనఁ బుట్టినపుత్రుడు.

విద్య—వివేకున కుపనిషద్దేవివలనఁ బుట్టినకూతురు.

సరస్వతి—విష్ణుభక్తిదేవి యాజ్ఞవలనమనస్సునోదార్పనద్వితీయదేవత.

విష్ణుభక్తి—వివేకుని యిష్టదేవత.

పురుషుడు—జీవుడు.

మహామోహుడు—ప్రీతి గాయకుడు. మనస్సునకు ప్రవృత్తిదేవి
వలనఁ బుట్టినవాడు.

కాముడు, క్రోధుడు, లోభుడు—మహామోహుని సేనానాయకులు.

రతి—కాముని భార్య.

హింస—క్రోధుని భార్య.

తృష్ణ—లోభుని భార్య.

దంభుడు—లోభుని కొడుకు.

అహంకారుడు—లోభుని తండ్రి.

నాస్తికత—మహామోహుని భోగభార్య.

అసత్సంగుడు—మహామోహుని భృత్యుడు.

వటుడు—దంభుని శిష్యుడు.

చార్వాకుడు, దిగంబరసిద్ధాంతుడు, బుద్ధాగముడు, సోమసిద్ధాంత
తుడు—మహామోహుని పరివారములోనివారు.

నిదిధ్యాసనుడు—విష్ణుభక్తి దేవి యపనిషద్దేవికడకుఁ బంపినదూత.

వీరుగాక ప్రస్తావనమునం దనేకపురుషులును స్త్రీలును వత్తురు.

ఉ సో ద్ధా త ము



ఈనాటక మేకాలమునందు రచియింపబడినదో నిశ్చయము
 గాఁ దెలిసికొనుట కాభారము లేవియుఁ గానరావు. గ్రంథకర్తయైన
 కృష్ణమిత్రుఁడు పట్టాంకమునందుఁ గుమారిల భట్టయొక్క పేరు
 నుదాహరించుటచే నిది యాతని కాలమునకుఁ దరువాతదగుట నిశ్చ
 యము. కుమారిలభట్ట క్రీస్తుశక మేడవ శతాబ్ద మధ్యమునందుండి,
 పూర్వమీమాంసారిక్తము మొదలయిన గ్రంథములను రచించి,
 బౌద్ధమతమును భంజించుటకయి మహాప్రయత్నముచేసి ప్రసిద్ధి
 కెక్కినవాఁడు. ఈనాటకముయొక్క ముద్రేత మద్యైతమును స్థాపించు
 టయే యయినను, ఇందెందును దన్మత స్థాపకుఁడయిన శంకరాచార్యు
 లవారిపేరుదాహరింపబడి యుండలేదు. శంకరాచార్యులవారు
 హూణశకము ౭౮౮ వ సంవత్సరమునందుఁబుట్టి తొమ్మిదవశతాబ్దా
 రంభమునఁ బ్రబలియున్నారని యిప్పు డించుమించుగా నిశ్చయింపఁ
 బడినది. కాఁబట్టి యీనాటకము క్రీస్తుశకమేడవ శతాబ్దమునకును
 తొమ్మిదవ శతాబ్దమునకును మధ్యనుజేయఁబడినదని చెప్పవచ్చును.
 మఱియును శంకరాచార్యుని కాలమునందు మండనమిత్రుఁడు మొద
 లైన మిత్రజాతి బ్రాహ్మణు లనేకులు మహావిద్వాంసులగుటయు,
 గ్రంథకర్త మిత్రజాతివాఁ డగుటయుఁగూడ కాలనిర్ణయమునకుఁ
 గొంత తోడుపడుచున్నది. అంతేగాక యీనాటకమును కీర్తివర్మ
 యను రాజసమ్మఖమునఁ బ్రయోగించినట్లు ప్రస్తావనవలనఁ దెలియ
 వచ్చుచున్నది. కీర్తివర్మ యను చాళుక్యరాజొకఁడు హూణశకము
 ౭౪౭ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౭౫౭ వ సంవత్సరమువఱకును
 కళ్యాణి నగరమునందు రాజ్యముచేసి యున్నాఁడు. నాటకప్రస్తావన

యం దుదాహరింపఁబడిన కీర్తివర్ణయితఁడే యయినపక్షమున, ఈ ప్రబోధచంద్రోదయనాటకము సంస్కృతమున హూణశకము ౭౪౭, ౭౪౮ సంవత్సరములమధ్యను రచియింపఁబడి యుండును. కాశికా పురమును రాధాపురమును వర్ణించుటచేతఁ గవి పంగదేశపువాఁడయినట్టు కానఁబడుచున్నను, ఈనాటకము దక్షిణహిందూదేశమునందే విస్తారముగా వ్యాపించియుండుటచేతను నాటకమునందక్కడక్కడ దక్షిణ హిందూస్థానమును గూర్చిన ప్రస్తావన కానఁబడుచుండుటచేతను గ్రంథకర్త కళ్యాణ నగరమునందే యుండి యుచ్చటనే గ్రంథరచన చేసినట్టాహించవలసి యున్నది. ఈనాటకము హూణశకము ౧౪౮౭ వ సంవత్సరమునకుఁ దరువాతను ౧౫౦౮ వ సంవత్సరమునకుఁ బూర్వమునందును నంది సింగయ్య గంట మల్లయ్య యను కవులచేఁ దెనుఁగున బ్రంబధరూపమున నయిదాశ్వాసముల పద్యకావ్యముగా రచియింపఁబడినది. కాఁబట్టి నాటకము పదునేనవ శతాబ్దాంతమునకే మిక్కిలి ప్రసిద్ధమయి యప్పటికే మిక్కిలి పురాతనమైనదిగాఁ గానఁబడుచున్నది.

నేనీనాటకమును ౧౮౮౫ వ సంవత్సరమునందుఁ గొంత తెనిగించి యిందలి ప్రధమాంకము నాసంవత్సరమునందు వివేకవర్ధనిలోఁ బ్రకటింపితినిగాని యప్పుడు కొన్ని శారణములచేత గ్రంథమును ముగింపక యిటీవల నామిత్రులు కొందఱీనాటకమును శీఘ్రముగా ముగించి ప్రచురించవలసినదని నాకు వ్రాయుచువచ్చుటచేత గతసంవత్సరమునందు మరల నారంభించి చింతామణిపత్రిక కప్పడప్పుడు వ్రాసి గ్రంథమును నేటికి ముగించినాను. ఈభాషాంతరము యొక్క యోగ్యతా యోగ్యతలను దీనింజడవువారే నిర్ణయింప నర్హులుగాన నేనావిషయమునుగూర్చి యిచ్చట వ్రాయవలసిన పని

లేదు. భ పాంతరమునంతను సాధ్యమైనంతవఱకు మూలగ్రంథాను
సారముగానే చేసి యున్నాను. * * *

ఈనాటకము నందలి కథ వేదాంతవిషయమే యయిననుకృష్ట
మిశ్రుఁడు దీనిని హృదయరంజకముగాను, సుబోధకముగాను; జేసి
యున్నాఁడు. ఇందుఁ వివేకము (జ్ఞానము) నకును మహామోహము
(అజ్ఞానము) నకును పోరాటము జరగఁగా మొదల నజ్ఞానమే ప్రబల
ముగానున్నను గడవట జ్ఞానముచేతఁ బరాజితమయి యడఁగిపోయి
నట్లు చెప్పఁబడినది. ఇందు సుగుణ దుర్గుణములు పురుషులుగాను
స్త్రీలుగాను జెప్పఁబడి యాయాపక్షములయందు వానివాని ప్రభా
వముతో మిక్కిలి మనోహరముగా వర్ణింపఁబడినవి. ఈవిషయ
మిందలికథను జదివినను పాత్రములను బరిశీలించినను బోధపడును
గాన నేనీవిషయమును బెంచి వ్రాయక, ఈనాటకము నాంధ్రీకరిం
చుటలోఁ గలిగిన నాప్రమాదములను దీనింజదువువారు మన్నింతు
రని వేడుచు నీయిపోద్ఘాతమును ముగించుచున్నాను.

రాజమహేంద్రవరము, } కందుకూరి వీరేశలింగము.
ది ౨౨ జూన్ ౧౮౯౨ వ సం॥

రెండవకూర్పు.



మొదటికూర్పునఁ బ్రస్తావనలో గోపాలునిగూర్చి మార్చిన
విషయ మీకూర్పున మూలగ్రంథానుసారముగా సంస్కరింప
బడినది.

చెన్నపురి. } కం-వీ
10—10—98. } కం-వీ

శ్రీ

ప్రబోధచంద్రోదయము



ప్రబోధమాంకము.



మ. రవిరస్మిన్ దినమధ్యమందు జలపూరంబుల్ బలెన్ దృష్టికిన్
భువి నజ్జానముచేత భౌతికజగంబుల్ దేనఁ దోచుం దగన్,
బువుదండన్ ఫణియన్నభ్రాంతివలె బోవున్ దేనఁ బ్రాజ్ఞాభిశ్ర
య్యవి, యానిర్మలబోధముండలఁతుసాంద్రానందమున్ మనస్పదిన్.
ఉ. నిండుమనంబు శాంతిఁ గననేర్చినయప్పుడు బ్రహ్మరంద్రమం
దుండి సుషుమ్నదుద్ధపవనోద్గతమై సుఖసాంద్ర మాచును
ద్దండలలాటనేత్రమిమఁ దాఁ బ్రకటికృత మైనయట్లు బి
హ్మాండమునిండు నీశ్వరుచిదాత్మక తేజము మిమ్ముఁ బ్రోచుతన్.
(నాంద్యంతమున.)

సూత్రధారుడు—అతివిస్తార మేల! చాలును. సకలసామంత
చక్రచూడామణిమరీచిమంజరీసీరాజితచరణరాజీవుండును, బలవదహి
తనివహవత్ స్తటక వాటపాటనప్రకటితనరసింహరూపుండును, బ్రబల
తరనరపతికులప్రళయనుహారవమగ్న మేదిసముద్ధరణనుహావరాహుం
డును, నిఖలదిగ్విలాసినికర్ణపూరీకృతకీర్తిలతాపల్లవుండును, సమస్తా
శాస్త్రంబబేరమకర్ణతాలాస్ఫూలనబహుళతరపవనసంపాతన ర్తితప్తతా
పానలుండును, నగుగోపాలుండు—“మాకు సహజసూక్ష్మమైన

శ్రీకీర్తివర్మమహారాజులవారిదిగ్విజయవ్యాపారముచేత బ్రహ్మానంద
రసానుభవమును కెడము లేక మేము వివిధవిషయములందగిలి వ్యర్థ
ముగా దినములు గడపినారము. అయినను మేమిప్పుడు కృతకృత్యుల
మైనారము.

గీ. క్షయము నొందిరి యైవిభు శత్రుస్థులు;

మహి సురక్షిత యయ్యె సగ్గుంత్రిగరిమ;

రాజమకుటార్చితాచ్చసామ్రాజ్యలక్ష్మి

యభిమేఖలయగుక్షితి నతనిఁ జేరె.

అందుచేత మేము శాంతరసప్రధాన మయిన ప్రయోగాభి
సయముచేత మనస్సును వినోదపెట్టఁ గోరుచున్నాము. కాబట్టి
యింతకుఁబూర్వమే పూజ్య లయితకృష్ణమిత్రులవారు రచించి
మీకు సమర్పించిన ప్రబోధచంద్రికయు మనునాటకము మీరిప్పుడు
శ్రీకీర్తివర్మమహారాజులవారి సన్నిధానమందుఁ బ్రయోగింపవలెను.
రాజుగారికిని సభవారితోఁగలిసి దానినిజూడవలెనని వేడుకగలను. అని
నాతో సెలవిచ్చెను. అవుఁగాక! నేనింటికిఁబోయి వాగ్మహిణిని
బిలుచుకొనివచ్చి సంగీతకర్మమున కుపకరించెదను. (అని కొంచె
ముతిరిగి తెరవంకఁ జూచి) ఓసీ! ఇటు రమ్మ.

నటి—(ప్రవేశించి) ఇదిగోవచ్చినదానను. నే నేనియోగము
ననుష్ఠింపవలెనో దేవరవారు సెలవియ్యవలెను.

సూత్ర—ఓసీ! నీకును దెలిసియే యున్నది.

మ. కలఁడుద్యుద్రిపుభూరిపుత రాకాంతారమూర్ఖత్వతా
పలనత్పావకకీలికాక్రమితవిశ్వవ్రాతఁ జాశాంతని
శ్వలవిశ్రాంతయశుండు ఖడ్గతికాసంఛిన్నకంఠారి రా
ట్కులభూషాపితకీర్తివర్మఁడు తగ్గ గోపాలుఁ డుర్విస్థలిక.

మతియన,

మ. రణరంగులు తప్పడున్ మనుజభుగ్రామాంకరాస్ఫాలనో
 ల్పణవల్లన్న పాలతాళరవము ల్వాప్యపింప, యుర్భూసమీ
 రణసత్తోభితకుంభీకంభకుమార ప్రవృత్తనాదంబులన్
 బ్రణుతింపం దదపూర్వకీర్తుల, నటించంగా బిశాచాంగనల్.

అతఁ డిప్పుడు శౌరిపదస్థితుడయి యాత్మవిరోధార్థముగాఁ
 బ్రబోధచంద్రోదయనాటక మాడవలెనని యాజ్ఞాపించియున్నాడు.
 నటుల నిప్పుడు వేషములు ధరించి వచ్చునట్లు నియమింపవలెను.

నటి—(విస్మయముతో) ఆర్యపుత్రా! ఆశ్చర్యము! ఆశ్చ
 ర్యము! ఇల్లు నిజభుజబంధిక్రమైకనిర్భరితనకలరాజమండలంఁదైన
 యతం డాకల్లాకృష్టకవితోదండదండ బహుళవర్ష చ్ఛరనికరజర్పరీ
 కృతతురంగరంగసంగోహంబును నికరనివత త్తీక్షణిక్షి ప్రశస్త్ర
 సహస్రపర్యస్తాత్తుంగులంగవిహీధ సహస్రంబును భ్రమద్భు
 జదండచండమందరాభిఘాతఘూర్ణత్సకలపదాతి సలిసంఘాతంబును
 నగుకర్ణసైన్యసాగరంబును మధుమధనుడు క్షీరపారావారంబును
 బోలె నిర్మధివి సమరవిజయక్షిప్తిజేసి పీఠచతుంఁడై యిప్పు
 డిటువంటి సకలమునిజనల్లాఘనీయమైన యువశయ మెల్లుంపడెను!

సూత్ర—టనీ! బ్రహ్మజ్యోతి యెప్పుడును స్వభావముచేత
 సౌమ్యమయినదే. అయినను, అది మేకో శారణముచేత వికార
 మును బొందినను మరల స్వభావమునందే నిలుచును. ఆప్రకారము
 గానే సకలభూపాలకులప్రళయకాలాగ్నికుండ్రుండైన చేదిపతిచేత
 సుహృదింపబడి చూత్రాద్విడుపాధిపపుణ్యవీరాజ్యమును స్థిరీక
 రించుటకయి యాయన కీసారంభము కలిగినది. చూడుము—

గీ. ప్రళయకాలసముదృశ త వాయువశతః
 బర్వతంబుల లంఘించువారిరాశి
 నిశ్చలంబయి స్వచ్ఛమై నిలవలేదె
 యిప్పుడు మేరమీఱక స్వభావేద్ధగరిమ?

అంతేకాక శ్రీమన్నారాయణాంశసంభూతులయిన యిటువంటి పాద
 పభూషణులగు పురుషులు భూతహితముకొఱక భూమియందవత
 రించి విహితకృత్యములను నిర్వహించి మరల శాంతిని బొందుదురు.
 ఇప్పుడు పరమరామని కథ వినుము—

మహాస్రగ్ధర

ఎవఁ డీధాత్రిస్థలిన్ ముక్త నృపులఁగెడపి ముయ్యేడునూఱుల్
 ద్విషన్మాం
 సవసామస్తిష్కపంకాచ్ఛరధిరనదులన్ స్నానమాంజేసె; జేదో
 యివధించెన్నిర్దయుండై యెవఁడువనితల౯వృద్ధుల౯బాలుర౯మా
 సవపాలాంచదృఢజాఖండనచణగుణసందత్కుతారోగ్రధారన్.

గీ. అట్టి జానుదగ్మ్యుడు స్వవీర్యమున భూమి
 భారమునుడించి, నృపకులాన్వయముఁ గ్రుంచి,
 గోపపావకు నాపయి రూపడంచి,
 తపముబలిమిని బరమశాంతత వహించె.

అలాగుననే యితండును గర్తవ్యమును నెఱపి యిప్పుడు పరమోప
 శమనిష్ఠుఁ డయి యున్నవాఁడు.

గీ. పుడమిపైని వివేకుండు మోహజయముఁ
 బడయునట్లుగఁ గర్ణున వడిచయించి
 యల ప్రబోధనకుంబలె సభ్యుదయము
 నితఁడు శ్రీకీర్తివర్ధభూపతికి నొసఁగె.

[తెరలో]

ఓరీ! పాపీ! నటాధమా! ఏమీ! నాదేహములోఁ బ్రాణములుండఁ
గానే మాస్వామియైన మహామోహునకు వివేకునివలనఁ బరాజ
యము నుదాహరించుచున్నావు!

నూత్ర—(తొట్టుపాటుతోఁజూచి) ఓసీ! చూడు.

చ. మదనుడువచ్చె నిచ్చటికి మంజులపీఠకుచద్యయంబు పే
రెడ ఘటించుచున్ రతి రహిన్ బులకాంచితబాహువల్లులన్
గదిసి కవుంగిటంబొడువగా, మదఘూర్జితనేత్రపద్మఁడై
యదె నయసాభిరామనుభగాకృతి లోకము మోహపెట్టుచున్.
అతఁడు నామాలలవలనఁ బుట్టిన క్రోధము మూర్తిభవించినట్లు కనఁ
బడుచున్నాఁడు. ఇక్కడనుండి మన మతనిని విడిచి పాటిపోవుటయే
శ్రేయము.

(ఇద్దఱును నిష్క్రమించుచున్నారు)

ఇది ప్రస్తావన

[వెనుకఁజెప్పినరీతిని గాముఁడును, రతీదేవియు,

బ్రవేశించు చున్నారు]

కాము—(కోపముతో) ఓరీ! పాపీ! నటాధమా! ఏమీ!
నాబొందిలోఁ బ్రాణము లుండఁగానే మాస్వామియైన మహామో
హునకు వివేకునివలనఁ బరాజయము నుదాహరించుచున్నావు!
ఔరా! భరతాధమా!

రీ. పృథివి నిందీవరాక్షులదృష్టివిశిఖ

సంతతులు పర్వకుండెడు సంతవటకె

మహితవిద్వాంసులకునైన మనసులందు

శాస్త్రజన్యవివేకంబు గుంభవిల్లు.

ఉ. మందరమందిరంబులును, సోఽఽగవుంజవంఁడ్రు, మట్టుదా
మందరవోల్లసల్లతలు, మల్లెలతావుల నొప్పుగాడ్పులున్,
జందురుఁడున్నరేణు, నెటకకు నమోఘబలంబులొట గె
ల్పొందఁగ, నన్వివేకుఁడెటులుండు? బ్రహ్మోధుఁడు నెల్లుపుట్టెడున్?

రతి—ఓప్రాణేశ్వరా! మహామోహ మహారాజుగారి శత్రు
వయిన వివేకుఁడు సామాన్యుఁడు కాఁడని తలఁచుచున్నాను.

కాము—ఓప్రియురాలా! స్త్రీ స్వభావముచేత వచ్చిన పిటికి
తనము బయలఁ బడునట్లుగా, నీ వావివేకన కేలభయపడెదవు?
చూడు.

క. శరములు విల్లును నా శో

సరసిజముఖ! పూలెయైన, ఊణమేన్ సనురా

సురమగు సర్వజగంబును

దెరలక నాయాజ్ఞమీటి ధృతి నిల్చెడునే?

చ. సురపతి జాతరం గలసెనుమ్మి యహల్యను, బ్రహ్మదేవుఁడున్
వరతనఁడు న్వరించె, గురుపత్నినిగూడి రమించెఁ జంద్రుఁడున్
బరుడిఁకఁ గానిమార్గమును బట్టనిపాఁడెనఁ డస్మదాజ్ఞచే!
నరయ మతేవి మచ్చరములట్లు భ్రమింపఁగఁజేయు లోకమున్?

రతి—ఓప్రాణేశ్వరా! అదియంతయు సశ్యమే కాని, శత్రుఁడు
సహాయసంపన్నుఁడు గనుక శంకింపవలసి యున్నది. యమ నియమ
ప్రముఖు లయిన యాతని మంత్రులు మహాబలవంతు లని విను
చున్నాను.

కాము—ఓప్రియురాలా! నీవొక్కబలవంతుఁ డయిన యా
వివేకమహారాజయొక్క యమాదిమంత్రులనే తలఁపున నిలుపు
చున్నావుకాని మమ్ము విచారింపకున్నావు. మేము పూని తోఁచార

సించినంతమాత్రముచేతనే వారందఱును నిమిషములోఁ జెల్లఁచెద రగుదురు సుమా!

గీ. ఇచటిక్రోధునియెదుర నహింస యెంత!

బ్రహ్మచర్యాను లెంత నాపజ్ఞఁ జూడ!

వినము సత్యుండు సస్తేయఁడు నపరిగ్ర

హుండు నెంతవా రాలోభునొద్దఁ జెవును.

యమ, నియమ, ఆసన, ప్రాణాయామ, ప్రత్యాహార, ధ్యాన, ధారణ, సమాధులు నిర్వికారచిత్తులకడనేకాని యుండరుగాన వారిని సులభముగానే నశింపఁజేయవచ్చును. అంతేకాక వారిపాలిటివృత్తు దేవత లైనస్త్రీలను నాకధీనుగాండ్రయి కులఁగు చున్నారు.

ఉ. వారివిలోకనంబులును వారిసుభాషణముల విలాసమున్.

వారల కౌగిలింతలును వారలహాసముఁ గ్రీడ లేల! య

వ్వారలనామస్మరణభాగ్యమె చాలు హృదంతరఁబులం

దారయ నిర్వికారులకు నైన వికారము పుట్టఁజేయఁగక.

విశేషించి వీరు మనప్రభువువారి యాప్తు లయిన మద, మాత్సర్య, దంబాదులకు లోబడినవారయి మనరాజుగారి మంత్రి యైన యధర్మునినే యశ్రయింతురు.

రతి—ఓహృదయేశ్వరా! మీకును శమ, దమ, వివేకప్రభృతు లకును జన్మస్థల మొక్కటియే యని విన్నవానను.

కాము—ఓహా! ప్రియుగాలా! ఒక్కజన్మస్థలమే యేక మని చెప్పనేల! మీకు జనకుఁడును నొక్కఁడే సుమా! ఎట్లన—

ఉ. ఈశ్వరసంగమంబునను నెంతయుఁ దొల్తును మాయయందు నీ

విశ్వములో మనస్సనెడువిశ్రుతుఁ డౌ సుతుఁ డుద్భవిల్లె; నా

యీ శ్వరసూతియే మొదట నెల్లజగమ్ములు జేసి మీదటన్
శాశ్వతకర్త యయ్యెను బొసంగఁ గలంబులు మావిరెంటికిన్.

అతనికిఁ బ్రవృత్తియఁ, నివృత్తియఁ, నని యిద్దఱు ధర్మ
పత్నులు గలరు. వారిలోఁ బ్రవృత్తివలన మహామోహుఁడు మూల
పురుషుఁడుగాఁగల మావంశము పుట్టినది. నివృత్తివలన వివేకుఁడు
మూలపురుషుఁడుగాఁగల యారెండవవంశము పుట్టినది.

రతి—ఓ ప్రాణనాయకా ! అట్లయిన సహోదరులయ్యును
మీలోమీకిటువంటి పరస్పర విరోధమెందుకు ?

కాము—

మ, ఇలనేకామిషసంభవశ్యముననే యెందు న్నహావైరముల్
పెలుచ న్వర్థిల నన్నడమ్ములకుఁ; బృథ్వి స్వంతయే యీగతుల్ ?
కలుగక లేదె జనతఁబయినసంగ్రామంబు మున్నీమహీ
స్థలిలోఁ బాండవకౌరవోత్తములకుఁ ధాత్రీనిమిత్తంబునక ?

ఈజగత్తుసర్వమును మాపిత్రాజ్ఞితము, జనకునకు మాయందుఁ
బడమగుటచేత జగత్తంతయు మేమాకృమించుకొనఁగా, నిలువలేక
యదాయదలై సతనవారితో వివేకుఁ డందందుఁ దిరుగుచు నెక్కడనో
యడఁగియున్నాడు. ఇప్పుడాపాపాత్ము లందుచేతఁ దండ్రుని మమ్మును
గూడ నిర్మూలము చేయుట కుద్యోగించుకొని యున్నాడు.

రతి—పాపము శాంతించునుగాక ! పాపము శాంతించును
గాక! ఓ ప్రాణేశ్వరా! విద్వేషమాత్రముచేతనే వారిప్పు డీ పాపవ్యవ
సాయమునకుఁ బూనినారా? లేక యిప్పుడు వారాలోచించిన
యూపాయ మేదియైఁగలదా?

కాము—దీనికిఁ గొంచెము గూఢకారణమున్నది.

రతి—ఓ ప్రాణేశ్వరా ! అది నాకేలచెప్పుదు ?

కాము—నీవు స్త్రీస్వభావముచేతఁ బిఱికిదానవని నీకాపాపాత్ముల దాహణ ప్రయత్నమును జెప్పఁజాలకున్నాను.

రతి—ప్రాణనాథా! అది యెటువంటిది?

కాము—ఓ ప్రియురాలా! భయపడఁబోకు. వారిని కేవల హతాశు లయినవారి కోరికలేసుమా! ఇప్పుడు శాలికాకక్తితో సమానురా లయినవిద్య యనురాక్షసియొక్కతె మనవంశమునందుఁ బుట్టువని లోకప్రవాద మొకటి వుట్టినది.

రతి—(భయముతో) ఏమిగతి! మనకులమునందు రాక్షసి యెట్లు వుట్టునా యని నాహృదయము కంప మెత్తుచున్నది.

కాము—ప్రియురాలా! జడియకు జడియకు. ఇది వట్టికిం వదంటియే సుమా.

రతి—శకువాత నారాక్షసి చేయఁగలపని యేమి?

కాము—ప్రియురాలా! బ్రహ్మదేవునిభార్య సరస్వతి యని యొకతె యున్నదికదా! ఆమె యీప్రకారము చెప్పినదట.

ప్రథమ ర

సంగంబుల్ లేని యూయీశ్వరునివలన సంగర్గమున్ తేకయే లీ
లం గాంచెన్ భార్యమాయాలలనమనసనన్ జ్ఞాఘ్యపుత్రున్ జగంబుల్
పొంగారన్. వీరివంశంబుననె పొడమెరున్ బుత్రియు నిద్వయాంగఁగ;
మ్రుంగుందద్విద్య తిండిన్ బ్రయజననిని భ్రాతృప్రజంబున్ గులంబున్.

రతి—(భయోక్తంపముతో) ఓ ప్రాణవల్లభా! రక్షింపుము.
రక్షింపుము. (అని భర్తను గొగిలించుకొనుచున్నది)

కాము—(శృర్మసుఖ మభినయించి తనలో)

చ, పులకలుశూడఁ జూపులను బొల్పుగఁ దారకలాడఁ బైపయిన్
వలుదకుచదవ్వయంబు భయభావమునన్ వడఁకాడఁ గంకణా

నళి చిలుపాటపాట, భుజవల్లుల నీతరళాక్షి కౌగిటన్

జెలుడుగఁజేర్చు సాంపలరఁ జేసి, నను నివ్వవశాత్కూఁ జేసెనున్.

(కాథాలింగనము చేసికొని ప్రకాశముగా) ప్రియురాలా! బెదరకు బెదరకు, మేము జీవించియున్నంతవఱకును విద్య యొక్కడఁబుట్టినా?

రతి—ఆరాక్షసి పుట్టుట మీ ప్రతిపక్షులకు నన్యుతమా యేమి?

కాము—అపును నన్యుతమే. అవిద్య వివేకున కుపనిషద్దేవి యందుఁ బ్రబోధచంద్రుఁ డను సోదకునితోడఁ గూడఁ బుట్టబోవు చున్నది. శమదమాదులందఱు నందులకు మహాప్రయత్నము చేయు చున్నారు.

రతి—ఓ హృదయేశ్వరా! ఆత్మవివాశహేతు వయిన విద్య యొక్క యుత్పత్తి కాదుర్విసేతు తెల్లు సంతోషించుచున్నాను?

కాము—ఓ ప్రియురాలా! కలక్షయప్రవృత్తు లయి యున్న పాపకర్మలు ప్రత్యపాయము నెల్లు గణింతును? చూడు.

చ. అరయ స్వభావదుష్టకుటిలాత్మలసంభవ మెల్లయప్పుడున్

గరము వివాశహేతునగుఁగా తమకు దముగన్నవా కిన్?

ధరణి ధూమసంచయము తా నుమేఘపదంబు నొంది న

త్వరముగ నగ్ని నార్చి తరువాతకు దానును వాశ మొందదే!

[తెరలో]

ఆ! పాపీ! దురాత్మా! ఏమిరా పాపకర్మల మని మమ్మే యాక్షే పించుచున్నవు! బౌరా!

గీ. “గర్వితుం డైన, మర్మార్గముయ్యెరఁ,

దా నొకింత కార్యాకార్యదక్షబుద్ధి

కానివాడైన, గురునేని కార్యమెంచి

వసుధలోపల దృజింపవలయుఁ జుమ్మి."

అను పౌరాణికగాథను బురాణవేత్తలుదాహరించి యున్నారు. అది గాక యీ మాజనుడు యహంకారునితోఁ జేరి తనతండ్రి యైన బగత్పితను బంధించి యున్నాడు. అతనిని మోహదులుకూడ దృఢపాశబద్ధుని జేసి యున్నారు.

కాము—ఓప్రియురాలా! అదె నూకులవృద్ధుడైన వివేకుడు భార్య యగు మతిదేవితోఁగూడ నిక్కడకే వచ్చుచున్నాడు.

మ. వనితా! చూడుము చిక్కి మానడనుఁ జావంక నివ్వవేకుండు తెల్విని గన్పట్టెడుఁ గాంతి కోల్పడి, కడుక్ నేవచ్చానునంచాయితా ఘనరాగాదులచేఁ గలంగిన మతితొబ్బుభ్రష్టచం గూడి, కాత్మోనుపెన్మంచునఁ గాంతివాసినశశాంకుంబోలి భీతాత్ముడై, ఇంక మన మిక్కడ నిలువఁగూడకు. (అని నిష్క్రమించుచున్నాడు)

ఇది విష్కంభము

[అప్పుడు వివేకమహారాజులు మతిదేవియుఁ బ్రవేశించుచున్నారు]

వివే—(అలోచించి) ఓప్రియురాలా! దుర్విసేతుఁ డయిన యీబ్రహ్మచారియొక్క గర్వోలుక్త మయినమాటను నీవు విన్నావు గదా! వీడు పాపాత్ముల మని మనలనే యాక్షేపించుచున్నాడు!

మతి—ప్రాణేశ్వరా! లోకులు తమదోషముల నేల యెఱుంగజాలరు!

వివే—ప్రియురాలా! చూడు.

శా. అహ! పాశముల నిర్మరంజయని జ్ఞానానందు సయ్యాశ్వరీ

మోహంభోనిధితోఁ జిరంబుగఁ గరంబు న్నొంది బంధించి గా

ధానాంకారపరుల్ దురాత్మకులు నాయు దుర్మదాదుల్ మహా
 తాహం బొప్పగ నీశు దీపదశ నొందంజేసి రత్నంతమున్.
 అట్టివారు పుణ్యాత్ములట! ఆదూరాత్ములచేత బరాభవింపబడిన
 యీశ్వరుని విముక్తుని జేయుటకయి ప్రవర్తింపు చున్నమన మేమో
 పాపకారుల మట!

మతి—ఓ ప్రాణేశ్వరా! పగ మేశ్వరుడు సహజానందసుందర
 స్వభావుడనియు నిత్యప్రకాశుడనియు సకలభవసప్రచారుడనియు
 వినుచుందుము. అట్టివాడేల యీ దుష్టసీతులచే బంధింపబడి మహా
 మోహసాగరమునందు ముగ్ధుని పోయినాడు?

వివే—ఓ ప్రియరాలా!

సీ. సతతమహోన్నత ధృతిమంతుడయ్యను
 సదమలసంపూర్ణ శాంతుడయ్యు
 బ్రబలతరైశ్వర్యభాసమునుండయ్య
 మహితసంతతసీతిమంతుడయ్య
 నసమానఘననిశ్చలాంతఃకరణుడయ్య
 సమగ్రానుగుణధీవిశాలుడయ్యు
 దరుణులమాయుల దగులొందిపురుషుడు
 త్యజింపజే తనదైర్వ్యగరిమ
 నట్లే యామహాపురుషుండు నరయ నిపుడు
 వఱలుమాయామహాదేవివలల దగిలి
 చిరతరానూనసంబంధగరితుకతన
 దన్ను దా నెఱుంగంగ జాలకున్నవాడు.

మతి—ఓ ప్రాణేశ్వరా! అట్లు సంభవింపడు సహస్రకీరణు
 డైన సూర్యుడంధకార రేఖచేత గప్పబడుట సంభవించునేని,

అప్పుడు శ్రీహరిప్రభావమున కృతసాగరుడైన యాదేవుడును మాయ చేత సడగియుండుట తటస్థింపవచ్చును.

విశే—ఓపియారాలా! అమెజాడ యిట్టిదని యూహించుట మనకు శక్యమేకాదు. మారకాంతవలెనే యామాయాదేవి యసత్యము లయినభావములను గనబఱచుచు; దానా పరమపురుషుని వంచించు చున్నది, చూడు చూడు.

చ. స్ఫటికమథంగి స్వచ్ఛుడచి భాసిలుచేవు స్వయంప్రకాశునిన్
గటకట! యల్పరాలయి వికారవిధేయుని జేసె మాయ; ప్రా
కటమగు దానిసంగతిని కాంతి నొకింతయుఁ గోలుపోఁ డతం
డటు లయియొక, ఘటించెడను నాతని కామె యధీరతంగడున్.

మతి—దుర్విదగ్ధురా లయిన యామె యేకారణముచేత ను
దారచరితుఁ డయిన నూమహామహుని వంచించుచున్నది?

విశే—ప్రయోజనమునుగాని కారణమునుగాని విచారించి
మాయ వర్తింపి నుండలేదు. స్త్రీవిశాచముల కది స్వభావమే.
చూడు.

చ. కరుణదయార్ద్రకోమలమనంబులు లోగొని వామలోచనల్
సరగున నేమిచేయటకుఁ జాలరు తాడు ధరాలలంబునక?
పురుషుల మోహపెట్టెదుడ, బుద్ధిగలంతు, విషాదపెట్టెమర్
మరి వెఱపింతుఁ రాసలఁ గరంతుడు, చేయుదు రాత్మదాసులక.
ప.టియొక కారణముగూడఁ గలదు.

మతి—ప్రాణేశ్వరా! అదియేది?

విశే—మరచారులా లయిన యామె “నేనిప్పుడు యశావస
ముపోయి యేండ్లు చెల్లినదాన నయి యున్నను, ఇకఁడును బురాణ
పురుషుడు; స్వభావముచేతనే విషయసుఖ విముఖుడు, కాబట్టి నా

తనయుని నే పరమేశ్వరపదము నందు నిలిపెదను” అని యాలోచించి నది. తల్లియభిప్రాయము నెఱిగి భేద మేమియు లేక యామె నే పోలిన మనస్సును నవద్యారములు గలపురములను నిర్మించెను.

గీ. ఒక్కడయ్యను వహించి పెక్కురూపు

లలశరీరపురంబుల నతడు చొచ్చి,

స్ఫటికమణిబోలి యాత్మచేష్టలను దాను

వానివానికి నగ నలవచ్చుకొనియె.

మతి—(ఆలోచించి) ఓప్రాణేశ్వరా ! తల్లి యెటువంటిదో పుత్రుడు నటువంటివాడే పుట్టునుగదా!

వివే—అప్పుడు మనస్సుయొక్క జ్యేష్ఠపుత్రుడునదనమున్న నుమడునునయిన యహంకారుడు వచ్చి తన్నుఁగొంగిలిండుకొనఁగాఁ బరమాత్ముడు—

చ. బ్రమసి, యవిద్యచేయునిదురంబడి, యీశ్వరుఁ డానునన్నుచే
యమహితకల్పనం దగిలి, ‘యద్భవమందితి; వీరు నాపితల్;
విమతులు; బుత్రీమిత్రులును వీరె; కులంబు బలంబు విద్య ద్ర
వ్యము నివె; భార్య యీమె’ యని గ్వప్నమలీయవి పెక్కు
లాందెడున్

మతి—ఓప్రాణేశ్వరా! ఈప్రకారముగానతిద్వీర్ఘతర మయిన నిద్రచేతఁ బ్రబోధము చెడియున్న పరమేశ్వరునియందుఁ బ్రబోధ సంభవ మెట్లు కలుగును?

వివే—(లజ్జతో నధోముఖుడయి యున్నాడు.)

మతి—ప్రాణేశ్వరా! గురుతరలజ్జాభరముచేత శిరస్సు వంచు కొని యూరకున్నారేమి ?

వివే—పియరాలా! శ్రీలహ్మదయములు నలుదుగా నీర్వ

నుబొందును, అందుచేత నేను సాపరాధుడ నగుదునుగదా యని శంకించుచున్నాను.

మతి—ప్రాణేశ్వరా! అన్యశ గలిగినస్త్రీలు మాత్రమే తన కనురక్తు డయి ధర్మార్థపాపమువందుఁ దగిలి యున్నభర్త యొక్క మనోభీష్మితములకు విఘ్నములు చేయదురు.

వివే—ఓప్రియుగాలా!

శా. ఉగ్రోద్భద్విరహార్తయా నుపనిషద్యోషిస్సణీయోగ మ
య్యగ్రక్లాఘ్యల శాంతిముఖ్యలనుసాహాయ్యాప్తి నాకబ్ధిననే
జాగ్రత్త తుణకాలమిప్పు విషయేచ్ఛల్ మానివర్తించినక
జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిధామవిరతీన్ గల్లం బ్రబోధుండిలన్

మతి—ఓప్రాణవల్లభా! అహంకారాభిమానియైనను గులప్రభునకు బుధమోక్షము కలిగెడు పక్షమున, అప్పుడు దేవర వారి కామతోడి నిత్యానుబంధము కలుగునుగాక యనియే నాకోరిక.

వివే—అలాగున నయినపక్షమున, నామనోరథము లచిరముగాఁ బ్రసన్నములను సిద్ధములు నయినట్టే. అట్టేకదా—

సీ. జగముల కాదియు శాశ్వతుండుఁ బ్రభువు
నై వెలుగొందుమహానుభావు
బహువిధంబులఁ దాము భాగించి, దేహని
వేతగబులందుఁ బ్రవేశపెట్టి
బద్ధవిగాఁ జేసి, పరమమృత్యుపదంబు
ప్రాపించునట్లుగఁ బదిలపఱచి,
యడరుబ్రహ్మద్రోహులై నయవ్వారికి
మరణాంతికంబయి మఱియు శాస్త్రు

విహితమైన ప్రాక్షి త్తవిధిని గేను
 మహితవిజ్ఞానమహిమచే మహి నొసర్చి,
 మరల పాపించువాడెబో స్థిరముగాను
 బూని బ్రహ్మైక భావము బుడమిమీర,
 అట్లగునగాక! ప్రస్తుతి కార్యసిద్ధికి ఆతఁడ బ్రబోధోత్పత్తినిమిత్తము
 శమోదయము సమకూర్చును.

(ఇద్దఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

ద్వితీయాంశము

—

[అంతట దంభుడు ప్రవేశించుచున్నాడు.]

దంభు—“వత్సా! రంభా! అమాత్యసహితృడయి వివేకుడు
 ప్రబోధోదయార్థముగా శమోదయముల నొనర్చుతీర్థము లకుఁ బంపియు
 న్నాడని విన్నాడను. అసన్నముగునన్న సువయోధులక్షయమును
 మాన్పుటకయి మీకు శ్రద్ధ వహించి ప్రతిక్రియ చేయవలెను.
 భూమండలములోఁ బరమశక్తిత్రేత్రమయి వారణాసీసగర మున్నది.
 నీ వందుఁబోయి నాలుగశ్రమములవారియొక్కయు మోక్షకార్య
 విఘ్నము నిమిత్త మతిప్రయత్నము చేయవలెను.” అనిమహామోహ
 మహాలాజుగాడు నాకొజ్ఞాపించియున్నాడు. కాబట్టి నీకు విశ్వలయిన
 వారితో నిండియున్న యీ వారణాసీపురమునందు నేనిప్పుడు మా
 ప్రభువువారు సెలవిచ్చినట్లుగా వారియాజ్ఞలను నిర్వహించితిని.
 ఇప్పుడిక్కడ నాయాశ్రితులు (దాంభికులు)

చ. గణికలయిండ్లఁ గంపొదపుకొంతలయెసనసీధు వానమక,

బ్రహ్మతరతోత్సవంబులను రాత్రులు వెన్నెలలోనఁ బుచ్చి, బ్రా

హృదయము నట్లుగా దీక్షితులగుటకు దలపడుచున్నాను. బండితా
గ్రామములందు ధూర్జలజలమును మోస మొనర్చురెంతయున్.
(చూచి) భాగీరథిగాటియిప్పడీవంక బెట్టుచున్నాడు. ఈపాంథుల
దేవదయులును?

గీ, ఒకట నభియానమును పన్నయిల్ల,
మించి లోకత్రాణములు మ్రొగునట్లు,
పురులనాగ్నామున బెడరించునట్లు,
ప్రజల నెవ్వరినీ గెల్పడమరెడు.
ఇతడు దక్షిణరాధాదేశమునడి పచ్చిలందు నని నేనూహించె
దను. కాబట్టి నేనితనిని బూజ్యుడయిన యుపాంకానునివృత్తాం
తమును దెలిసికొనెదను.

[అప్పుడు పలుచిబెప్పిగట్టగాంకితుడు ప్రవేశించుచున్నాడు]

అనాం—ఓహో! ఈశ్వరము మూర్ఖమయ మయి
యన్నది, ఎట్లన—

చ. గురుమతియు నివంగింపకు, గోప్యము వారిలశాస్త్రరీతిగ
నరు, ఎన కావభాకరే దొనర్చుకోధ, యుకెల దేవతా
గురుకథ? కేమగొప్పమును గోరను, సూక్ష్మపదార్థతత్వముల్
నరపశువుల్ గ్రహింపకు, తలంపకు పాశుపతంబు స్వస్థులె.

(చూచి) వీరభక్త సహస్రము, కేమ సాధ్యామగుచులు, వేదము
లను నీలగలుపుచున్నాడు. (చరిత్ర ముత మోటికివదలి) వీరు
భిక్షులకొక కేమతి వేషములు గ్రహించియు, శిరోమండనమును
చేసికొన్న యుపాదితంబు వేదాంతశాస్త్రమును గాను నేను
చున్నాడు. (నవ్వి)—

గీ. మహిని బ్రత్యక్షముఖ్య ప్రమా సిద్ధ
 ఘనవిరుద్ధార్థములు వీరు జనములకును
 బోధ చేయుచునుండఁగా, బుడమిమీఁద
 బౌద్ధవాదులకడఁ గలపాప మేమి?

ఇట్టి వీరిసంభాషణలు విన్నను మహాపాతకము సంభవించును.
 (మరల మఱియొక చోటికి నడచి) వీరు కష్టపడి తర్కమతము సభ్య
 సించిన శైవపాశుపతాదులు ఈపాపండులు కేవలపశువులే, వీరితో
 సంభాషించినవారు సహితము సరకమునపా లగుటకు, అందుచేత
 వీరిని దృష్టిపథమునుండి దూరముగాఁ బహరి పవలయును. (మరల
 మఱియొక చోటికి నడచి) —

ఉ. అల్లదె గంగయొడ్డు శిలలందుఁ గుళాస్తరణోపవిష్టులై,
 యల్లన దర్భముష్టియుతహస్తము లొప్పఁగఁ, బూజపెట్టె ల
 ల్లన నిల్చి, పూస లెగయుం గొనవ్రేళ్ళుల నక్షమాలికల్
 పెల్లగఁ ద్రిప్పునుక్, ధనికవిత్తములక్ హరియింత్రదాభిశుల్.

(మరల మఱియొక చోటికి నడచి) వీరు త్రిదండి వేషముల చేత జీవనము
 చేసెను ద్వైతాద్వైతమార్గపరద్రష్టులు. (మరల వేటొక చోటికి
 నడచి చూచి) ఓహో! ద్వారసమీపమునందు నాటిన నిడుదలగు
 వెదురుగడలకుఁ గట్టియున్న తెల్లనిసూక్ష్మవస్త్రరహస్రములు పయిని
 దాండవ మాడుచుండఁగా, క్రిందనండందుఁ గృష్ణాజినములును నన్నె
 కండ్లును యజ్ఞపాత్రములును జపాలములును లోళ్లును లోకభృను
 బ్రకాశింపఁగా, నిరంతరము శాద్యవాసవతో నిండినధూమములచేత
 గగనమండల మంతయు నల్లపడఁగా గంగాసమీపమునందు. బ్రకా
 శించుచున్న యీమాత్రమపద మెవ్వరిదము ముందు? ఇది నిశ్చ
 యముగా నెవ్వరిదో యొకదొడ్డకృష్ణుని కృతమై ముందు.

కానిమ్ము. అతిపవిత్రమైనది నేను రెండుమూడుదినములు
వాసము చేయుటకు యోగ్యమనినదిగా గొప్పడు చున్నది. (అని
ప్రశీలించి చూచి) అహ!

చ. ఉదకము భుజింబులను సూరపుల గళమందు తొట్టినన్
బెడవులఁ జెక్కులన్ నుకుట పీపున గడ్డమునందు జానులన్
బగుచుగ వొట్టుపెట్టి, కటిఁ బాదులఁ గర్ణములందు జుట్టినం
దుదుటున దర్భలుంచి, యితఁడొప్పెడు దంభము రూపమొందె
నాన్.

మంచిది. నేనతనిసమీపమునకుఁ బోయెదను, (సమీపమునకుఁ
బోయి) నీకు శుభ మగును రాక!

దంభు—(హలంకారముచేత నాతని నదలించు చున్నాడు.)

వటుఁగు—(ప్రశీలించి తొట్టుపాటుతో) ఓబ్రాహ్మణుడా!
దూరముగా నిలుచుండు. పాదప్రక్షాళనము చేయక యియాశ్రమ
పదములు ప్రొక్కఁకూడకు.

అహం—అయ్యో! శీనెక్కడనో పాపతురుష్కదేశమునకు
వచ్చినాడను. ఇక్కడ శ్రోత్రియు లయినయతిథులను గృహస్థు
లాసనపాద్యాదులచేత నయిన నెఱుక్కొన కున్నారు.

దంభు—(చేసైగచేత నూఱడించుచున్నాడు.)

వటు—గూర దేశముగుండి వచ్చిన మీకులశీలాదికమును
బక్కఁగా విచారించుచు చూచుదువులవా రాజ్ఞాపించుచున్నారు.

అహం—ఏమీ! ఇప్పుడు మాకులశీలాదికమును చూడఁ బరీ
క్షింపవలయునుగాని వినుము—

ఉ, ఉత్తమమ్ము గౌరవమా, ముత్తమమగుదురు రాధికాపురం,

బుత్తమమగుదు శ్రేష్ఠినిల, ముత్తముఁ డగుచు నాకుతుండః స

రోష్ట్రములెన్నఁ దత్తనుజు, లుత్తముఁడంగడు నేను వారిలో
నుత్తమబుద్ధిఁదై ర్యవిసయోగ వివేకనుశీలతాదులక.

దంభు—(వటునివంకఁ జూచుచున్నాఁడు.)

వటు—(తామ్రకలశమునుపట్టుకొని వచ్చి) దేవా! పాదశౌచమును జేసికొందు.

అహం—(తనలో) తానిమ్ము. ఇట్లు చేసికొనుటవలన దోషమేమున్నది? (అలాగునఁజేసి దాపునకు వచ్చుచున్నాఁడు.)

దంభు—(పండ్లుకొఱికి) నీవు దూరముగా నిలుచుండు. గాలితోఁ గలిసి చెమటబిండు పులు మూమిదికి వచ్చును.

అహం—ఓహో! ఈబ్రాహ్మణ్య మపూర్వ మయినదిగా నున్నదే.

ఓటు—ఓబ్రాహ్మణా! అందుకు సందేహమేమి? వీరి సన్నిధి—

గీ, పూజ్యపాదాబ్జముగళంబు ముట్టుకొనక,

భక్తిఁ బీఠాంతభూతల భాగమునకె

స్వీయచూడామణి మరీచివితతిచేత

నృపతివరులు నీరాజనం బిడుదు రెవును.

అహం—(తనలో) ఈ దేశము కేవలదాంభికుల కనుకూలమయినది, తానిమ్ము. ఈపీఠముమీఁద గూడుచుండెదను.

(అని కూడుచుండఁ బోవుచున్నాఁడు.)

వటు—ఆరాధ్యపాదులవారి యీపీఠము సమ్యక్కరిమింపఁ గూడదు.

అహం—ఓరి పాపాత్ముడా! దక్షిణరాధాదేశమునప్రసిద్ధుల

యిన మ వంటి పరిశుద్ధులునుహిత మీ పీఠము నెక్కడగరా? ఓగి
మూర్ఖా! మా కలశీలములు వినుమా—

ఉ. మా త మాహాకలీన , మఱి మత్సరిశ్రోత్రియపుత్రి, యాటనే
బూతుడఁ దండ్రికఁటె, విన పూర్వము మత్సరియన్న మిత్రున
న్మాతులపుత్రిమీఁద నణుమాత్ర) మబద్ధపునింద రా, నప
ఖ్యాతపుబాంధవం బను ప్రియాంగనఁ బోనిడి యైతి శుద్ధుడ౯.

దంభు—ఓబ్రాహ్మణా! అదియంతయు నట్లేయియుం
డును, అయినను నీకు మావృత్తాంతము తెలియదు.

చ. మను పౌకసారి బ్రహ్మపురముం గనివచ్చుట కేను బోవఁగా,
మునివడలాత్మ పీఠచయముం డిగి రెల్లరు నన్ను జూచి; యా
వనజభవుండు నన్నుఁ బ్రియభాషలఁదేటిచి, శుద్ధిగాఁగ ది
గ్గున నుపవిష్టుఁడేసె నవగోమయలిప్తనిజోరుపీఠక౯.

అహం—(తనలో) ఆహా! ఏమి యీదాంభికబ్రాహ్మణుని
యత్యుక్తి (ఆలోచించి) ఇతఁ డొకవేళ దంభుడే యేమో? అయి
నంగానిమ్ము. (కోపముతో బిగ్గరగా) ఓరీ! నీవేల గర్వపడెదవు?
చ. శతముఖుఁ డెంతవాఁడు? మఱి సారసగర్భుడనంగనెంతియీ
క్షీతిపయి నేమిలెక్క మునిసింహు? లెఱుంగవు నీవుమత్తప
స్తతమహిమఁబు వానవశతంబును బ్రహ్మశతంబు హునిరా
ట్పుతమును గూలలేదె వరుసక గతిగానక నేను జూడఁగ౯.

దంభు—(చూచి సంభోషముతో) ఓహా! అయ్యా! మీరు
సాపితామహులైన యుహంకారులు. దేవా! లోభుని యాత్మజుడ
నయిన దంభుడను నేను మీకు నమస్కారము చేయుచున్నాను.

అహం—వత్సా! దీర్ఘాయుష్కంతుడవుకమ్ము. నేను ద్వాప
రాంతమునందుఁ జూచినప్పడు నీవు బాలుఁడవు. చిర కాలమెడఁబాసి

యిందుట చేతను పార్థివగ్రస్తుడ నగుట చేతను నిన్నిప్పుడు తిన్నగా గుఱుతుపట్టలేక పోయి యున్నాడను, మఱి నీకు హామీయైన యగుత్యు సకుఁ గుశలమా?

దంభు—అతఁడు డేమియుతోనున్నాడు, అతఁడును మహా మోహమహారాజుగారి యాజ్ఞానువర్తింతుచు నిక్కడనే యున్నాడు, అతనిని విడిచి నేనొక్క ముహూర్తముల మిగులను శ్రాణములు నిలుపఁ గలుగుదునా?

అహం—నీతల్లిదండ్రులయిన తృప్తయు బోధుఁడును గుశలు లయియున్నారా?

దంభు—వాడును నిక్కడనే యున్నాడు, ఎదులేక నేనుక్షణ మయినను నిలువలేను, పూజ్యులయిన తమరిక్కడ కేమిపనిమీ ద దయచేసినారు?

అహం—వత్సా! వివేకునివలన మహామోహున కేమోయు పక్షివము కలుగనున్నదని విని యాతని వృత్తాంతమును తెలిసికొన వలెనని వచ్చినాను.

దంభు—తమ రాక మేల మిసది, మహామోహమహారాజుగారింద్రాళకమునుండి నేటరేపటసిచ్చటకే వచ్చుచున్నారని విన్నాను, ఆయన యీవారణాసిగరమునే రాజధానిగాఁ జేసికొందు రనియు నొకలోకప్రవాదము వుట్టినది.

అహం—నమస్తాత్మలయందును వాగముచేసెడు మహామోహుఁడీవారణాసియందుండిఁగోరుటకుఁ గ రణమేమి?

దంభు—మఱియేమున్నది? వివేకుని నడ్డగింపవలయుననియే,

గీ. శాశ్వతబ్రహ్మపురి కాశి, జన్మభూమి

యవని విద్యాప్రబోధోదయముల కరయఁ;

గులవినా శనవిధి కెత్తుకొన్నయావి

వేకుండింటుండఁ గోరెడు విడువ కెప్పుము,

అహం—(భయముతో) అట్లయినపక్షమున దీనికిఁ బ్రతీకార

మనశ్య మైనదే, ఎట్లనిన—

క. పురహరుఁడు హరుఁడు కరుణం

బరమపదజ్ఞానసూన్యమూనవతతి కి

స్ఫురి భవభయహరతారక

మురపుగ నవసాన వేళ నుపదేశించున్.

దంభు—అది సత్యమే, అయినను గామగ్రోధాద్యభిభూతుల
కది లభింపదు, దానినిబట్టియే తైర్ధికు లిట్లు చెప్పచున్నారు—

క. విద్యా తపో యశస్సుల

హృద్యమగఁ గరంబు లంఘు తెదియు నెవని క

య్యాద్యుని శివుఁ జేరునొ యన

వద్యత నాతంఁడె తీర్థఫలమును బొందున్.

[తెరలో]

ఓహో ! జనులారా ! ఇదె మహామోహమహారాజుగారు వచ్చు
చున్నారు.

చ. స్ఫటికమణివితర్దికలఁ జల్లుఁడు చందనగంధతోయముల్;

పటుగతి యంత్రమార్గములు పన్నుఁడు వారిగృహంతరంబులన్;

స్ఫుటముగఁ గట్టుఁ డెల్లెడల భూరిలసన్నతీతోరణావళుల్;

చిటుకున నిండ్రచాపసమచిత్రపతాకల నెత్తుఁ డంతటన్.

దంభు—అయ్యా! మహారాజుగారు సమీపమునకువచ్చినారు,
కాబట్టి మీరాయన కెదురుగాఁబోయి గౌరవింపవలయును,

అహం—అలాగుననే చేయుదుము.

(ఇద్దఱును నిష్క్రమించు చున్నారు.)

ఇది ప్రకృతకవిత.



[అప్పడు మహామోహమహోరాజుగారు మహానైభవముతో,

బరివారసపిలేముగాఁ బ్రసేదించు చున్నారు.]

మహామోహుడ—(నవ్వి) ఓహో! మూఁడులు నిరంకుశులు

గదా?

చ. కలదంట! యాత్మయొక్క టి బిగఁబున నేహముకంటె వేఱుగా?

ఫలమిది మీఁదఁగాంచుకంట! భద్రముగాఁ బరలోకమందహా!

వలవని యీరారాశయు నభిస్తంభింపము పూచి స్వాదున

తృలముల నిచ్చునన్న భ్రమవంటిది నాదె తలంచి చూడఁగన్?

ఇటువంటి స్వకపోలకల్పన మచేత లేనిపదార్థము నొకదానిని నిర్మించి దుష్పాండిత్యము గలప్రబుద్ధు లీప్రపంచమును వంచించు చున్నారు.

శా. అహా! లేనిపదార్థ మున్నదని విధ్యల్ పట్కనయ్యాస్తిక

ద్రోహుల్ నాస్తికులంచు దూష్యులనుచున్ దూషింతు సత్యా

మాహాత్మ్యస్థితి బంధభూతపరిణామంబౌచుజై తన్యసం [ధ్యులన్

దోహం; బెవ్వరు నేహభిన్నుఁగ నెందుం జూచిరే జీవునిన్?

వీని తమ్ముమాత్రమే కాక లోకమునంతను వంచించు చున్నారు.

మ. తనువుల్ వక్త్రముఖాంగసంచరు. న చేతన్ దుల్యభిల్ కాఁగ, వే

అన నేలా కలముల్? పరంగన యిద క్యర్థం బిదన్ భేదముల్

గనరా వింతయు నొక! హింసఁ బరకాంతాస్వాపతే యాక్రమం

బుహ దోషంబని కల్పల్ సలిపిరి పుల్ పుట్ట నిష్పృహుల్.

(అలోచించి న్లాఘవతో) (ప్రస్థానము ప్రమాణమగుటనుబట్టి సర్వవిధ మాలచేతన లోని జూర శాస్త్రమున శాస్త్రము. “ప్రభివ్యాపస్తేజో వాయువులు తత్వములు; అర్థములు పురుషార్థములు; భూతములే జ్ఞానములు; ఇతరములే దేవులు; అప్పుడునే మోక్షము” అనియి శాస్త్రమును స్మరించి భిషాగ్రామమున వాచస్పతి రచించి చార్వాకునికి నమస్కరించును. అందు శిష్యోపశిష్యచూర్ణమున దానిని లోకమున వ్యాపింపజేసెను.

[అంతట చార్వాకుడును శిష్యుడును బ్రకీరించు చున్నారు.]

చార్వా—వశాత్తే నీవలుగుడువు దండనీతియేవిద్య; దానిలో సంతర్భూతమయిన జేషార్థ ప్రవేదములను ధూర్తప్రలాపములు చూడుము—

గీ. యజ్ఞము దృన్వహశక్తిఁ బొందింబు
వలన స్వర్గఫలంబున నున్నేని,
ధరణిలో బాపంబొదిగ్గఁబులైన
పాదపంబులవలనను ఫలము లొచ్చెను

మఱియును,

గీ. పుడమిలో యజ్ఞమునకు జలము జడవట్టి
పశువునకు స్వర్గసౌఖ్యంబు నొచ్చినేని,
యజ్ఞపశువునకు జేసి యజ్ఞకర్త
స్వర్గముఖమందె రవతఁడైన బహురాదో

క. మరణము నొందినవలన

గరహము శ్రాద్ధంబు తృప్తివలెగి చెరువో,
ధరణిలో దీపంబును
కుడు శాంతిని పులకమున నుల్పదిండుట.

శిష్యు—ఆచార్యా! ఈ ప్రకారముగాఁ బురుషులకుఁ దినుటయుఁ ద్రాగుటయు నే పరమార్థములయినపక్షమున, ఈ తైర్దికులు సంసారసుఖమును విడిచి యేల తాము ఘోరతరములయిన పారాక సాంసరపనపథకాలాదు లగు దుఃఖములచేత శ్రమ పడుచున్నారు?

చార్యా—వంచకప్రణీతములయిన యాగములచే మోసపోయిన యీమూర్ఖుల కాశామోదకములచేతనే యిట్టి ప్తికలుగుచున్నది. చూడు—

గీ. భుజనపీడితఘనబాహుమూలభుగ్న్
కుచయుగాభోగకాంతోపగూహమేడ!
భ్రష్టబుద్ధులభిక్షోపవాసనియమ
సూర్యకరతాపమున దేహశోషమేడ!

శిష్యు—ఆచార్యా ! దుఃఖమిశ్రితమయిన సంసారసుఖము పరిహసింపఁ దగనిదని యీవిధముగాఁ దైర్దికులు చెప్పుచురుగదా!

చార్యా—(నవ్వి) ఇది యానరపశువులయొక్క దుర్బుద్ధివిలసనము.

చ. అవనిని దుఃఖమిశ్రితములొటను నిందియజన్యసౌఖ్యముల్
తివిరి త్యజింపఁబోలు ననుధీనులు మూర్ఖులెకాంతలంపఁగన్
జవిగల తెల్లబిష్యమున సారతరంబగుశాలిధాన్యమున్
దవులఁ ద్యజించు నే యుముకఁ బాల్చునటంచు వివేకియెవ్వఁడున్

మహామోహు—ఓహో! చిరకాలమునకుఁ బ్రామాణికములయిన వచనములు కర్ణసుఖమును గలిగించుచున్నవిగదా! (చూచి యానందముతో) ఇతఁడు నాప్రియగుఁడుడయిన చార్యుఁడా?

చార్యా—(చూచి) ఇతఁడు మహామోహామహారాజు, (సమీప

మునకుఁబోయి) జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక! ఓమహారాజా!
ఇదిగో చార్వాకుఁడు ప్రణామము చేయుచున్నాఁడు.

మహా—చార్వాక! నీకు స్వాగతము, ఇక్కడఁ గూరుచుండుము.

చార్వా—(కూరుచుండి) ఇది కలియొక్క సాష్టాంగ ప్రణామము.

మహా—అచ్చటఁ గలి కవ్యాహతకుశలమా?

చార్వా—దేవరవారి ప్రసాదమువలన సర్వత్ర కుశలమే. అతఁడు కార్యశేషమును గూడఁ దీర్చి మఱి దేవరసాదములనునందర్పింపఁగోరుచున్నాఁడు.

చ. ఎవఁడు, మహా త్తరంబయిన యేలికయాజ్ఞనుబూని దాని శా
త్రసూనిఁ బునఁ న్నెఱసి, తత్త్వజలబంధుని ప్రసాదుడై,
యవిరళహర్షపూర్ణహృదయంబున దర్శనమిచ్చుస్వామిసా
దవనజవందనం బిహ, నతం డతిధన్యుఁడు భృత్యకోటిలోన్.

మహా—ఇప్పు డాకలి యేమేమి చేసియున్నాఁడు?

చార్వా—దేవా! చిత్తగింపుము—

చ. శ్రుతివిహితార్థమార్గములచొప్పు తొలంగి మహాజనుల్ యథే
ష్టతఁ జరియించువారయిరి జనులను గొంతు నొకింత లేక; యీ
గతికిని హేతు వాకలియుఁగాదు, నుదీచుబలంబుఁ గాదు, ఏ
శ్రుతముగఁ జూచువంబుఁ బెరుచుం బ్రభుచున్నయే భటాళికిన్.

అక్కడ నుత్తరపథికులును బాశ్చాత్యులును వేదములనే త్యజించినప్పు డింక శమదమూదులకథ యేల? ఇతరస్థలములయందు సహితము వేదములు తఱుచుగా జీవికామాత్రఫలములే యైనవి.

గీ. అగ్నిహోత్రంబు, వేదత్రయంబు, మఱి త్రి
దండమును, దేహమున భస్మధారణంబు,
బ్రజ్జయును శారుషము లేనిపండలకును
జీవిక లని బృహస్పతి చెప్పె మున్ను.

కాఁబట్టి ఈడుక్షేత్రాదులయందు విద్యా ప్రబోధచంద్రో
దయ మగునని దేవరవారు స్వప్నావస్థయందును శంకింపవలయు.

మహా—చక్కగా సాధించినారు. ఆతీర్థమును వ్యర్థమయిన
దానినిగాఁ జేయుట గొప్పపనికదా?

చార్వా—దేవా! దేవరవారికి విన్నవింపవలసినది మఱి
యొకటియున్నది.

మహా—అది యేది?

చార్వా—విష్ణుభక్తియను పేరుగల మహానుభావురాలయిన
యోగిని యొక తెయున్నది. ఆమె సర్వత్ర సంచారము చేయుకుండఁ
గలిచేత నిలువఁబడిన దయ్యను, తదనుగ్రహీతులయినవారిని దేటి
చూచుటకును మేము శక్తులము కాకున్నాము. కాఁబట్టి దానికిఁ
బ్రతీకారమును దేవరవారే సావధానముగా నాలోచింపవలయును.

మహా—(భయముతోఁ దనలో) అక్కటా ప్రసిద్ధమహాప్ర
భావ యైన యాయోగిని మాకు స్వభావవిద్యేషిణి; మస్మాద్యురాలు.
కానిమ్ము. (ప్రకాశముగా) ఓయీ! మనకీశంకతోఁ బనిలేదు. కామ
కోధాదులగు శత్రువులముండఱి దానిపని యెక్కడసాగును?

చార్వా—అట్లయ్యెను శత్రుండల్పుండని జగీషుడైనవాఁ
డేనుతియండఁగూడదు.

క. అరి యల్పుడయ్య, మర్మము

లరసి మహాబాధఁ దెచ్చు నవనీశునకున్;

గర మల్ప మయ్య, ముల్లది

చగణమున కపారమైగశ్రమ మొనరించున్.

మహా—(తెరవంకఁజూచి) ఓరీ ఎవఁ డక్కడ?

[దావారికుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

దావా—స్వామీ! ఏమియూజ్?

మహా—ఓరీ! అసత్సంగా! “ఏమిటియుండక యోగినియైన విష్ణుభక్తిని మీరే హరిముచేయవలెను” అని కామక్రోధమదమాన మాత్సర్యాదులతో నేగాజ్ఞాపించినట్లు చెప్పుము.

దావా—దేవర సెలవిచ్చినట్లు చేసెదను.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

[అప్పుడు పత్రిహస్తుఁడై యొకపురుషుఁడు ప్రవేశించు చున్నాఁడు.]

పురు—(తనలో) సముద్రతీరమునందలి పురుషోత్తమసంజ్ఞ గల దేవాలయమునందున్న మద మాన నామధేయులగు ప్రభువులు మహారాజసన్నిధానమునకుఁ బంపఁగా నేనిప్పు డుత్కలదేశమునుండి వచ్చినాఁడను. (చూచి) ఇదివారణాసి; ఇదిరాజమందిరము. ఇందుఁ బ్రవేశించెదను. (ప్రవేశించి) ఈప్రభువువారు చాద్వాకునితో నేదో మంత్రాలోచన చేయుదుఁ గూరుచున్నారు. వీరిసమీపమునకుఁ బోయెదను. (సమీపమునకుఁబోయి ప్రకాశముగా) దేవా! జయ మగుఁగాక! జయమగుఁగాక! తమకుఁ బంపఁబడిన యీపత్రికను దేవరవారు చిత్తగోపవలయును.

మహా—(పత్రికపుచ్చుకొని) నీవెక్కడనుండి వచ్చినావు?

పురు—పురుషోత్తమాలయమునుండి వచ్చినాఁడను.

మహా—(తనలో) ఇది యేదో ప్రాణాంతక వయినకార్య మయి యుండును. (ప్రకాశముగా) చార్వాక! ఇప్పుడు నీవు పొమ్ము

కర్తవ్యమునందు నీవవహితుడవయి యుండవలెను.

చార్వా—దేవరవారాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాడు.)

మహా—(పతి)కను జదువుచున్నాడు—‘స్వస్తి! శ్రీవార
ణాసీపురవరాధీశ్వరులైనమహారాజాధిరాజరాజపరమేశ్వరమహా
మోహమహారాజులవారిపాదపద్మములకుశ్రీపురుషోత్తమాలయము
నుండి మదమానులు సాష్టాంగప్రణామములు చేసి చేయగల విన్న
పము. ఇక్కడ మేము సిరంతరిక్షేమముతో నున్నాము. తరువాత
శాంతిదేవి తనతల్లియైనశ్రీధతోగూడ వివేకనిదాత్యమును బూని
యుపనిషద్దేవిని వివేకునితోడి సంగమముకొని కహర్నిశమునుబ్రబో
ధించుచున్నది. మఱియు ధర్మము కామసహచరుడయ్యును వైరా
గ్యాదులచేత వేటుపటుపంబడినవానివలెగానబడుచున్నాడు. అందు
చేత నతడు కామునినుండి విడిపోయియొకానొకప్పుడునిశూభముగా
దిరుగుచున్నాడు. కాబట్టి యీసంగతిని దేవర దివ్యచిత్తమునకు
దేవతెను’—(క్రోధముతో) ఆహా! ఏమిది! ఈయతిముగ్ధులు
శాంతికిసహితము భయపడుచున్నారు! ఈశాంతి యొక్కడనుండి
పుట్టినది!

చ, అజుడగు సృష్టిమాత్రనిరతాత్ముడు; దక్షమఖాంతకుండు శై

లజనబిహోపగూహనములకనుఖముండు విఘ్నార్జితాత్ముడై;

ముజువుగ శ్రీకపోలమకరీణశలాంభితపత్నుడై యథో

క్షుజుడు వసించు సంబుధి; నికన్ బెఱవారికి శాంతి యబ్బునే?

(పురుషునిగూర్చి) ఓజాల్కా! నీవు సత్వరముగా గాముని
యొద్దకుబోయి, “ధర్మము దురాత్ముడని మేముప్పుడు దెలిసికొన్నా
రము, అతడు ముహూర్తకాలముననునమ్మదగినవాడు కాదు,

కాబట్టి నీ వాతని దృఢముగా బంధించి కట్టివేయుము" అని మా యాజ్ఞను జెప్పెము.

పురు—దేవర సెలవిచ్చినట్లు జేసెదను.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాడు.)

మహా—(అలోచించి తనలో) శాంతిని సాధించుట కేమియు పాయ మున్నది? ఉపాయాంతరముతోఁ బనిలేదు. ఈపని కిక్కడ కోర్కెలోభులే నమధ్యలు. (ప్రకాశముగా) ఎవ రక్కడ?

దావా—(ప్రవేశించి) దేవా! ఏమియాజ్ఞ?

మహా—ఇప్పుడే కోర్కెనిని లోభునిని చిలుచుకొని రా.

దావా—దేవర సెలవిచ్చినట్లు చేసెదను.

[అంతట శ్రోధుడును లోభుడును బ్రవేశించు చున్నారు.]

శ్రోధు—శాంతి శ్రీధా విష్ణుభక్తులు మహారాజుగారితో వైరమును వహించివారని విన్నాడను. నేను జీవించి యుండఁగానే తమప్రాణములమీఁదికి వచ్చెడి యీపని యేల?

ఉ, చేయుదు లోక మంధముగఁ; జేయుదు ధీరులశ్రోత్రహీనులన్;
జేయుదుఁ జేతనంబుల నచేతనరీతిన్; నాదుశక్తిచే

నేయెడఁ గృత్యముల్ గన రొకింత, హితంబు వినంగఁజాల, రా
మ్నాయము లభ్యసించి మతిమంతులు తాము స్మరింపరర్థమున్.

లోభు—ఓయీ! నన్నాశ్రయించువాడు మనోరథనదీపరంప రలనే తరింపఁ జాలరు. అట్టివాడు శాంత్యాదుల నెట్లు చింతింపఁ గలుగుదురు? మిత్రుఁడా! చూడు—

చ. మదజలసిక్త గండగజమండలియున్, ఘనవాయువేగమున్

గొదవయొనర్చి పర్వగలగుఱ్ఱములున్, గల వెన్నో మాకు, సగ

పద యిది చాలదంచు, మఱివచ్చిన నింకను నింకఁ గోరుచున్
బొడలుగురాశ హృద్భ్రమముఁ బొందెడువారికి శాంతిగల్గునే!

శ్రోధు—ఓ మిత్రుడా! నాప్రభావము నీకుఁదెలియునుగదా!

చ. చదివెను నృత్యద్యస్తనుతు శక్రుడు; త్రుంఁచెవిరించిమూర్ధమున్
మదనవిరోధి; కాశికుడు నామ మడఁచె వసిష్ఠపుత్రులన్;
మ దసమశక్తి పండితుల మాన్యశస్కుల సచ్చరిత్రులన్
సదమలపౌరుషాభ్యుల వెసం గులసాశ మొనర్చు వ్రేల్చిడిన్.
లోభు—పీయూలారా! తృష్ణా! ఇటు రమ్ము.

[తృష్ణా దేవి ప్రవేశించు చున్నది.]

తృష్ణ—ప్రాణేశ్వరా! ఏమి యాజ్ఞ!

లోభు—ఓ ప్రియురాలా! వినుము.

చ. పాలమును గ్రామమున్ వనముభూద్రముఁబట్టణముం బురంబుదీ
వులు మహిమండలం బనెనుప్రోత్థితవాంఛితసూత్రబద్ధబు
ద్ధుల కతికాంక్ష సంగములు, తోరముగాఁగ భవత్ప్రసన్నతన్
బలిసినఁ, బుట్టునే శమము ప్రాణులయాశ కజాండలక్షలన్.

తృష్ణ—ఓప్రాణనాయకా! స్వయముగానే నిత్యమును నే
నీపనియం దభియుక్తురాలనయి యున్నదానను. అందుమీఁద నిష్పడు
తమయాజ్ఞచేత బ్రహ్మాండకోటులచేతనైనను నాయుడరముగిండదు.
శ్రోధు—ఓహింసా! ప్రియురాలా ఇటు రమ్ము.

[హింసా దేవి ప్రవేశించు చున్నది.]

హింస—ఇదిగో వచ్చినదానను. భర్తగారిసెల వేమి?

శ్రోధు—ప్రియురాలా! నీవు సహధర్మచారిణి వగుటచేత
నాకుఁ బితృవధసహితము సుకర మయినది, నాకు—

ఉ. ఎంత పిశాచి మాత! పిత యెంత! సహోదరు లెంత కీటముల్!

వంతుగ సర్వబంధువులు వధ్యులు వక్రవీటాభసాహృతుల్;
(చేతులు పిసికికొనుచు)

శాంతిని బొంద వీయొడల సంతతకోపశిఖస్ఫులింగముల్,

సంతతితోడఁ బూర్ణముగ జ్ఞాతికులంబు నడంచునంతకున్.

(చూచి) వీరె మనప్రభువువారు. వారిదర్శనము చేసికొందము.

అందఱు—(సమీపమునకుఁబోయి) దేవా! జయమగుఁగాక!

మహా—మాకు శత్రురా లయిన శ్రద్ధకూతును శాంతిని
మీరు నిగ్రహింపవలెను.

అందఱు—దేవరయాజ్ఞాప్రకారము చేసెదము.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాడు)

మహా—శ్రద్ధకూతురని పలుకుటచేత నామనస్సున కొక్క
యింపాయాంతరముసహితము పొడకట్టుచున్నది. శాంతి తనతల్లియైన
శ్రద్ధకుఁ బరతంత్రురాలు. కాఁబట్టి యిప్పుడు మన మేలగుపాయము
చేతనైనను శ్రద్ధ నుపనిషద్దేవిసమీపమునుండి యాకర్షించి బంధించి
వేయవలెను. అప్పు డందువలన మాతృవియోగదుఃఖముచేత నత్యం
త మృదుస్వభావ యయిన శాంతి బలముడిగినదయి కృశించి నశిం
చును. శ్రద్ధ నాకర్షించి యెడఁబాటు చేయుటకు నాస్తికతావిలాపిని
యే పరమసమర్థురాలు. కాఁబట్టి యామెనే యీపనికి నియోగింప
వలెను. (ప్రక్కనుజూచి) విభ్రమావతీ! నీవుసత్వరముగా నాస్తికతా
దేవిని బిలుచుకొనిరా.

విభ్ర—వీలినవారి సెలవుప్రకారము చేసెదను. (అని నిష్క్ర
మించి నాస్తికతాసహితయై మరలఁ బ్రవేశించుచున్నది)

నాస్తి—సఖీ! చిరకాలమునుండి చూడకున్న మహారాజు

ముఖమును నేనిప్పు డెల్లచూతును? అతఁడు న న్నెగ్గులాడు నేమో!

విభ్ర—సఖి! నీముఖదర్శనముచేత మహారాజు తనదేహమే
తా నెఱుంగకుండును, అట్టిస్థితిలో నిన్నె ట్లెగ్గులాడఁ గలుగును?

నాస్తి—సఖి! నామిథ్యాసాభాగ్యము నెంచి పరిహసించు
చున్నావా?

విభ్ర—సఖి! నీ సాభాగ్యముయొక్క మిథ్యాత్వమును నీ
విప్పుడే తెలిసికోఁగలవు. సఖి! నీకన్నులు నిద్రచాలక కలతనొంది
నట్లు కానఁబడుచున్నవి. ఇట్లు నాప్రియసఖి నేత్రములకు నిద్రతక్కు
వగుటకుఁ గారణమేమో?

నాస్తి—సఖి! ఏకవల్లభయైన స్త్రీకిసహితము నిద్ర దుర్లభ
మగుచుండఁగా, బహువల్లభునైన నాకెట్లుండును?

విభ్ర—నాప్రియసఖి! వల్లభు లెవ రెవరో?

నాస్తి—ఈ మహారా జొకఁడు, ఆపయిది గామప్రోధహాభా
వాంకాదులు. అతివిస్తారము చెప్పఁబనిలేదు. ఈవంశమునందుఁబుట్టిన
పురుషుఁడు పసివాఁడైనను ముసలివాఁ డయినను బడుగువాఁడయి
నను రాత్రిందివము లొక్కఁడును హృదయవివాసినినైన నన్నువిడిచి
యిండుఁడు.

విభ్ర—సఖి! కామునకు రతియు, క్రోధునకు హింసయు,
లోభునకుఁ దృష్ణయు, పరమప్రియురాండ్రని విదూషు, తమ ప్రియ
తములతో నిత్యమును రమించుచు డెఱు సేసయిది వారి కీర్ష్య యెట్లు
కలుగకున్నది?

నాస్తి—సఖి! ఈర్ష్యయి యేలపలికెదవు? వారుసహితము
నన్ను విడిచి ముహూర్తకాల మయినను నిలువలేరు.

విభ్ర—సఖి! నీసాభాగ్యమువలన మనోవ్యాధులత నొంద

వలసిన సవతులు సహితము నీయనుగ్రహమును గోరుచుండుట చేతనే భూమిమీఁద నీవంటిసాభాగ్యవతి లేదని చెప్పుచున్నాడు. సఖి! ఇంకొకమూట చెప్పెదను. ఈవిధముగా నీవు నిద్రాతులవృద్ధయవయి తొట్రిలుకాళ్ళనుండి యుండియులుజాటి గళ్ళుగల్లుమని మోగిగా నడచుచు మహారాజును గౌరవించినప్పు డతఁడు మనస్సులో శంక పడునేమో మని నే నూహించెదను.

నాస్తి—ఇక్కడ శంకింపవలసినవని యేమున్నది? మహారాజు గారి నియోగానుసారముగానే నేనీవేషమును ధరించితిని. సఖి! అంతే కాక దర్శనమాత్రముననే ప్రసన్నులగు పురుషులకు భయపడనేల?

మహా—(చూచి) ఇదిగో నాప్రియురాలు నాస్తికత సమీపించినది!

చ. నడలు నితంబశౌరవమునన్ జడనొండగఁ గొప్పపూసరం

బెహముగఁ జెప్పు డొక్కఁ గరి మెత్తి నుగోజనఖాంకముల్ బయల్పడఁ, గడునల్లగల్వసరుల న్నగుచూపు లేదం గలంపఁగా,
నడవఁగ నూఁగుకంకణర్పు తత్ప్రతితో నదె కాంత వచ్చెడున్.

విభి—అదిగో మహారాజు ప్రియురఖి! ఆయన సన్నిధానమునకుఁ బోము.

నాస్తి—(దగ్గఱకుఁబోయి) మహారాజా! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక!

మహా—ఓప్రి యురాలా!

క. అంకమునఁ జేరి, ప్రకటన

ఖాంక స్తవముల నొసంగు మూలింగనమున్

శంకరునొడిగో నుండిన

శాంకశిశోభావిలాససంపదఁ గనుచున్.

నా స్తి—(చిలునవ్వుతోఁ గాఁగిలించుకొనుచున్నది)

మహా—(అలింగనముఖము నభినయించి) ఓహో! ఈమె
కొఁగిట నాదరించుటవలన నాకిప్పుడు మరల సవయావనము కలుగు
చున్నది. ఓవిలాసిని!

ఉ. నామవయోనువిభ్రమమునక మునుపెప్పుడొ కల్గి, మానసో
న్మాద మొనర్చి, యింద్రియకదంబనుభైకరసాత్ముఁ జేసి, పే
మాదరముఁ బెనంచినయనంగవికారము నేడునీవు నన్
గాదిలిఁ గాఁగిలించుటను గ్రహ్యుఁడ బుట్టి, మదాత్మ నీడ్యుడున్.

నా స్తి—ఓమహారాజా! నేనిప్పుడు సవయావనదశలోనున్న
ను, నామనస్సులో నాటియున్న నీమీఁదిపేమము కాలము గడు
చుటచేత సహితము పోలేదు సురూ! ఏనిమిత్తముచేత దేవరవాదు
నన్నుఁ దలంచితోకో నెలవిండు.

మహా—ప్రియ రాజా!

క. పడతీ! తలఁపఁగఁ జను మది

కెడముగ నున్నట్టివారి నెందైనను నీ

వెడఁబాయకుండు వెప్పుడు

చెడ కస్మచ్చిత్తభిత్తిచిత్రము పోలేక.

నా స్తి—నాకిది మహాప్రసాదము. ఓమహారాజా! నాపది
యేమో యాజ్ఞాపింపుండు.

మహా—ఈప్రకారముగాఁ బ్రకాశితములైన యంగము
లతో నీవు సర్వత్ర సంచరింపవలయును. ఇదిగాక తొత్తుకూతుడు
శ్రీధాకాంత వివేకునితో నుపనిషద్దేవిని గూర్చుటకయి దూతికా
భావమును వహించినది.

గీ. మౌనము బ్రతికూల; పాపుల మైత్రిఁ దిరుగు;
నకులజ; కరంబుఁ బాపాత్మురాలు శ్రద్ధ;
యిపుడె తలపట్టి యీ రండ నీడ్చితెచ్చి
కినుకఁ బాపండులకు నొప్పగింపు మీపు.

నాస్తి—ఇంతమాత్రపుఁబనికిఁ బ్రభువువారికి శ్రమ యక్కఱ లేదు. వచనమాత్రముచేతనే దేవరి వారిసేవకురా లగు శ్రద్ధ తమ యాజ్ఞను జెల్లించును. “ధర్మము మిథ్య; మోక్షము మిథ్య; వేదమార్గము మిథ్య; సుఖభంగకరము లయినశాస్త్రప్రలాపములు మిథ్యలు; స్వర్గఫలవిద్య మిథ్య” అని నాచేత బోధింపఁబడి యామె శీఘ్రకాలములో వేదమార్గమున పరిహరింపఁగలదు. ఇంక నుపనిషత్తుమాట చెప్పనేటికి! అంతే కాక విషయానందవిముక్తమని మోక్షవిషయమున దోషములు చూపి యచిర కాలములోనే శ్రద్ధను నే నుపనిషత్తు నుండి విరక్తమగునట్లు చేసెదను.

మహా—ఇదియంతయు నిట్లు చక్కఁబడినపక్షమునఁ బ్రయురాలు నాకు గొప్పవీర్యము చేసినదగును (అని మరల నాలింగనము చేసి ముద్దు పెట్టుకొనుచున్నాడు).

నాస్తి—అయ్యో! భర్తగానిట్లు బహిరంగముగాఁ బ్రవర్తించుటచేత నేను సిగ్గుపడు చున్నాను.

మహా—కానిమ్ము. మనము నివాసగృహమునకే పోవుదమురమ్ము.

(అందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

తృ తీ యాం క ము



[అప్పుడు శాంతిదేవి కరుణతోడఁగూడఁ బ్రవేశించుచున్నది.]

శాంతి—(కన్నీరు నిడుచుచు) హా! మాతా! శ్రద్ధా! నీవెక్కడ నున్నావు! నాకోక్కసారి నీప్రియదగ్గరమిమ్ము.

మ. మృగమాల భీతిదోహంకియుండుచనులక, హృద్యస్రవంతీలన
న్నగరాజంబుల, దేవతాగృహములక, సన్మానినదృంబులక,
జగతి న్వాసముచేయనీ వెటు లింకన్, జండాల వేశ్యసయై
వగలంబొందెడుగోవుమాడ్కి, మనెదే పాపండుగేహంబులన్?

నాకామె జీవముతో నున్నదని యాశ లేదు.

క. ననుఁజూడక తా న్నానం

బొనరింపదు కూడుకుడువ దుదకముతాగ్రక

జన దట్టిశ్రద్ధ కటకట!

మినియొడదు నన్నుఁబాసి మహి నిమిషంబుక.

అందుచేత శ్రద్ధలేక శాంతియొక్కజీవనము ముహూర్తకాల
మయినను నిరర్థక మయినదే యగును, కాబట్టి, ఓసఖి! కరుణా!
నీవు నానిమిత్తమయి సాదపేయము. అగ్నిహోత్ర ప్రవేశముచేత
నేనచిరకాలములోనే యామె సహచరినయ్యెదను.

కరుణ—(కన్నీటితో) ఓసఖి! భయంకరాగ్నిజ్వాలలవంటికర్ణ
కఠోరములయిన దుస్సహవాక్యములు పలుకుదు సర్వవిధములచేతను
నాప్రియములు పోవునట్లు చేయుచున్నావు. ఓప్రియసఖి! కొంత
శాంతిలేవహించి ముహూర్తకాలము జీవము నిలుపుకొమ్ము. ఇంతలో
నేనక్కడ మునిజునసూకులములయిన పుణ్యాశ్రమములయం
దును భాగీరథీతీరములయందును నిపుణముగా వెడకెదను. ఒకవేళ

మహామోహునివలని భీతిచేతఁ బ్రచ్ఛన్నయయి యామె యెక్కడ
నైన దాఁగియుండును,

శాంతి—సఖి! నీవేల వెదకెదవు?

శా. నీవారాంకితమైన కతంబులు, స్రవంతీవ్రాతకూలంబులున్,

శ్రీవైఖానసపానముల్, చమనబర్హిర్వాస్తవ యజ్ఞస్థలుల్,

నే వీక్షించితి; నాలుగ శ్రమమూలక వేర్వేర శోధించితి;

దేవిక శ్రద్ధనుగాన నెందన; వినన్ లేదెందుఁ దన్నామమున్.

కరు—సఖి! నేను జెప్పెడిదానినివినుము. ఆ శ్రద్ధాదేవిసాత్వి
గురాలే యయినపక్షమున, ఆమె కటువంటిదుర్గతి పట్టునని నేను
భావింపను. ఆమెవంటిపుణ్యాత్మురాం డ్రిటువంటిసంభావింపఁదగని
విపత్తు ననుభవింపఁచూరు కాదుగదా!

శాంతి—ఓ చెలీ! విధి ప్రితికూలుఁడయినప్పడేది సంభావింప
దగని దగును!

మ. జనకేంద్రాత్కృజ యాదశాస్త్వకడ సాక్షాల్లక్ష్మీ మున్నుండదే!
జనుజుల్ తొల్లి యిడంగలేదె బలిసద్గంబందు వేదశ్రీయిన్!

ఘనగాంధర్వి మదాలసం గొనఁడె ముక బాతాళకేతుండు నాఁ
జనుడై త్యేంద్రుఁడును మోసపుచ్చి! విధిచేష్టల్ తద్దయున్ విక్రముల్
కానిమ్ము. మనమిప్పుడు పాపండగృహములనే యనుసరించిపోదము.

కరు—సఖి! ఆలాగుననే చేయుదము.

ఇద్దఱు—(నడుచుచున్నారు.)

కరు—(భయముతో) సఖి! రాక్షసుఁడు.

శాంతి—ఏఁడీ రాక్షసుఁడు?

కరు—సఖి! నూడుము, కాలుచున్నమలపంకముచేత దట్టమ
యిరోతపుట్టించుకొన్న చూడసహ్యము శాని శరీరముతోను, ఉత్పాటి

తములైన కేశములతోను, దిగుమొల యగుటచే జూడఁగూడని
రూపముతోను, చేత నొక నెనులిపించుము పట్టుకొని వాఁ డీవంకనే
వచ్చుచున్నాఁడు.

శాంతి—సఖి! వీఁడు రాక్షసుఁడుగాఁడు. మిక్కిలిబలహీనుఁ
డుగా నున్నాఁడు.

కరు—వీఁడెవఁడయి యుండును?

శాంతి—సఖి! పిశాచముని శంకించెదను.

కరు—దేదీప్యమానమైన కిరణముదాయముతోమూర్తాండ
మండల మాకాశమధ్యమునఁ బ్రచండముగా వెలుఁగుచుండఁగా
బిశాచముల కవక శమెల్లు కలుగును?

శాంతి—అట్లయినయెడలనీతఁడిప్పుడేనరకబిలమునుండి వెడలి
వచ్చిన యెవ్వఁడో నరకలోవాసి యయియుండును. (చూచియాలో
చించి) ఆహ! ఇప్పుడు తెలిసినది. వీఁడు మహామోహునిచేతఁ బంపఁ
బడిన దిగంబరసిద్ధాంతుఁడు. కాబట్టి వీనిరూపమును సర్వవిధముల
చేతను దూరమునందే సంహరింపవలయును. (అనిమోముత్రిప్పకొని
నిలుచున్నది.)

కరు—సఖి! ముహూర్తమాత్రము నిలుపుము. ఇక్కడిక్కడ
నేను శ్రద్ధను వెడకెదను.

[అట్టిద్దఱును నిలువఁబడి యుండఁగా వెనుకఁజెప్పినరీతిని దిగంబర
సిద్ధాంతుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

దిగంబర—నమోర్హదోనమోర్హద్భ్యః.

గీ. మహి నవద్యారయతగృహమధ్యమందుఁ
బ్రద్యలించును దీపంబుపగిది నాత్మ;

యీ జనవరసుభాషితమే పరస్కార
మధికతరమోక్షసౌఖ్యదాయకము నుమ్ము.

(అని కొంచెము నడచుచున్నాడు.)

(అకాశమునందు) ఓశ్రా! వకులారా! వినుండు.

క. మలమయశరీరపిండము

కలజములనెల్లఁ గడుగఁ గాంచునె శుద్ధిన్?

దెలియఁగఁదగు ఋషిసేవా

ఫలమున నాత్మ విమలస్వభావం బనుచున్.

ఏమనుచున్నాడు? ఋషిపరిచర్య యెట్టిదనుచున్నారా? చెప్పె

దను వినుండి.

క. కని కాశ్యకెరఁగి దవులఁ,

దనుపఁగఁదగు నిష్టభోజనంబుల వారిఁ;

చన దీర్ఘామల మొండఁగ

ఘను లాఋషివరులు తమదుకాంతలఁ బొందఁ.

(తెరవంకఁజూచి) ఓశ్రద్ధా! ఇటురమ్ము.

శాంతియు, గరుణయు—భయముతోఁ జూచుచున్నారు)

[అప్పుడు తదనురూపవేషముతో శ్రద్ధ ప్రివేశించుచున్నది]

శ్రీ—ఓరాజబాంధవా! ఏమి సెలవు?

శాంతి—(మూర్ఛపోవుచున్నది)

దిగంబ—శ్రీవకసముదాయమును నీ వొక్కముహూర్త

మీయినను విడిచి యుండఁగూడదు.

శ్రద్ధ—దేవరవారాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను.

(అని నిష్క్రమించుచున్నది)

కరుణ—ఓప్రియసఖీ! ఊరడిల్లుము. నానుమాత్రముచేతనే

నీవిట్లు భయపడఁగూడదు. సామఁడులయొద్ద సహితము తమస్సు
యొక్క కూతురైన శ్రద్ధ యొక్కతె యున్నదని యహింసవలన
నేను చున్న విన్నదానను. కాబట్టి యిది యాతామసీ శ్రద్ధయని
యుండును.

శాంతి—(ఊరికి!) సఖీ! అవును. ఇది యదే. ఎట్లన—
క. భూరిదురాచార సదా
చారనుగాఁగను, గురూప సద్రూపనుగా,
నూరక భ్రమపని దీక్ష
గూరిమిజననిగ దురాశఁగొంటిని జమ్మి.
కానిమ్ము మనమిప్పుడు బౌద్ధులకడనే శ్రద్ధను వెదకుదము.
(అని శాంతికరుణలు ముందునకు నడుచు చున్నారు.)

[అప్పుడు పుస్తకహస్త్రుడయి బుద్ధాగముఁడు, భిక్షురూపమునఁ
బ్రవేశించుచున్నాఁడు]

బుద్ధా—(ఆలోచించి) ఓ యుపాసకులారా!

ఉ. ఇప్పుడు వానవాసమితి యేమియు నంటమి, ధీవరంపరల్
తప్పకవెల్గెడుకొ విషయతత్వనురాగవివర్జితంబులై;
యప్పటిబుద్ధికల్పితము లయ్యును బాహ్యములట్ల తోచుఁగ
నప్పి నిరాత్మకంబులు క్షణక్షణశీలము లాపదార్థముల్.
(కొంచెము నడచి మరలశ్లాఘనపూర్వకముగా) ఓహో! భోగమును
మోక్షమును జేరియున్న యీ బౌద్ధధర్మ మెంతమేలయినది!

చ. చెలువగుచుందిరంబుల వసింపఁగవచ్చు నిలాసినీతతిన్
గలయఁగవచ్చు; భోజన మొనర్పఁగవచ్చు నభీష్ట వేళలన్;
దెలియ్యునుశయ్యలందు శయనింపఁగవచ్చు; గృతాంగరాగలై
వలచుపియాళిశోఁ గడపవచ్చును రాత్రులు పడువెన్నెలన్.

కరుణ—సఖీ! కామాయనస్త్రముమీఁదినుండి దిగవేలగాఁ
అంటగొటిగిరి తలకాయమీఁది జుట్టుపిలక యల్లలాడఁగా పొడుగు
గాఁ ద్రాటిచేట్టువలె నెవ్వఁడో తరుణవయస్కుఁ డీవంకకు వచ్చు
చున్నాఁడు. అతఁ డెవఁడు?

శాంతి—సఖీ! వాఁడు బుద్ధాగముఁడు.

బుద్ధా—(ఆ కాశమునందు) ఓ ముపాసకులారా! ఓభిక్షులారా!
భగవంతుఁడైన బుద్ధునియొక్క వాక్యాన్వృతమును వినుఁడు. (పుస్త
కమునుజూచి చదువుచున్నాఁడు) “నేనిప్పుడు లోకములోని సుగ
తియు దుర్గతియు దివ్యచక్షువుచేత జూచుచున్నాను. సమస్తసంస్కా
రములును క్షణికములు; ఆత్మ విత్తముకాదు. కాఁబట్టి మీభార్యల
నాక్రమించెడు భిక్షులయెడ మీరీర్ష్యను బొందఁగూడదు. ఈర్ష్యయే
చిత్తవలము” (తెగవంకజూచి) ఓశ్రీధ్రా! ఇటురమ్ము.

శ్రీధ్ర—(సీ పశించి) రాజబధులవారి యాజ్ఞ యేమి?

బుద్ధా—ఉపాసకులను భిక్షులను నీవు తడవుగ నాలింగనము
చేసికొనుచుండుము.

శ్రీధ్ర—దేవర యాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను.

(అని నిష్క్రమించుచున్నది)

శాంతి—సఖీ! ఈమెయు నామశ్రీశ్రీధ్రయే.

కరుణ—అవును. అట్టిదే.

దిగంజ—(పొద్దుపొజుచి పెద్దగొంతుతో) ఓరీ! భిక్షుకా!
ఇటురమ్ము. నన్ను సేవకపక్షి యనుగవలెను.

బుద్ధా—(కోపముతో) ఓరీ! పాపశాచా! అట్లుచెద
వేమిరా!

దిగం—ఓరీ! కోపమునూనుమా, నేనొక్క శాస్త్రవిషయము నడిగెదను.

బుద్ధా—ఓక్షపణా! నీవు శాస్త్రకథనహితమెఱుంగుదువా? కానిమ్ము: (సమీపమునకుఁబోయి) ఏమి యడిగెదవు?

దిగం—క్షణవిరాశివై న నీవెవరినిమిత్రమీపత్రమును బూనితివో నాకుఁ జెప్ప.

బుద్ధా—ఓరీ! వినుమా, మాసిద్ధాంతము ననుసరించినవారొకానొకఁడు క్షణికవిజ్ఞానమొంది వాసనాబంధములను దెగఁగోసి ముక్తుఁడగును.

దిగం—ఓరిమూర్ఖా! ఏదో మన్వంతరమునం దెవ్వఁడో ముక్తుఁడయ్యెడు పక్షమున, ఇప్పుడే నశించెను నీకందువలన నేమి యుపకారము కాఁగలదు? ఇంకొకప్రశ్న యడిగెదను నీ కిటువంటి ధర్మము నుపదేశించినవారెవరు?

బుద్ధా—నా కీధర్మము సర్వజ్ఞుఁడయిన బుద్ధుడేవునిచే నుపదేశింపఁబడినది.

దిగం—ఓరీ! బుద్ధుఁడు సర్వజ్ఞుఁడని నీకెల్లు తెలిసినది?

బుద్ధా—ఓయీ! బుద్ధుఁడు సర్వజ్ఞుఁడని మాబుద్ధాగమముల వలననే ప్రసిద్ధము.

దిగం—ఓరిబుద్ధిహీనుఁడా! ఆతని శాతని మాటలవలననే సర్వజ్ఞత్వము సిద్ధించెడుపక్షమున, అప్పుడు నేనును సర్వజ్ఞుఁడనే నీ పితృపితామహప్రభృతితీసప్రపురుషులతోడఁగూడ నీవునాకు దాసుడవని నాకును దెలిసినది.

బుద్ధా—ఓరి పాపపితృచమా! మలపంకధరా! నేనెల్లు నీకు దాసుఁడనురా?

దిగం—ఓరి వేశ్యాభుజంగా! ఓడుప్తభిక్షుకా! ఇది నీకొకదృష్టాంతరముగాఁజూపినానురా, ఇంక నీకు విశ్వసింపఁ దగినప్రియవాక్యమొకటి చెప్పెదను, నీవు నీబుద్ధమతము విడిచి మాయార్హతశాసనము నవలంబించి దిగంబరవృత్తమును ధరింపుము.

బుద్ధా—ఓరిపాపుడా! నీవు పాడగుటయేకాక యితరులను గూడఁ బాడుచేయుఁ జూచుచున్నవా?

క. పావనసత్త్వతంత్రము

భావింప ననింద్య మద్ది వర్జించి వెనన్

నీవలెను బిశాచత్వము

నీవనుధను లోకనింద్య మెవ్వఁడు కోరున్?

యీయార్హతమతధర్మ మెవ్వఁ డవలంబించును?

దిగం—గ్రహనక్షత్రపారచంద్రనూర్యోపరాగ శుక్రారాహు పరమార్థజ్ఞానసంవాదశాస్త్రముచేత సేభగవత్తుడైనమాయార్హతుని సర్వజ్ఞత్వము నిరూపిత మైనది.

బుద్ధా—(నవ్వి) అనాదిసిద్ధమయిన జ్యోతిశ్శాస్త్రమువలని యింద్రియాగోచరజ్ఞానముచేత మోసపోయి నీ వీయతికష్టవృత్తము నాశ్రయించు చున్నావు.

చ. పరిమితమైన దేహమునఁ బాయక లోపలనుండుజీవుఁ డే

సరణి నెఱుంగ నేరుచు నసంగతి మై భువనత్రయం బొగిన్?

కరము జ్వలించుచున్న, ఘటగర్భమునం దిడినట్టిదీప మే

కరణిని జూపనోపు గృహగర్భమునం గలవస్తుసంతతిన్?

కాఁబట్టి లోకద్వయవిరుద్ధమయిన యార్హతమతముకంటె బుద్ధమతమే శ్రేష్ఠమయినదిగాను, గేవల సుఖావహ మయినదిగాను, మిక్కిలి రమణీయ మయినదిగాను, నాదృష్టికి గోచరమగుచున్నది.

శాంతి—సఖి! మనము మఱియొక చోటికిఁ బోవుదము.

కరుణ—అలాగుననే చేయదము.

(అని ముందుక నడుచు చున్నారు.)

శాంతి—(ముందువంకఁజూచి) మనముం దున్న యీ పురుషుఁడు సోమసిద్ధాంతుఁడు. కానియ్య ము మక్కడఁగూడఁ బోవుదము.

[అప్పుడు కాపాలికరూపధారి యైన సోమసిద్ధాంతుఁడు

[ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

సోమ—(ముందుకు నడిచి)

మ. సముదారోగ)న రాస్థిమాలికలు భూవల్ గా, శ్మశానంబె వి
శ్రమవాసస్థలిగాఁగ, భోజనపు బాత్రల్ పుట్టలై యొప్ప, ను
త్తమయోగాంజ శుద్ధదృష్టిమెయి నేదస్పింతు నన్వోన్యభి
న్నము లీలోకము, లీశుకంఠె నవిభిన్నంబుల్ గదా యం చెదఁ.

దిగం—ఓహో! ఈపురుషుఁడు కాపాలికవ్రతమును ధరించు
చున్నాఁడు. ఈతనినిగూడ నొకప్రశ్న యడిగెదను. (సమీపించి)
ఓరీ! కాపాలికా! నరాస్థికపాలధారి! నీధర్మమెటువంటిది? నీమోక్ష
మెటువంటిది?

సోమ—ఓరీ! కుపణకా! ఇప్పుడు యధర్మమును శ్రద్ధతో
చినుము.

శా. మస్తిష్కాక్షవసాభిఘారిమహామాంసంబు వ్రేల్తున్ శిఖన్;

శస్త్రబ్రహ్మకపాలపూరితసురక సదృశి నేవింపుదున్;

బ్రహ్మత్వద్వైకృత్తకఠవిగళద్రక్షోగ్రధారాతలిన్

హస్తద్వంద్వకృతోపహార మిడి నే నర్పించు నాభైరవున్.

బుద్ధా—(చెవులు మూసికొని)కటకటా! ఈధర్మచర్య మహా
ద్వారుణముకదా!

దిగం—అర్హత! అర్హత! ఘోరపాపకారి యెవ్వఁడో యీ బుద్ధిహీనుని వంచించెను.

సోమ—(కోపముతో) ఓరీ! పాపాత్మా! పాపండాధమా! బోడి! చండాల! కేశోల్లుంఛకా! చతుర్దశభువనోత్పత్తి స్థితిప్రళయ ప్రవర్తకుండును వేదాంతసిద్ధాంతప్రసిద్ధప్రభావుండును భగవంతుండును నగుభవానీవల్లభుండు వంచకుండు రా! ఆయన ధర్మమహిమను నే నిప్పుడు కనఁబఱచెదను.

మ, హరిరుద్రాబ్జభవాదినిర్జరసమూహంబెల్ల రావించెదక;

సరిగా మిఁటఁజరించుతారకలసంచారంబు నే నిల్పెదక;

బుర్రజైలాదులతోడ నిమ్మహి వయఃపూర్ణంబు గావించి యా పరతోయంబునుద్రావెదక ఊణమల్భాండంబుల స్వర్వముక.

దిగం—ఓరీ! కాపాలికా! నే నిందుచేతనే నిన్నెవ్వఁడో యొంద్రజాలికుండు నూ యలుచూపిమో నముచేసెనని కెప్పియన్నాను.

సోమ—ఓరీ! పాపీ! పరమేశ్వరుఁడైంద్రజాలికుండని యింకను నాక్షేపించుచున్నావా? వీని దుష్టత్వము కోపోద్రేకము కలిగించుచున్నది. (కత్తి యొరనుండి తీసి)

ఉ, ఈనిశిఁగోగ్రిఖడ్గవినికృత్తభవద్గళనాళికోచ్చలత్
ఫేనిలబుద్బుదాఘయ తభీకరశోణితభూరిధారలక
నే నిదె శృప్తిచేసెద వినిశ్చలభక్తిని గుర్గక్తి క్రీ
డానినదోల్లసడ్డమడుధాంకరణాగతభూతవర్గకున్.

(అని కత్తి పయి కెత్తుచున్నాడు.)

దిగం—(భయముతో) ఓమహానుభావా! అహింస పరమ ధర్మము సుమా. అని బుద్ధాగముని మఱుగు చొప్పుచున్నాఁడు.)

బుద్ధా—(సోమసిద్ధాంతుని వారించుచు) ఓ మహానుభావా!

వినోదార్థముగా జరపఁబడినయీ వాక్కులహామనబట్టి యీ తాపసుని గొట్టుట యుక్తము కాదు.

సోమ—(ఖడ్గము నొరలో వేయుచున్నాఁడు.)

దిగం—(ఊటనొంది) ఓ మహానుభావా! ఇప్పుడుమీకుదృష్టి విల్లినఘోరరోషము శాంతిపొందినపక్షమున, నేను మిమ్ము గొన్ని ప్రశ్న లడుగఁదలఁచి యున్నాను.

సోమ—అడుగు. అడుగు.

దిగం—మీయుత్తమధర్మమును నేను విన్నాఁడను. ఇక మీమోక్ష మెట్టిదో చెప్పఁడు.

సోమ—వినుము—

మ, తమి నేరేన్ విషయానుభోగములచే దక్కన్ సుఖంబందిరే
యమలానందవిమూఢజీవదశయే యామోక్షమానేని, ధీ
భ్రమ తే కెవ్వఁడు కోరి వేఁడుకొనుఁ దత్పాపాణముక్తిం గనన్
ప్రమదాశిన్ సతిఁగాఁగఁ దన్నుశివుఁగా భావించి యాలింగనం
బమరం జేసి సుఖంప ముక్తియగునం చాశక్యఁ డాడెం జూమీ.

శాంతి—పాపము శాంతిల్లునుగాక ! పాపము శాంతిల్లును
గాక! భగవంతుఁ డయినభవానీపతి యిటువంటిశాస్త్రమునకుఁ దా
నెప్పు డయినను గర్త యగునా? ఇదియెవ్వరోదురాత్ములుకల్పించిరి.

బుద్ధా—ఓ మహానుభావా! రాగరహితులుకానిపారికిముక్తి
కలుగు నన్నయీమాట యాదరణీయము కాదు.

దిగం—ఓయీ! కాపాలికా! నీకుఁ గోపము రానిపక్షమున నే
నొక్కమాట చెప్పెదను. రాగయుక్తుఁ డయినదేహధారి ముక్తుఁ
డగుననుట వేదవిరుద్ధము.

సోమ—(తనలో) అయ్యో! వీరిమనస్సులు శ్రద్ధారాహిత్య

ముచేతఁ జెడియున్నవి. కానిమ్ము. (తెరవంకఁజూచి ప్రకాశముగా)
ఓ శ్రద్ధా! ఇటురమ్ము.

[అప్పుడు కాపాలినీరూపధారిణియైన శ్రద్ధ ప్రవేశించుచున్నది]

కరుణ—సఖి! చూడు. రజస్సుయొక్కకూఁతు రైనయీ

శ్రద్ధను జూడు. ఈమె—

చ. విరిసిననల్లగల్వలను వీఁక యడంచువిఠోలనేత్రముల్,

నరవిమలా స్తనిర్మితకనత్కమనీయవిభూషణావళుల్,

గుణజఘనస్తనాతిభరకుంతితకోమలమందయానముల్,

సురుచిరపూర్ణచంద్రదిభసుందరవక్త్రము నొప్ప నొప్పెడున్.

శ్రద్ధ—(ముందుకువచ్చి) ఇదిగో వచ్చినదానను. స్వామీ!

ఏమి యాజ్ఞ!

సోమ—ప్రియురాలా! దురభిమానియైన యీభిక్షుని ముం
దుగాఁ గాఁగిలించుకొమ్ము.

శ్రద్ధ—(బుద్ధాగముని నాలింగనము చేసికొనుచున్నది)

బుద్ధా—(సంతోషముతో నాలింగనము చేసికొని యొడలు
గగుర్పొడువఁగా జనాంతికముగా) ఓహో! ఏమి యీ కాపాలినిసుఖ
స్పర్శ!

చ. చండతరానురాగమునఁ జన్నులు పాణులనొత్తి పల్వురకా

రండలఁ గాఁగిలించితి ఘనస్తనభారలఁ దొల్లి; యెందు నీ

చండికుచోపగూహభవసౌఖ్యముతో సరిగాన గంచు నే

దండిగ నూలుసాల్లు శపథంబులు చేసెక బుద్ధుతోడుగన్.

ఓహో! కాపాలికచరిత మెంతపుణ్యప్రదమయినది! ఓహో! సోమ

సిద్ధాంత మెంతశ్లాఘ్యమయినది! ఈధర్మ మాశ్చర్యకరమయినది.

ఓమహానుభావా! సర్వవిధములచేతను నేను బుద్ధానుశాసనమును

విడిచి నీ పరమేశ్వర సిద్ధాంతమునందు బ్రవేశించెదను. ఇప్పుడు నీవాచార్యుడవు: నేను శిష్యుడను. కాబట్టి నన్నిప్పుడే పారమేశ్వరదీక్షయందు బ్రవేశపెట్టుము.

దిగం—ఓరీ! భిక్షుకా! నీవు కాపాలినీస్వర్చనముచేత మయిల పడినాడవు. కాబట్టిదూరముగా నుండుము.

బుద్ధా—ఓరి పాపాత్మా! కాపాలినియొక్క పరిరంభణమహోత్సవమఁ గానక నేనింతవఱకును వంచితుండఁ దయితిని.

సోమ—ఓప్రియురాలా! నీవిప్పు డీక్షపఱకునిఁగూడ నాలింగనము చేసికొమ్ము.

శ్రద్ధ—(దిగంబరసిద్ధాంతుని గొంగలింపుకొనుచున్నది)

దిగం—గగుర్పాటుతో ఓహో! అర్హత! అర్హత! ఓహో! ఏమి యీ కాపాలినీ సుఖస్వర్చనము! ఓసుందరీ! నీవింకొకసారి నన్ను మరలఁ గొంగిటఁజేయిము. (తనలో) ఔం! నే నిప్పుడు మహత్తరమయిన యొకయంద్రియవికారమునకు లోబడినాడను. ఇంక నేమి యుపాయము! ఇప్పుడేదియై క్తము! కానిమ్ము. ఇప్పుడీ నెమిలిపించుము కప్పకొనెదను. (అని అల్లు చేయుచున్నాడు)

క. ఓ పీనఘనస్తని! ఓ

కాపాలిని! భీతహరిణకమనీయాత్మీ!

మాపటి కీవు రమించిన,

నాపయిఁజేయుగలదేది యాశ్రావకీచే?

ఓహో! కాపాలికశాస్త్ర మొక్కటియే భోగమోక్షసాధనము! ఓ యాచార్యా! నేనిప్పుడు నీదాసుడ నయినాడను. నన్నుఁగూడ శ్రీమహాభైరవానుశాసనమునందు దీక్షితుని జేయుము.

సోమ—కూరుచుండుండు.

ఇద్దఱు—(కూరుచున్నారు.)

సోమ—(పాత్ర)ము చేతఁబట్టుకొని ధ్యానము నభినయించుచున్నాడు.)

శ్రీధ—ఓదేవా! ఈపాత్ర)ము సురాపూరిత మయినది.

సోమ—(చూచి తాను గొంతత్రాగి మిగిలినదానిని బుద్ధాగమ దిగంబర సిద్ధాంతుల కిచ్చుచున్నాడు.)

క. ఇది పావన మిది యుష్మతం

బిది యఘరోగాషధ మిది యీశ్వర ఘటితం

బిది భవపాశచ్ఛేదక

మిది యాస్వాదింపుఁ డీవుడు తృప్తిగ మీరల్.

ఇద్దఱు—(ఆలోచించుకొనుచున్నారు.)

దిగం—ఈకార్వాతాశాసనమునుబట్టి మద్యపానముకూడదు

బుద్ధా—కాపాలికుఁ డెంగిలిచేసినకల్లు నేనెల్లుత్రాగగలను!

సోమ—(ఆలోచించి డిగంబరమునకు) ఓశ్రీధా! నీవాలా చించుచున్నా కేమి? పశుత్వ మిప్పుడును వీరిని విడువలేదు. నావదన సంస్కర్షదోషమువలన సుర యశవిత్రీ మయిపడని వీరెంచుకొనుచున్నాడు. కాబట్టి ఓపూజ్యకాలా! నీవక్త్రాసవముచేత దీనిని శుద్ధి చేసి వీరికిమ్ము. స్త్రీలనోడు నదా శుచి యని తైర్ధికులు సహితము చెప్పరు.

శ్రీధ—దేవరవారాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను. (అని పావనపాత్ర)ము వుచ్చుకొని తాను గొంతత్రాగి మిగిలినదానిని వారిదాపునఁ బెట్టుచున్నది.)

బుద్ధా—ఇది మహాప్రసాదము. (అని పావనపాత్ర) మందు కొని త్రాగుచున్నాడు) ఆహా! ఏమి యీమరయొక్క సువాసన!

చ. సకియలపాత్రునన్ వెనుకఁ జక్కఁగ నెన్నియోసాల్లుక్రోలనే
 వకుళసువాసనామధురవార సతీవదనాసంబు? ని
 య్యకలషనుందరీముఖమహాసవ మానరుగాక దేవతల్,
 ప్రికటసుధారసంబుపయి పాంఛయొనర్తురె దీనిఁ గ్రోలినన్?

దిగం—ఓరీ! భిక్షుకా! అంతయు నీవేత్రాగకు. కాపాలిని
 వదనోచ్ఛిష్టమయిన యీమద్యమును నాకుఁగూడఁ గొంత యిమ్ము.
 బుద్ధా—(పానపాత్ర)ము దిగంబరసిద్ధాంతుని ముం దుంచు
 చున్నాడు.

దిగం—(త్రాగి) ఓహో! ఏమి యీమద్యముయొక్కనూధు
 ర్యము! ఏమి రుచి! ఏమి గంధము! ఏమి పరిమళము! ఆర్హదను
 శాసనములోఁబడి చిర కాల మిటువంటి సురారసములేక మోసపోతిని.
 ఓభిక్షుకా! నాయంగములు తిరుగుచున్నవి. నేను శయనించెదను.
 బుద్ధా—అటు చేయుము. (ఇద్దఱును బరున్నారు.)
 సోమ—ఓపియారాలా! మనకిప్పుడు వెలలేకయిద్దఱుదాసులు
 లభించినారు. కాబట్టి మనము సృత్యము చేయుదము.
 (ఇద్దఱు సృత్యము చేయుచున్నారు.)

దిగం—ఓ భిక్షుకా! ఈకాలపాలికుడు—కాగుకాడు. ఈ
 యాచార్యుడుకాపాలినిలోఁగూడమంగళసృత్యముచేయుచున్నాడు.
 కాబట్టి వీరితో మనముకూడ సృత్యము చేయుదము.
 బుద్ధా—అలాగుననే చేయుదము. (అనిమదముచేతసోలుచు
 సృత్యము చేయుచున్నారు.)

దిగం—క, “ఓ పీనఘోస్తని! ఓ

కాపాలిని! భీతహరిణక మనీయాశ్శీ!

మ నటి కీపు రమించిన,

నాపయిఁ జేయఁగలదేది యాశ్రావకిచేక?

(అని పాడుచున్నాడు.)

బుద్ధా—అచార్యా! ఈశాస్త్రిమత్యద్భుతమయినది! ఇక్కడ గన్తపడ నక్కఱలేకయే యభిమతార్థసిద్ధులుసంపాద్యములగుచున్నవి.

సోమ—ఇది యెంత యాశ్చర్యము! చూడు—

మ. తనియం బొందురు రీప్సితార్థవిషయత్యాగంబు లే కీమతం

బున మోక్షసియి లప్తసిద్ధులఁ గరంబున్, యోగవిఘ్నంబులై

యనికిం శ్రాకృతమంత్రసిద్ధులను వశ్యోచ్చాటనాకర్ష మో

హనవిత్తోభణమూ రణాదులఁ దృణంబట్లెంతు రత్యంతమున్.

దిగం—ఓయి కాపాలికా! (ఆలోచించి) ఓరి యాచార్యా!

ఓ రాజబాంధవా! (అని తూట గుఁ దిగుచున్నాడు.)

బుద్ధా—మున్నలవాటు పడనివాఁ డగుటచేత నీతపస్వి మధు పానాధిక్యమువలన మిక్కిలి మత్తైక్కియై న్నాడు. కాబట్టి యిప్పు డితనిమత్తు పోవుపని చేయవలెను.

సోమ—అలాగుననే చేయఁదము. (అని తననోటిలోనితమ్మి దిగంబర సిద్ధాతుని నోటిలోఁ బెట్టుచున్నాడు.)

దిగం—(స్వస్మఁడయి) ఓయాచార్యా! నిన్నొక్కటి యడిగ దను. నీకిప్పుడు సురనాకర్షిండుటయందున్న శక్తిస్త్రీపురుషులనాకర్షిం చుటలోఁగూడఁ గలదా?

సోమ—ఇది యేమిగొప్పయని యడుగుచున్నావు? చూడు—

మ. విరవిద్యాధర కాంతలక, సురసతీవారంబు, నాగేంద్రసం

దరులన్, యక్షవిలాసినీమణుల, మద్వాంఛానుసారంబుగా

మరియెవ్వారలనైన, ముజ్జగములకొ మద్దోప్యసంశ్లాఘ్యుడు
మృరవిద్యాబలగౌరవంబున సమాకర్షింపఁగాఁ జాలుదున్.

దిగం—ఓయీ! మనమండలమును మహామోహునికింకరుల
మని యిప్పుడు నేను గణించుచేతఁ దెలిసికొన్నాడను.

ఇద్దఱు—నీవు తెలిసికొన్నదంతయు సత్యమే.

దిగం—అట్లయినయెడల మనమిప్పుడు రాజకార్యమొకటి
యాలోచింపవలెను.

సోమ—అది యేది?

దిగం—సత్త్వపుత్రియైన శ్రీధను రాజుగారి యాజ్ఞాప్రకార
ముగా మనము పట్టితేవలెను.

సోమ—అలాత్తుకూతు రెక్కడ నున్నదో నాకు జెప్పము.
నేను వెంటనే దానిని నావిద్యాబలముచేత నాకర్షించి తెప్పించెదను.

దిగం—నేనిప్పుడు లెక్కవేసి నీకుఁజూపెదను. (అనిబలపము
పుచ్చుకొని భూమిమీఁద స్థానములు వేసి గణించుచున్నాడు.)

శాంతి—సఖీ! ఇప్పుడుచూతాశులయినవీరినూటలు మాతల్లిని
గూర్చినవైనట్టు వినబడుచున్నవి. మనము సావధానముగా విందము.

కరుణ—సఖీ! అలాగుననే చేయుదము. (అని యిద్దఱు నాల
కించుచున్నారు.)

దిగం—గీ. జలమునను లేదు; లే దెందు స్థలమునందు;

శైలముల లేదు; లేదు పాతాళమందు;

శ్రద్ధ యయ్యది హరిభక్తి సహిత యగుచు

నున్న దివుడు మహాత్ములయల్లములను.

కరుణ—(ఆనందముతో) సఖీ! నీవుభాగ్యశాలినివి. శ్రద్ధ
విష్ణుభక్తి దేవియొక్క పార్శ్వనర్తినియై యున్నది.

శాంతి—(హర్షము నటించుచున్నది.)

బుద్ధా—నీ తీకామునివిడిచిపోయిన ధర్మజ్ఞుడ నున్నాడు?

దిగం—(మరల సంకెలు గణించి)

గీ. జలమునను లేడు; లేఁ డెందుస్థలమునందు;

శైలముల లేడు; లేడు పాతాళమందు;

విష్ణుభక్తితో ధర్మండు వేడ్కఁ గూడి,

యున్నవాడు మహాత్ముల యుల్లములను.

సోమ—(విపాదముతో) అక్కటా ! మనముహారాజునకు

గొప్పకష్టము వచ్చినది.

చ. తలఁపఁగ విష్ణుభక్తియొ నిదానము శాశ్వతహర్ష సిద్ధికిన్;

గలసెను దానితో నిపుడు క్రష్ణున సత్త్వకుమారి శ్రద్ధయున్;

జెలియఁగకాముని న్విడిచి చేరెను ధర్మఁడుగూడ నచ్చటన్;

దలఁతు వివేకుకార్య మీఁకఁ దద్దయు సిద్ధిని బొందినట్లుగన్.

అయినను మనము ప్రాణాంతోపద్రవము వచ్చినను వెనుక
తీయక స్వామికార్యమును జేయవలెను. ఇప్పుడు ధర్మశ్రద్ధలను బట్టి
తెచ్చటకయి మహాభైరవీవిద్యను బంపుజేసెదను.

(అని ముగ్గురును నిష్క్రమించు చున్నారు.)

శాంతి—సఖి! ఇప్పుడు మనమును హతాశు లయిన వీరి
దూర్వ్యవసాయమును దేవీయైనవిష్ణుభక్తికి నివేదితము రమ్మ.

(అని నిష్క్రమించుచున్నారు.)



[అప్పుడు మైత్రిప్రవేశించుచున్నది.]

మైత్రి—మహాభైరవియొక్క వాతః బడకుండ ధర్మనితోఁ గూడ నాప్రియసఖయైన శ్రద్ధను విష్ణుభక్తి కాపాడెనని ముదితవలన నేను విన్నదానను. కాబట్టి యీతహాతహ పడుచున్న మనస్సుతో నాప్రియసఖనెక్కడఁ జూడఁ గలుగుదును?

(అని ముందుకు నడుచుచున్నది.)

[అంతట శ్రద్ధ ప్రవేశించుచున్నది.]

శ్రద్ధ—(నలుగుదిక్కులనుజూచి భయోత్కంఠముతో) మ. వెనుకన్, మర్త్యకపాలకుండలవతిన్, విద్యచ్ఛటావిక్షిప్త సదృష్టిన్ శిఖరీలికాదళకచాత్యంతోగ్ర, బాలేందుర శ్చినిరోద్వృత్తరదంప్రికాంతరచలజిహ్వన్, మహాభైరవిన్ గనుచున్నట్లు పడంకుఁ జిత్తమిపుడున్ రంభాదళప్రక్రియన్.

మైత్రి—(తనలో) అయ్యో! నాప్రియసఖయైన శ్రద్ధాదేవి భయసంభ్రాంతహృదయయుగలిచేఁగడలుచున్న కదళీతరు ప్రికాండమువలెఁ గంపమొందుచున్న యంగములతోఁ దనలోఁదానే దోయలోచించుకొనుచు, దాపునకువచ్చినను నన్నుఁ జూడకున్నది. కాబట్టి నేనే యీమెను బలుకఁచెదను. (ప్రకాశముగా) ఓప్రియ సఖ! శ్రద్ధా! ఇదేమి! నీవు మనస్తాపముచేతి నన్ను సహితము చూడకున్నావు!

శ్రద్ధ—(చూచి నిట్టూర్పుతో) ఓప్రియసఖ! మైత్రి క. చెలి! కాళరాత్రినోటను బలుకోఁజలనడుముఁ జిక్కి పాణిముతోదన్

వెలువడుచు నేను గనుఁగొనఁ

గలిగితి నీజన్మమందె క్రమ్మట నిన్నున్.

కాఁబట్టి నీవు దగ్గఱగా వచ్చి నన్నుఁ గాఁగిలించుకొమ్ము.

మైత్రి—(అలింగనము చేసికొని) సఖీ! అట్లు విష్ణుభక్తిమహా
భైరవియొక్క ప్రభావము నడచి వేసినను, నీయంగములింకను గంప
మొందుచున్నవేమి!

శ్రీధ—

మ, వెనుకకా, మర్త్యకపాలకుండలవతిన్, విద్యుచ్ఛటావిక్షిప
ద్వనదృష్టికా, శిఖికీలికాదుణకచాత్యంతోగ్ర, బాలేందుర
శ్మిభోద్యత్తరదంప్తికాంతరచలజ్జిహ్వాన్, మహాభైరవికా
గనుచున్నట్లు వడంకుఁ జిత్త మిపుడున్ రంభాదశప్రకియన్.

(అని మరలఁ బఠించుచున్నది.)

మైత్రి—(భయముతో) హా! హతాశురా లయినయామె
ఘోరరూపము కలదిగదా! ఆప్రకారముగా వచ్చి యామె యేమి
చేసినది?

శ్రీధ—సఖీ! వినుము—

చ. ధరణికి దేగడిగైదువిధంబున భైరవి దిగ్గి, నన్ను దు
ర్భరచరణద్వయిం బొదివి, వామకరంబున ధర్మఁ బట్టి, యం
బరమున కేగె వేగఁ, బెరుమాంసపుముద్దలు రెండు గృధ్రి భీ
కరనఖరాగ్రతోటి నడి గ్రక్కున నింగికిఁ బాటు కైవడికా.

మైత్రి—అయ్యో! అయ్యో! (అని మూర్ఛిల్లుచున్నది.)

శ్రీధ—సఖీ! ఊఁబడిల్లుము.

మైత్రి—(తెలివి తెచ్చుకొని) తరువాత. తరువాత.

శ్రద్ధ—తరువాత నాయూర్తాదమువలన దయార్ద్రహృదయ
యయి—

మ. పొరి గద్దింపుచు విష్ణుభక్తి యచటన్ భూభంగకౌటిల్యభీ
కరమున్ నిర్భరకోపపాటలము నౌ కంటన్వితోకింపఁగా,
ధరణిం గూలెను, వజ్రపాతహతిచేఱిన్ భూమిపైఁద్రెల్లు ను
స్థిరభూభృచ్చిలయట్లు, భైరవి శిరోస్థివ్రాతముల్ నుగ్గుగాన్.

మైత్రి—ప్రియసఖ! దైవవశముచేతఁ బులిసోటఁ బడి వెలువ
డినకురంగాంగనవలె నే నీవును నీభాగ్యముచేతఁ బ్రేతుకఁగంటివి.
తరువాత, తరువాత.

శ్రద్ధ—తరువాత విష్ణుభక్తి చేవి “నన్ను సహితమవమానింప
బ్రవర్తించుచున్న దురాత్ముడయినయీమహామోహప్రేతమును
నేను సమూలముగా నిర్మూలము చేసెదను” అని కోపావేశముతోఁ
బలికి, నావంకఁజూచి “ఓశ్రద్ధా! నీవుపోయివి వేకనితోనిట్లు చెప్పము.
నీవు కామక్రోధాదులను నిర్జించుటగయి ప్రయత్నింపుము. అప్పుడు
వైరాగ్యోదయము తప్పక గలుగును. నేనును సమయము వేచిప్రాణా
యామాదుల కుత్సాహము పుట్టించి నీసైన్యము ననుగ్రహించెదను.
ఋతంధరాది దేవులు శాంత్యాదులకౌశలముచేత నుపనిషద్దేవీసంగ
మమువలనఁ బూజ్యుడఁ వయిన నీకుఁ బ్రబోధచంద్రుఁ డుదయించు
సాధనమును జేయుదురు” అని సెలవిచ్చినది. కాబట్టి నేనిప్పుడు
వివేకుని సన్నిధికిఁ బోవుచున్నాను. ఇప్పుడు నీ వేపనిమీఁదదినములు
వుచ్చుచున్నావు?

మైత్రి—అక్కఁచెల్లెండ్రము మేము నలువురమును విష్ణుభక్తి
యొక్క యాజ్ఞచేత వివేకుని కార్యసిద్ధికోరిక నుహత్కృత యాత్మల
యందు నివసించెదము.

చ. నను నుఖజీవులందు, గరుణాఁ ఘనదుఃఖితులందు, బుణ్యకా
ర్యనిరతులందు నమ్మిదిత, భ్రష్టబుద్ధులముండువేత, వా
రునుపదలంతు); మేనుటనుండుట నాత్మలు రాగలోభము
ఖ్యోఖ్యదోషదూషితములమును గాంచును నిర్మలత్వమున్.
కాఁబట్టి యీవిధముగాఁ దోబుట్టువులమైన మేము నలువురమును
వివేకాభ్యుదయము కొఱకైన వ్యాపారముచేత వానరములు గడవు
చున్నాము. ఓప్పియనభి! నీవిప్పుడెక్కడ వివేకమహారాజును గనుఁ
గొనగలవు?

శ్రీధ—“రాధాదేశ మని యొకటి యున్నది అక్కడభాగీ
రథీ నముద్రీదేశమున కలుకారభూతమయిన చక్రీతీర్థమునందు మీ
మాంసానుగతయైన మతిదేవితోడఁ గూడ నెట్లో ప్రాణములు
నిలుపుకొని వ్యాకులహృదయముతో నుపనిషద్దేవీసంగమార్గముగా
వివేకఁ డహర్నాశమును దపస్సు కేమునున్నాడు” అని దేవితొన
విష్ణుభక్తియే నాతో నెలవిచ్చినది.

మెత్రి—ఓప్పియనభి! నీవచ్చటికిఁ బొమ్ము. నేనును నాపనికిఁ
బోయెదను.

శ్రీధ—అల్లుచేయుము.

(ఇద్దఱును నిష్క్రమించుచున్నారు)

ఇది నిష్కంధము

[అప్పుడు వివేకమహారాజును బ్రతీహారియుఁ బ్రవేశించుచున్నారు]

వివే—ఓరి మహామోహా! ఓరిదోసకారివీనుఁగా! ఈమహా
జనులెల్ల నీవెల్ల నర్వవిధములవేతను జెడిపొయిరి.

శా. జ్ఞానానందము నిస్తరంగము మహాశాంతంబు పోద్యస్యహ
త్వానూనంబు మహాశృణాభిజల మాహాత్రాగరందుండియున్;
నే నిస్సారమరీచికాజలమునం దే మున్నగుం దేలుచున్

జానన్నానము లాచరించెదరు విభ్రాంతి స్విమూఢాత్మలో.
సంసార చక్రవాహకుడై యున్న మహామోహునకజ్ఞానమేమూలము.
అయజ్ఞానము తత్ప్రబోధమువలననే నివృత్తి కాగలదు. ఎట్లన—
గీ. అవని నజ్ఞానమూలక మైనయట్టి

పుథులసంసారవృక్షంబు పెల్లగించి

పరముఁ గూర్ప విశ్వేశ్వరోపాసకముఖ్య

బీజజ్యోతిఃబోధంబె వెరవునుమ్ము.

తఱుచుగా మంచివారు పూనినకార్యములకు దేవతలు లోడుపడుదు
రని తత్వజ్ఞులు చెప్పుదురు. అందుచేతనే విష్ణుభక్తి దేవి యిప్పుడు
“నీవు కామాదులను గెలుచుట కోర్చుగింపుము; నేనును నీపక్షమవ
లంబించెదను” అని సందేశము పంపినది. అక్కడఁ బ్రధానవీరు
డై యున్న కాముని వస్తువిచారుఁ డొక్కడే జయింపఁదగినవాఁడు.
కానిమ్ము. వానిని నిర్బిందుటకయి యిప్పు డతనినే నియమించెదను.
ఓ వేదవతీ! నీవు వస్తువిచారుని బిలుచుకొనిరమ్ము.

ప్రతి—దేవరవా రాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను.

(అని నిష్క్రమించి వస్తువిచారునిలోఁగూడఁ బ్రవేశించుచున్నది)

వస్తు—అయ్యో! నిష్పాచారసౌందర్యాభిమానవర్ధిష్టుడైన
కామపిశాచునిచేతను ముఖ్యముగా దురాత్ముడైన మహామోహుని
చేతను లోకము చెడిపోవుచున్నది.

చ. కలికి యటంచునున్, గలువకంటి యటంచును, సుభ్రువంచు మం
జలనుముఖాబ్జ యంచు దను న్తనియంచు, బృహన్నితంబ యం

చెలవి నతింతుఁగాంచు భ్రమియించురమించు బుధుండునార! చె
ల్వ లతుచిభన్రులంచును దలంపడు మోహవిచేష్టితంబునకా.

చక్కగా వస్తువిచారముచేయుఁగలనూత్మబుద్ధులకుసహితము
మాంసాస్థిపంజరములైన స్త్రీలు స్వభావదర్శంధనిలయు లనియు భీభ
త్సవేష లనియు వైరాగ్యము కలుగకున్నది. అట్లయినప్పుడు వారి
యం దితరగుణారోపణము చేయుట స్పష్టమే.

మ. వరముక్తామణిహారిముల్ వణిరణతస్వర్ణాంగదంబుల్, సితాం
బరచిత్రోరుచుకూలముల్, ఘుగ్ధుణపున్నైపూతలున్, దావిపూ
సరముల్, పైవయిఁ జూచి యల్పముతు లిచ్చుం గాంతు సమ్మో
[హమున్
ధర నాడుల్ నరకార్థనామ లనుచుం దర్శింతు దుద్యస్వతుల్.

(అకాశమువంకఁజూచి) ఓపాపీ ! చండాలా ! ఓరి కామా !
అనావలంబనముగా వచ్చి నీవీలాగున జనులను వ్యాకలపెట్టుచున్నా
వేమిరా? ఓహో! కామావిష్టుఁడు—

మ. ననుఁ గామించెను బాల యీమె, యెలమిక సన్నీమృగాంకాన్య
[చూ
చెను, నీయత్పలనేత్ర కాగిటను జేర్చెన్ న, స్ననున్ గామి యో
ఘనమూర్ఖ! నినుఁగాంచె నెవ్వతె? నినుఁగామించె నెవ్వరై?యం
గన మాంసాస్థులుం; లోపలి నిరాకాదుండె వీక్షించెడున్.

ప్రతీహారి—ఓమహానుభావా! ఇటురమ్ము.

ఇద్దఱు—(ముందుకువచ్చుచుచున్నారు.)

ప్రతీ—అదే మహారా జానీనుడయి యున్నాడు. నీవూ
యనసన్నిధికిఁ బోమ్ము.

వస్తు—(దాపునకుఁబోయి) దేవా! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక! వీఁడె వస్తువిచారఁడు దేవరతుఁ బ్రణమిల్లుచున్నాఁడు.

వివే—వస్తువిచార! ఇక్కడఁ గూర్చుండుము.

వస్తు—(కూరుచుండి) దేవా! మీ సేవకుఁడు వీఁడె వచ్చియున్నాఁడు. అజ్ఞయేమో యనుగ్రహింపవలెను.

వివే—మహామోహునితో మనకుయద్దము సంపాద్యయినది. అక్కడఁ బ్రధానవీరుఁడు కాముఁ వానికిఁ బ్రతివీరునిగా మేము నిన్ను నిరూపించినాము.

వస్తు—దేవరవారు సన్నిష్టు సంభావించుటచేత నేను ధన్యుఁడనయినాఁడను.

వివే—ఇక నీ వేయాయధముచేతఁ గాముని జయించెదవు!

వస్తు—ఓహో! పంచశరుఁడా! వానికున్నవి యెదములు. పూవిల్తుని గాముని జయించు తెంతపని! ఇక్కడఁగూడ శత్రుగ్రహణ మపేక్షింపవలెనా దేవరవారు చిత్తగింపుఁడు.—

ఉ. ఇంద్రియమార్గమందు మనసేగకయండఁగ దారిమూసెదన్.

జంద్రనిభాగ్యలం దలఁచినన్, ముఖదర్శన మొచరించినన్
సాంద్రవికారముల్ గలుగు; పంతులు రోతలకిమ్ము లంచు, రాజేంద్ర!
ప్రతిక్షణంబు మది నెంచుచుఁ గాముని రూపుమాపెన్.

వివే—మేలు! మేలు!

వస్తు—అంతేకాక,

చ. తతపులిసస్రవంతుల, నితాంతపతర్ముర చిక్కణోపలాం
చితగిడులన్, సుసాంద్రతరుశీతలపుణ్యవనప్రదంబులన్,
యతిబుధసంగతిం దసరి, వ్యాసవినిర్మితశాంతివాక్యముల్
ధృతిఁ బరియింప నబ్ధిస, నికెక్కడికాముఁ డిక్కేటికామినుల్?

నారీమణియే కామునికీ బ్రధానాశ్రయము. అట్టివారియొక్కతె జయింపబడినపక్షమున, తత్సహాయు లందఱును విఫలప్రియత్నులయి భంగమును బొందుదురు, ఎట్లన—

ఉ. గందముఁ, గౌముదీపిశలఁ గల్వలరాయఁడు, బూవుఁదోటలం
దందపుఁబాటపాడు మధుపాళుల నొప్ప వసంత కాలమున్,
మందక దంబవాయువులు, మందగిర వాబ్బలనద్దినంబులున్,
డిందనికాముమిత్రీయులు; నిర్జిత లిందఱు స్త్రీల గల్చినన్,
ఇకఁ గాలనిలంబము చాలును, ఇప్పుడు దేవరయాజ్ఞ యేమి?

క. ఉడుతరవిచారశరముల

వరిబలములఁ గూల్చి నేన యడఁచెదఁ గామాన్;
గురుసేనఁ దుగించి పార్థుఁడు
శరధారల సింధురాజుఁ జంపినకరణిన్,

వివే—(ప్ర)సాదపూర్వకముగా) మంచిది. నీవు శత్రువిజయముకొఱకు సన్నద్ధుడవు కమ్ము.

వస్తు—దేవరవా రాజ్యాపించినట్లు చేసెదను. (అనిప్ర)ణమిల్లి నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

వివే—వేదవతీ! నీవు పోయి కోధుని జయించునిమిత్తము క్షమను బిలుచుకొని రమ్ము.

ప్రతీ—దేవరయాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను. (అని నిష్క్రమించి క్షమతోఁగూడఁ బ్రవేశించుచున్నది)

క్షమ—

ఉ. కోధమహాఁధకారఘనచగ్వికటభుక్కుటీతరంగరా

దాగిధికు లుగ్రసాంధ్యకిరణాదుదృష్టులు నౌ మహావిప

తౌధమదూషణోక్తులకు నల్లక సైతురు, వీరులో యనన్,
సాధులు నిశ్చలాత్వమలసాగరతుల్యగభీరు లెంతయున్.

(శ్లాఘనపూర్వకముగాఁ దన్నుఁ జూచుకొని)

ఉ. లేదు వచోధికశ్రమము; లేదు శిరఃపరిపీడనంబునున్;
లేదు మనోపతాపమును; లేదు శరీరవిమర్దనంబునున్;
లే దలహింస యాదిగ గణింపఁగఁ గల్గుననర్థయోగమున్;
బోధిగ నేనె తద్దయను గోధజయంబున శ్లాఘ్య నయ్యెడన్.
(ఇద్దఱును ముందుకు నడుచుచున్నారు)

పశీ—అదె మహారాజుగారు. ప్రియసఖీ! ఆయనను సందర్శించుకొమ్మ.

శ్రమ—(సందర్శించి) దేవా! జయ మగుఁగాక! జయ మగుఁగాక! ఇదిగో దేవరవారి దాసురా లయినశ్రమ సాష్టాంగప్రణామము చేయుచున్నది.

వివే—ఓ శ్రమా! ఇక్కడఁ గూరుచుండుము.

శ్రమ—(కూరుచుండి) దేవా! ఈసేవకురా లెందునిమి త్రము పిలిపింపఁబడినదో యాజ్ఞ యిండు.

వివే—ఓ శ్రమా! మూ కిష్టము సుప్రార్థ మయినయుద్ధము నందు దురాత్ముఁ డయినకోధుని నీవు జయింపవలెను.

శ్రమ—దేవరవారి యనుగ్రహమువలన నేను మహామోహుని నైనను జయించుటకు సమర్థురాల నగుదును. ఇంక నాతని యనుచరమాత్రుఁ డైన కోధుఁ డెంత! నేనాపనిని శీఘ్రముగానే నిర్వహించెదను.

ఉ. అన్నిట దేవయాజ్ఞపితృయాజ్ఞతపోధ్యయనక్రియాదు లె

న్నెన్నో యకారణంబ సమయిం చెడువానిని బాపకర్మనిన్

గన్నుల నిప్పుకల్ కరముఁ గ్రక్కెడువాని వధింతుఁ గోధునిన్
మున్నలభద్రకాళి యదముక్ మహిషాసురుఁ జంపివట్టుగన్.

వివే—ఓక్షమా ! ఇప్పుడు కోధవిజయోపాయము నాకు
వినిపింపుము.

క్షమా—దేవా! విన్నవించెదను వినుడు.

చ. పురుషుడుక్రుద్ధుచోటనగుమోము, దురాగ్రహుచోఁబ్రసాదమున్
బదుషవచస్కుచోఁ గుశలవార్త, ప్రమోదము తాడనోగ్రుచో,
నెరవగఁ జెల్లుఁ బొందును రనిర్జితచిత్తులు దైవికాపదు
త్కరమునఁ కోధభావ మెటుకల్లు దయారసమానసంబులన్?

వివే—సాధు! సాధు!

క్షమా—దేవా! కోధుని జయించుటవలన నే హింసాపాపము
మానమాత్సర్యాదులు సహితము జయింపఁబడినవా రగుదురు.

వివే—మంచిది నీవు శత్రువిజయముకొఱకు సంసిద్ధురాలవు
కమ్ము.

క్షమా—దేవరవా రాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను.

(అని నిష్క్రమించుచున్నది.)

వివే—వేదవతీ! లోభునిజయించుటకయి సంతోషునిబిలుచు
కొనిరమ్ము.

వతీ—దేవర సెలవిచ్చినట్లు చేసెదను. (అని నిష్క్రమించి
సంతోషునితోడఁ గూడఁ బ్రవేశించుచున్నది.)

సంతో—(అలోచించి జాలితో)

చ. ప్రతిపదముండు స్వేచ్ఛముగఁబండ్లు లభించును భూరుకంబులన్
హితవుగ నెల్లచో చొరకు నేళ్ళకు జల్లని స్వాదుతోయముల్;

ప్రతిలతయందుఁ జిక్కు మృదుపల్లవముల్ సుఖశయ్య కింపుగా;
నతికృపణుల్ శ్రమంపడుదు రట్లయి యున్ ధని కాంగణంబులన్.

(ఆ కాశమునంకఁజూచి) ఓరియూర్థా! లుభా! నీయివామో
హము దురుచ్చేదముగదా?

చ. ధనమృగతృష్ణి కాభి జలధార పృథా దగగొన్ని నీవు దా
పునఁ గన, నెన్నిసార్లు చెడిపోవఁగలేదు భవత్ప్రియత్నముల్?
మనుజుగంబ! యాశనిలుమాన వటయ్యును; నేడుమాటుగా
దునుగదు నీమనం బశనితో శిలతో నదిచేయఁగాఁబడెన్.

లోభాంధకారహతుడవైన నీయిచ్చేష్టితము మనస్సున
కాశ్చర్యము కలిగించుచున్నది.

ఎట్లనిన—

మ. ధనమార్జించెద నంచుఁ, బ్రాప్తమగుచిత్తంబింక హెచ్చింతు నం
చును, లాభంబును వృద్ధిఁ గూరిచెద నంచున్ సామ్యేధ్యానింతు నీ
వనిశంబుకా; గన వన్నిటింది నెడియాయాశాపిశాచంబు గ్ర
క్కున లోభాంధత మోవృతుకా నినున్ బల్కినం చక్కటా!

మఱియును,

చ. ధనము గడించుటే మొదటఁ దద్దయుఁ గష్టము; కల్లు రాపయిన్
ధనమునకుకా ఊయంబును విరాళము రెండు వియోగమార్గముల్;
ధనము నశింపఁ గల్గుచు వృధల్; సిగి గూర్పుఁ గల్గవృధల్;
ధనమును గూర్పుకుండుటయొ దానినిగూర్పుటోమీ ను చెప్పమా.
అంతేకాక,

మ. అనయంబున్ నటియించు మృత్యువుశరంబుచుకా; జరాపన్నగం
బును మ్రింగుచును; విశ్వమున్ దినుపదూపుత్రామలాగృధ్రముల్

ఘనబోధాంబులఁ బాది లోభరజమాన్ గాఢజ్ఞతాజన్యమున్,
క్షణ దూరమందనుధాంబుధిన్ మునుఁగఁగూఁగిత్యస్సఖంబబ్బెడున్
ప్రతీ—వీరే ప్రభువువారుఁ ఓచుచున్నభావా! ఈయనసన్ని
ధానమునకుఁ బోమ్ము.

సంతో—(సమీపమునకుఁబోయి) స్వామీ! జయమగుఁగాక!
జయమగుఁగాక! వీడె సంతోషుఁడు. (అని ప్రణమిల్లుచున్నాఁడు.)

వివే—ఇక్కడగూర్చుండుము. (అని సన్నిధానమునందుఁ
గూడచుండఁబెట్టుకొనుచున్నాఁడు.)

సంతో—(విషయముతోఁ గూడచుండి) ఈభృత్యజనునిపని
యేమో దేవర యాజ్ఞాపింపవలెను.

వివే—నీప్రభావము లోకవిదితమయినది. కాబట్టి యిప్పుడు
బహుభాషలలోఁ బని లేదు. నీవు లోభనిజముండుటకయి వారణాసికిఁ
బోవలెను.

సంతో—దేవర యాజ్ఞాపింపిల్లు చేసెదను.

చ. కలయమెలంగుచున్ బహు ఖంబుల ముజ్జగము ల్జయించి లో
నలరుచు, దేవభూసుర మహావధబంధనలబ్ధవృద్ధియై
వెలసినలోభునిన్ బరిభవించి జయించి యొనర్తు భస్మమున్,
బలముప ముచ్చు దాశరథి పంక్తిముఖున్ నులుమూడినట్లుగన్.

(అని నిష్క్రమించు చున్నాఁడు.)

[అప్పుడు పీఠీతవేషుఁ డైన యొకపురుషుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

పురు—దేవా! విజయపు) నూతనమంగళములు జరపఁబడినవి.
మాహూర్తములు పెట్టి విజయ యాత్రాసమయ మునుసమీపించినది.

వివే—అట్లు ముసయెడల సేవాపతులు పై న్యములను బయలు
దేలుటకు వియమింపవలెనని చెప్పె.

పురు—దేవరవా రాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను,

(అని నిష్క్రమించు చున్నాడు.)

[తెరలో]

చ. పటుకటదానమై మధుపంబులఁ గూర్చుడు సద్విపంబులఁ;

బటిమ నిడుండు తేరులకు వాయుజవంబుల వాచవంబులఁ;

భటు లొనరింపుఁ డీటెల నభి మ్మసి తాజ్జయహావన మ్మనన్;

జటులకృపాణపాణుల వెనఁ జనుఁ డాశ్వికులార! శ్రేణులై.

వివే—మంచిది ! మంగళసన్నాహము లాచరించి, నేనును ప్రయాణమయ్యెదను. (పారిపార్శ్వమున) సంగ్రామోచితమయిన రథము నాడు త్రవణిచి తీసికొనిర మ్మని సారథి కాజ్ఞాపింపుము.

పారి—దేవరవా రాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను,

(అని నిష్క్రమించు చున్నాడు.)

[అప్పుడు యద్ధరథమును సిద్ధముచేసికొని సారథి

[ప్రవేశించు చున్నాడు.]

సార—దేవా! ఇదిగో రథము సిద్ధముగా నున్నది. దేవర వాడు రథారోహణము చేయవచ్చును.

వివే—(మంగళవిధులను నిర్వర్తించి రథారోహణము నభినయించుచున్నాడు.)

సార—(రథవేగము నిరూపించి) దేవా! చిత్తగింపుడు, చిత్తగింపుడు.

మ. ప్రచురోద్ధాతరజశ్చటానుమితశుంభద్యాసధావత్తురా

గృచయేషత్పరిమంబితోద్వ్యపరభాగంబుల్ మహావాహముల్

ప్రచలన్మంథరమధ్యమాఽజలధిధ్వజోగృహోపంబుగా

నుచితప్రాగ్నినివ్యమూర్ధ్నిమున, నోహా! తెరుగొంపోయెడున్.

ఇదిగో నమి పమునఁ ద్రిభువనపావనమైన వారణాసీగరము దృష్టి
పథమునఁ బడినది.

శా. ధారాయః త్రపతజ్జలోదితనితాంతిధ్వానసంయుక్తముల్,

నీరేజారికరప్రభాధవళముల్, శల్వోందు సాధాగ్రముల్,

భూరిప్రేక్ష్యములై శరద్ధవళజిమూతాంతిరాజత్తటి

ప్రచ్ఛిరమ్యంబులవే పతాక లెసఁగఁ జిత్రద్యుతి న్నేడలఁ.

ప్రతిముకుళలగ్నవధుకరనికర యుంకారముఖరంబులును వికసితకు
సుమ విసరవిగళనృకరంద వర్షాతిశయ ధురంధరంబులును నానాప్ర
సూస సుగంధబంధురంబులును శ్యామాయమాననిబిడచ్చదచ్చాయా
వనీరుహ మనోహరంబులును నగు పురోద్వానప్రదేశంబు లవిగో
నమిపంబునఁ గానవచ్చుచున్నవి. ఈవాయువులుసహిత మిక్కడఁ
బాశుపతవ్రతమును గ్రహించిన దాపసులవలెనే కానఁబడుచున్నవి.

ఎట్లన—

చ. సునఁదిసీలఁ జేలి, సురజోభసిలంబు కరంబుఁ దాల్చి, యీ

శ్వరునకు నర్చనల్ నలుపుచాడ్పున మీఁదను బూలు రాల్చి, ని
ర్భరవధుపస్వరంబునను బాటలు చాలఁ జెలంగ, వాయువుల్
కరమును స్పృత్యము ల్గులువుఁ గంపమునొందులతాభుజంబులఁ.

వివే—(అనందముతోఁ జూచి)

మ. హృదయాకర్షక మయ్యెఁ జంద్రమకుటుండిందగుట నీకాశి, తాఁ
బదమై ముక్తికి విద్యయట్లా, తను మూర్ఖన్ స్వప్రభానందమై;
యిదె భూదేవికి పేలుముత్యసరమై యింపొందెడున్ వంగి స్వ
ర్ణది, వక్రించుకళన్ కడున్ సగుచు ఫేనవ్యాజహాసంబునఁ.

సారధి—ఓ దేవా! చూడుఁడు, చూడుఁడు, ఇది గంగాతీర
మున కలంకారభూతమును ద్రిభువనపావనమును నైన శ్రీమ
త్త్రిలోకగురు విశ్వేశ్వరాఖ్యమహాదేవుని యాలయము.

వివే—(నర్మముతో) ఓయి !

క. మును జెప్పిరి యీ దేవుం

డః ఘండ డేతాధినాథుం డని డేతాధిజ్ఞుల్;

తనువు లిట విడిచి వింతగ

ఘనపుణ్యలు భక్తజనులు కలియదు రితనికా.

సార—దేవా! చూడుడు, చూడును, అదిగో మనలను
జూచిననూత్రముననే కానుకొధోభాగు లిక్కడనుండి రూరము
గాఁ దొలఁగుచున్నారు.

వివే—వా రట్లే యగుదురు. కానియ్యి. నేనీయాలయము
నందుఁ బ్రవేశించి యభీష్టసిద్ధికో అటు భగవంతునికి నమస్కరించె
దను, (అని రథమునుండి దిగి గుడిచొచ్చి చూడ్చి నిగిడింది) ఓ
మహాదేవా! నమస్కారము నమస్కారము, నన్ను జయచూడుము.

క. కావెంతు నమస్కృతు లివె

యోవిమలజ్ఞానదేవా! యోచంద్రధరా!

యోవేదత్రయలోచన!

సేవకున కొసంగు నాకు శ్రేయఃప్రాప్తుల్.

(అని నమస్కరించుచున్నాడు)

సార—దేవా! ఇది తిథిభవనగురుఁ డైన యాదికేశవస్వామి
యాలయము.

వివే—అక్కడకు రమ్మ. (అని వెళ్ళి యాదికేశవస్వామికిఁ
బ్రదక్షిణముచేసి) ఓ భగవంతుడా! జయమగుఁగాక! జయమగుఁ
గాక!

దండకము, అమరచయచమూచక్ర చూడామణిశ్రేణిసీరాజి
తోపాంత పాదద్వయాంభోజ! రాజన్నఖద్యోతకిమ్మితస్వర్ణపీతా!

స్ఫురదైవిత విభ్రాంతిసంతాన సతప్తవందాదుగంసార నిద్రాపహరైకజటా! తుమామండలోద్ధార సంభారసంఘట్టదంష్ట్రాగ్ర కోటి స్ఫురచ్చైలచక్రా! క్రమా క్రింతలోకత్రయా! బాహుబలప్రోద్ధృతాభీలగోవర్ధనచ్చత్ర నిర్వారితాఖండ లోద్యోజితాకాండచండాంబుబాహుతి వర్షత్రసద్గోళలత్రాణవిస్మాపితాశేషవిశ్వా! ప్రభూత్తంస! దైతేయసీమంతినీవర్తసీమంశసిం దూరసంధ్యానుయాఖచ్చటోన్నార్జనోద్ధామధామాధిపా! త్రిస్తదై త్యేంద్రీవక్షస్తటిపాటనాకుంతభాస్వన్నఖశ్రేణిపాణిద్వయస్త్ర విస్తాగిరక్తార్ణవామగ్నలోకా! త్రిలోకద్విపత్కైటభోద్గండకంతాస్థికుటస్ఫుటోన్నాగ్నితోద్దామ చక్రస్ఫురజ్యోతిరుల్లాసిహృద్దామ రోద్గండదోర్దండ! ఖండేందుచూడప్రియా! ప్రోథదోర్దండవిప్రాంతమఃథాచలక్షుభమగ్ధాంబుది ప్రోత్థితశ్రీభుజావల్లిసంశ్లేష సంక్రాంతిపీఠస్తనాభోగపత్రావలీలాంఛితోరస్థలూ! స్థూలముక్తాఫలోదారహారప్రభామండల ప్రస్ఫురత్కంత! వైకుంఠ! సదృశస్తనదోహసంసారమోహచ్ఛిదంబై న బోధోదయం బిమ్ము నాకోమహాదేవ! దేవా! నమస్తే నమస్తేనమః॥

(అని సాష్టాంగప్రణామము చేసి బయలుదేరి చూచి) మంచిది! ఇదియే మనకు నివాసార్థమయిన ప్రదేశము. ఇక్కడినే మనసేనలను విడియించెదను.

(అని యిద్దఱును నిష్క్రమించుచున్నాడు)

పంచమాంకము



[అప్పుడు శ్రీధర ప్రవేశించుచున్నది]

శ్రీధర—(ఆలోచించి) ఈవిధము సుప్రసిద్ధమయినదే కదా?

గీ, జ్ఞాతివై రంబువలనను సంభవిల్లు
 కోధశిఖి నిర్దహించును గులము నెల్లఁ;
 ఘనసమీరాహతమహిజఘట్టమునఁ
 గలుగుదహనంబు ననమెల్లఁ గాల్పునట్లు.

(కన్నీరు విడుచుచు) అక్కటా! వారుణమయిన సోదరమరణము
 వలనఁ గలిగిన శోకానలము దుర్వారమయినదిగా నున్నది. అది
 వివేకమేఘశతములచేత నగునను జల్లాటదు, ఎట్లన—

చ. స్థిరగుణవస్తువుల్ గిరులు సింధువులు న్నదులున్ నశింపఁగా,
 నదు లన నెంత, యప్పులు కన త్రృణకల్పులు మృత్యుదృష్టికిన్ ?
 పారిబారి బంధుదఃఖిభనమోహ ముదేదొ వివేకమార్పఁగా,
 నరియుచు శోకవహ్నిదహించుచుఁ జిత్తము నట్టలయ్యనున్,
 కూరస్వభావు లయినను గామకోధాదులగు సోదరులు కథాశేషు
 లగుటవలన నాగతి యిట్లయినది.

క. భీకరశోకాగ్నిశిఖా

నీకము శిథిలములొనర్చు నెఱుకులనెల్లన్;

బైకొలుపు దేహశోషముఁ;

బ్రాకటముగనంతరాత్మ వడిగ దహించున్.

(అలోచించి) “బిడ్డా! శ్రీధా! నీవక్కడనుండి హింసాప్రధాన
 మయిన యద్ధమును జూడలేను. కాఁబట్టి నేనీకాశికాపురమునువిడిచి
 సాలగ్రామ మనుపేరుగల విష్ణుక్షేత్రమునందుఁ గొంతకాలము గడ
 పెడను. నీవక్కడకువచ్చి వృత్తాంతమును జరిగిన క్రిమమున నాకు
 నివేదింపుము” అని విష్ణుభక్తి దేవి నాకాజ్ఞాపించినది. కాఁబట్టి
 యాదేవిసన్నిధానమునకుఁబోయి యీసమరవృత్తాంతము సర్వమును
 నేనామెకు విన్నవించెదను. (ముందుకునడిచిచూచి) ఇది యాచక్రతీ

రమ, ఇందుసంసారసాగరోత్తారకమయిన నావకుగర్జధారుడైన
భగవంతుడగు శ్రీహరి ప్రత్యక్షముగా వాసముచేయుచున్నాడు.
(ప్రణమిల్లి) ఇదిగో మునులచే నుపాస్యమానురాలైనవిష్ణుభక్తిదేవి
శాంతితో నేదో యాలోచించుచున్నది. నేనామె సమీపమునకుఁ
బోయెదను, (అని ముందుకు నడుచుచున్నది.)

[అంతట విష్ణుభక్తియు శాంతియుఁ బ్రేరించుచున్నారు.]

శాంతి—అమ్మా! మీరు బ్రబలచింతాకులహృదయ బయి
యున్నట్లు కానఁబడుచున్నది.

విష్ణు—బిడ్డా! మహావిరవిరవక్షయకర మయిన యీ ఘోర
యద్ధమునందు బలవంతుడైన మహామోహునితోఁ బ్రతిఘటించిన
పుత్రప్రియుడైన వివేకుని వృత్తాంత మేమయినదో తెలియకపో
యెనని నామన స్సిప్పుడు డస్వస్థముగా నున్నది.

శాంతి—దేవీ! ఇక్కడ విచారింపవలసినపని యేమున్నది?
దేవిగారి యనుగ్రహ మున్నందున, వివేకమహారాజునకు విజయము
నిశ్చయ మని నే నెఱుఁగుదును.

విష్ణు—బిడ్డా!

క. ఘనధర్మపక్షబలమున

ననివార్యంబుగ లభించు నభ్యుదయంబుల్;

విను మట్లయ్యెను, సుహృదుల

మనసెపుడు సపాయశంక మితిమీటిపూనుకొ.

అంతేకాక శ్రద్ధ మంతతడవు రాకుండుట మనస్సునకు సందేహము
పుట్టించుచున్నది.

శ్రద్ధ—(సమీపమునకుఁ బోయి) భగవంత్! ప్రణమిల్లు
చున్నాను.

విష్ణు—శ్రద్ధా! నీవు ఊనుముతో వచ్చితివా?

శ్రీధ—దేవిగారి యనుగ్రహమువలన.

శాంతి—అమ్మా! ప్రణామము చేయుచున్నాను.

శ్రీధ—పుత్రీ! నన్నాలింగనము చేసికొమ్ము.

శాంతి—(తల్లిని కౌగలించుకొనుచున్నది)

శ్రీధ—బిడ్డా! విష్ణుభక్తి దేవిప్రసాదముచేత యుజనమనో
నివాసమును బొందుము.

విష్ణు—అక్కడ నేమిజరిగినది?

శ్రీధ—దేవిగారికిఁ బ్రతికూలముగాఁ బ్రవర్తించువారికిఁ
దగినట్లు జరిగినది.

విష్ణు—అవి సవిస్తరముగాఁ జెప్పము.

శ్రీధ—దేవీ! అవధరింపుము. దేవి యట్లాదికేశవాలయము
నుండి వెడలఁగానే తనపాటలవర్ణమును గొంచెము విడిచి సూర్యుడు
ప్రకాశించుచుండఁగా విజయఘోషాహూయముగా నేకవరవీరబహు
శసించానాదబధిరితదిగంతంబును సతతరథతురగఖరతరఖురఖండితభూ
మండలోచ్ఛలద్విపులరజఃపటలాంతరితభాస్కరబింబంబు సుబ్రబలతర
కర్ణతాళాస్ఫలనోచ్ఛలత్సనుదికరికుంభసిందూర సంధ్యాయమానదశ
దిశంబుచు బ్రీతమజలధరధ్వానభీషణంబు సుగుణవారియొక్కయును న
యొక్కయు సైవ్యసాగరము సన్నద్ధములు యున్నప్పుడు విశేషమహా
రాజు మహామోహమహాశాఙ్కడకు నైయాయిక దర్శనుని దూతను
గాఁ బంపెను. అతఁడుపోయి మహామోహునితో నిట్లనియెను —

మ. చను, విష్ణవాలయపుణ్యకౌనననదీసాన్నిధ్యభక్తాంతరం

గలివారును త్యజించి, మ్లేచ్ఛగుహికింకన్ భృత్యవర్గంబుతో

చనకున్నన్, గరఖాలదారితథవత్సర్వాంగధాంక్షరత్
ఘనరక్తంబులుత్రాగఁగూఁతలిడునక్కల్ మ్రొంగుమీమాంసముల్.

విష్ణు—తరువాత, తరువాత.

శ్రద్ధ—దేవీ! తరువాతఁ గోపముచేతి వికటలాటతటతాండ
వితభృక్కుటియై మహామోహుఁడు—“ఈదుర్లభయపరిపాక ఫలమువివేక
ప్రేత మనుభవించునుగాక!”—అని పలికి, తానే మొట్టమొదటఁ
బాపండాగమబృందములనుబాపండాశాస్త్రసహితముగా యుద్ధమునకు
బురికొల్పెను. ఈకోపల మనసై న్యముఖమునందు,

గీ. వేదవేదాంగతతు లుపవేదసమితి

స్మృతిపురాణేతిహాసాదు లెలమిఁ గొలువఁ,

జంద్రసమ శాంతితో సరస్వతి సరోజ

కర యుగును విల్చె వాకస్మికముగ వచ్చి.

విష్ణు—తదంతరము.

శ్రద్ధ—దేవీ! అప్పుడు వైష్ణవ శైవ సారాదు లయిన సర్వా
గమబృందములును సరస్వతీదేవి సకాశమునకు వచ్చెను.

విష్ణు—అటుతరువాత.

శ్రద్ధ—తదనంతరమున—

శా. వేమీమాంస, సరస్వతీసతిపురోపీధిన్ రణోత్సాహయై,

ప్రాముఖ్యస్థితి న్యాయకాపిలమహాభాష్యాదిసద్దర్శక

ప్రోమంబు లొల్కువంగ, ధర్మముఖయై, శుద్ధాయుతశ్శాయదో

గ్భీమాకారణి నిల్చె, దుర్గకరణిన్, వేదత్రయీనేత్రయై.

శాంతి—స్వభావప్రతిపక్షము లయిన యాగమన్యాయశాస్త్ర
బృందము లొక్కటిగాఁ గలియుట యెల్లు సంభవించినది?

శ్రద్ధ—పుత్రీ!

కం, ఇతరేతరవైరమునకా

సతము మెలగు నేకవంశజాతులు తమకున్

క్షీతిలోపల నవమానం

బితరులచేఁ గలుగోట నేకముకారే?

వేదప్రసూతము లయినతమకు లోలోపత విరోధమున్నను, వేదసంరక్షణముకొఱకును నా స్థికపక్షాధిక్షేపముకొఱకును శాస్త్రసంఘములకై కవత్వము కలగును. అగమసముదాయములో సహితము విరోధము తత్త్వవిచారణకుఁ గానరాదు. ఎల్లన—

శా. శాంతం బద్వయ మవ్యయం బజమశశ్వద్భిహ్మ, మాదత్త్వము
శాంతం బాగమపంక్తిచే సగుణానిన్ బ్రహ్మచ్యతేశాఖ్యలన్
వంతోప్పన్ బహుధా స్తుతింపగఁబడుకొ, నానాగమశ్రేణి సం
క్రాంతంబౌ నొకబ్రహ్మమందు నె,నముద్రంబందు నేలున్ బలెన్.

విష్ణు—తరువాతి! తరువాతి!

శ్రీధ—దేవీ! తరువాతనిరువాఁగునందును నిరంతరశరనికర
ధారాసంపాతోపదన్యో ముద్దిను లగు కరితురగరధపదాతులకును
నుభయ పక్షయోధజనులకును సంకలనమరంబుసంపాప్తంబయ్యెను.
అప్పుడు,

మ. ప్రవహించె న్నదు లనృతోయములు, గ్రవ్యస్ఫారపంకంబులున్
వివిధోద్యద్ధనకంగంగనివహాభీలావకీర్ణంబులుకొ,
నవనారాచవిభిన్నహస్తిగిరిశీర్ణభ్రష్టవేగోల్లగ
ద్ధవళచ్ఛత్రీసమూహహంసములునై తద్యుద్ధరంగంబునకొ.

ఆమహాదారుణసంగ్రామంబునందుఁ బరాపరపక్ష విరోధిత్వముచేతఁ
బాపండాగమబృందమును ముందుంచుకొని వచ్చిన లోకాయతికతం
త్రీసముదాయ మన్యోన్యస్తస్య విమర్దనముచేత విసప్తమయ్యెను;

అసంతరము పాపండాగమజాలము పర్వాల మగుటచేత సదాగమ సాగరప్రవాహముచేత, గొట్టకొనిపోయెను; తదసంతరము సాగతా గమనము దాయములు సింధు గాంధార మగధాంగ పారశీకవంగకళింగదిష్టేచ్ఛప్రాయదేశముల బ్రవేశించెను; పాపండు దిగంబర కాపాలికాద్యాగమసంచయంబులు పాపరబహుళంబులైన పాంచాల మాళవాభీరావ ర్తసాగరానూపదేశములయందు నిగూఢముగా సంచరించుచున్నది; శ్రీయోద్యోగతయైన మీమాంసచేత గాఢప్రహరజర్జరీకృతములైన వాస్తికత్తర్కసహజహంబులు తమ యాగమ సందోహంబులు పోయినదారి నే పోయినవి.

విష్ణు—అటుతరువాత?

శ్రీధ—అటుతరువాత పన్నువిచారునిచేతఁ గాముఁడు హతుఁడైనాడు; క్షుణ్ణుచేతఁ గోశధపాదుష్యహింసాదులు హింసింపఁబడినాడు; సంతోషునిచేత లాభ తృష్టాద్యైశ్వర్యతవాద పైశున్యస్తేయ పరిగ్రాహులు నిగ్రహింపఁబడినాడు; అననూయిత మత్సరుఁడు జయింపఁబడినాడు; పరోత్కర్ష సంభావనునిచేత మమఁడుసంహరింపఁబడినాడు; పరగుణాధిక్యునిచేత మానుఁడు ఖండింపఁబడినాడు.

విష్ణు—(హర్షముతో) చక్కగా జరిగినది. ఇంక మహామోహుకథ యేమియినది?

శ్రీధ—దేవీ! మహామోహుఁడు యోగవిఘ్నసహితఁడయి యొక్కడనో యడఁగి యుండుటచేత నాలినిజాడ తెలియరాకున్నది.

విష్ణు—అట్లయినచో మహాస్థగ్ధ శేష మింకను నిలిచియే యున్నది. అతఁడు పరిహరణీయఁడు. ఎట్లన—

క. పరమాదరపరుఁడగుచున్,

సిరసంపదఁ గోరు శేనుషీమతం డెఁ
భి

దరిశేష ముగ్ధి శేషము

గురుతరముణశేష ముంచఁ గూడదు సుమీద్రా.

ఇంక మనస్సుయొక్క వృత్తాంతమేమి?

శ్రీధ్ర—దేవీ! పుత్రపౌత్రాదిమరణ బాధశోకావేశముచేత నాతఁడును బ్రాణత్యాగము చేయ నిశ్చయించుకొన్నాఁడు.

విష్ణు—(చిఱునవ్వునవ్వి) ఇది యంతయు నిట్లయ్యెనేని మనము కృతార్థులను బొందినారము; పురుషుఁడును బరమానందమును బొందును, అయినను మరొక్కఁ డయిన యతఁడు ప్రాణ త్యాగ మేల జేసికొనును?

శ్రీధ్ర—ఉపనిషద్దేవి ప్రబోధోదయముకొఱకు గృహీతసంకల్పురా లయియున్నందున నతఁ డీవిధముగా శరీరముతోఁ జరకాలముండఁడు.

విష్ణు—అగుఁగాక! వైరాగ్యోత్పత్తికొఱకు వైయాసికియైన సరస్వతిని నే నాతనికడకుఁ బంపెదను.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు)

ఇది ప్రవేశకము

[అప్పుడు మనస్సును, సంకల్పుఁడును ప్రవేశించుచున్నారు]

మన—(కన్నీటితో) హా! పుత్రకులారా! ఎక్కడకుఁ బోయినారు? ఒక్కసారి మీప్రియదర్శనమిందు. ఓరొరి కుమారులారా! రాగ ద్వేష మడ మాన మాత్సర్యులారా! నన్ను గొఱిలించుకొండు. నాయంగములు నొచ్చుచున్నవి. అయ్యో! అనాథుఁడను వృద్ధుఁడను నయియున్న నన్నొక్కఁడయిన నాదరింపఁడేమి? ఓయనూ

యాదులైన కన్యకలారా! మీ రెందుఁబోయినారు? ఆశా హింసా
తృష్ణాదులైన కోడండ్లారా! మందభాగ్యుడనైన నా కొక్కరును
దక్కకుండ దైవహతకుఁడు మిమ్మందఱ నేకకాలమునం దెల్లెత్తుకొని
పోయినాఁడు! (తడఁబాటుతో)

మ. తనువెల్లనిష్ఠవహిషియై ట్లలఁపెడున్, దాఁగార్చెడు స్మర్తముల్
పెనుపొందించెడుఁ దీవ్ర వేదనల; మైపెంపెల్ల మర్దించెడున్;
ఘనమోహం బెడఁగూర్చెడున్; వరవివేకంబెల్లఁ బోకార్చెడున్;
మునుమున్ జీవితమిన్ గ్రసించెడు, వెనక శోకజ్వరంబక్కటా!

(అని మూర్ఛిల్లుచున్నాఁడు.)

సంక—ఓరాజా! తెప్పిటిలుము.

మన—(తెప్పిటిల్లి) ఇట్టియవస్థను బొందియున్న నన్ను దేవి
యైన బ్రహ్మత్రిసహిత మోదార్పకున్న దేమి?

సంక—(కన్నీరువిడుచుచు) దేవా! ఇంకను నీకుఁ బ్రహ్మత్రి
దేవి యెక్కడిది. ఈటుంబమరణసంజాతశోకానలదగ్ధహృదయయ్యి
యామె గుండెలుపగిలి మృతినొందినదని విన్నాఁడను.

మన—హా! ప్రియురాలా! నాకొక్కపియమయిన బ్రహ్మత్రి
నమీలయియ్యవు? కటకటా!

ఉ. దేవిరా! నన్నుఁబాసి మునుత్రిమృతవెన్నెఁడు స్వప్నమందునున్;
నీ వెడఁబాసియుంటను నేమృతకల్పుడనైన నిత్యతీన్;
దైవవిచేష్టితఁబునను దవ్యయ్యయిండియు నీవు, నే డహా!
జీవముతోడనుండెద; నిశీ! యనుజుల్ కరమున్ దురంతముల్

(అని మరల మూర్ఛపోవుచున్నాఁడు.)

సంక—ఓరాజా! ఊఱడిల్లుము, ఊఱడిల్లుము.

మన—(తెలివి తెచ్చుకొని) ఇంక నాకు జీవితాశ ఛాలును,

ఓసంకల్పా! చితివేర్చుము, ఇత్పడు శేగగ్ని ప్రివేళము చేత శోకాన
లము నాత్మకొందెదను. (అని సన్నాహపడుచున్నాడు.)

[అత్పడు వ్యాససరస్వతి ప్రివేశించుచున్నది.]

సర—“సఖి! సరస్వతీ! అపత్యమరణమున్నడియి యున్న
మనస్సుయొక్క ప్రబోధముకొఱకుఁబొమ్ము. అతినికివైరాగ్యోత్పత్తి
యెట్లు కలగునో యట్లు చేయము” అని భగవతియైన విష్ణుభక్తిదేవి
నన్నుఁ బంపినది. కాకమ్ము. నెనిప్పు డాతని సన్నిధికిపోయెదను.
(గమికము నతఁబోయి) వత్సా! ఈధముగా నీ పతిపరితాపము
నేలపొందెదవు? పదార్థము లనిత్యములను సీతీకఱకుఁ దెలిసినదేకదా!
ఇతిహాగములను, ఉపఖ్యాగములను, నీ వీవఱకుఁ జదివినవే.

చ. అరయవిరించి యంద్రుఁడు సురాసురులకాస నుముఖ్యులున్మునుల్
ధరణియు వార్ధు లిట్టివగులక్షలు కల్పితాయావు తైగనో,
బారసెద రార శోకకర మోహమా! స్వీయలబుద్ధుదోషమా
స్థిరతనుసంహతుల్ తెగి నశించినయత్పడు మూఢులేమనకా?
కాఁబట్టి పుట్టినపదార్థములయనిత్యత్వమును భావించుకొమ్ము. నిత్యా
నిత్యవస్తుడగ్ని యగువానిని శోక మంటను.

గీ. బ్రహ్మ మొక్కటియే సత్యవస్తు వగుచు
నిరతశుల్ల వికల్పిత మెప్పు డగునో,
యప్పు డేకత్వమాను జాచు; నట్టివాని
కెక్కడివి మోహశోకంబు లెంచిచూడ?

మన—భగవతీ! శోకా శేగదూషితమయి యున్ననామనస్సు
నం దిప్పుడు వివేకమునకే యవకాశము లేదు.

సర—వత్సా! ఇది స్నేహదోషము. స్నేహము సర్వానర్థ
మూలక మున్నయింకార్థము సుప్రసిద్ధమేకదా!

మ. ప్రియనామబునఁ ద్లేశదుర్వివలతాబీజంబుల న్నాటఁగాఁ,
 బయికిన్ స్నేహమయాంకురంబు లడఁగున్ వజ్రాగ్నిగర్భంబులై;
 బయలం బ్రాకుచు శోకవృక్షములిటుల్ బహ్వర్తిశాఖాశిఖిల్
 దయివారన్ శతముల్ తుపాగ్నిగతి మెల్లంగల్పుడేహంబులన్.

మన—దేవీ! ఇది యంతయు సత్సమే అయినను శోకానల
 దగ్ధుడ నయిన నేను బ్రాణములు విలుపునుటకు శక్తుడను గా
 కున్నాను. అంత్యకాలమునందు మీదర్శన మగుట మేలయినది.

సర—ఓయీ! ఈయాత్మహత్యాప్రభుత్వముమిక్కిలి యశ్వ
 త్యము. అంతేకాక యీయపకాకులనిమిత్తము నీకీవేగిరపా పేల!
 ఆలోచించి చూడుము—

చ. ధరపయి వెన్నముం దివుడు దారినుతాదిపరిగ్రహంబుచేఁ
 బురుషనుఖార్థమై కలుగఁబోవడు మేలది నీకు నేరికిన్;
 మరణమునొంది వారెపుడు సుర్మచిభేదమునర్తురార్తిచే
 నదు లటులయ్యఁ గాంతెరు ఘనశ్రమ వర్థముగాఁదదర్శమై.
 చ. కటకట! వారికై శతము గాంచనకష్టమై లేని యీభువినిన్?
 పటుగతి నెన్నికొండ లెగఁబ్రాఁగదు? వాఁకలదాట రెన్నిటన్?
 దటుకున నెన్ని ఘోరపీనంబులు త్రొక్కరు? విత్తమత్తులన్
 గుటిలవివర్ణవక్త్రులను తుద్రవ రేకులఁ జూడ రెండటిన్!

మన—దేవీ. ఇది నిశ్చయమే అయినను.

క. తనవలనఁ బుట్టి లాలన

మనముంబును గనుచు మనసునందే యెపుడున్

మనియెడువారలఁ బాముట

తనప్రాణముపోకయట్ల తలకొల్పు వృధక.

సర—వత్సా! ఈవ్యామోహము మమకార వాసనామూలమయినది.

గీ. ఇంటికోడిని మార్జాల మీడ్చితెచ్చి
మ్రుంగునప్పడు కలిగెడు మేటిశోక
మెలుకనో పిచ్చుకనో భుజియించునప్ప
దొడవమి తలంప మమత లేకున్మీర గాదె!

కాఁబట్టి సర్వవిధములచేతను సర్వావర్థబీజ మయినమమత్వమును రూపురూపుప్రయత్నము చేయవలయును. చూడు—

చ. జననమునొందు దేహమున జతువు లెన్నియొ మర్త్యకోటికిన్;
తనువుననుండి యత్నమునఁ దాను వెలార్చును నందుఁ బెక్కిటికె?
విను మీక నందు బిడ్డలని పేడి కొన్నిటికిన్, దదర్శమై
దినమును గట్టపెట్టె నిజదేహము లోకముమోహ మేమనక?

మన—దేవీ! అది యస్లేయగునుగాక! అయినను మమత్వ గ్రంథి దురుచ్ఛేదమయినది. కాఁబట్టి యీసంగతిని దేవిగారు దృఢముగా మనసునం దుంచుకొనవలెను.

క. నిరతాభ్యాసదృఢీకృత
పరమన్నహోరునూత్రపరిగుంభితని
ఘరమమతాపాశం బే
వెరపున నేరుతుని నరులు విడిపించుకొనక?

సర—వత్సా! పదార్థములయొక్కయనిత్యతాభావమే మమత్వచ్ఛేదమునకుఁ బ్రధానమోచాయము.

మ. చనలేదే బహుకోల్లు నీకిటు మహాసంసారమం దెండలో

జననుల్ తండ్రులు తాతలాత్మభవులున్ జాయల్పితృవృత్తలకున్;

విను మల్లాట, సుహృత్తులెల్లఁ బుడమిక్ విద్యుత్ప్రకాశభజి
వనులంచుం దలపోసిపోసి మదిగో భాగ్యత్సఖం బందుమా.

మన—భగవతీ! నీప్రసాదమువలం నావ్యామోహము పోయి
నది, కాని,

గీ. త్వన్ముఖశశాంకదీధితిప్రభవమైన

నిర్మలోపదేశామృతనిర్మలమున

తూళితం బయ్య, మరల నాస్వాంత మకట!

మలిన మయ్యెగు శోకోద్బలముకతన.

కాఁబట్టి భగవతీ! ఈతడియాటనిశోకప్రణాములు మానుట
కేదన మంచుగలదే మో యానతిమ్ము.

సర—వత్సా! దానినీవటకుమునులుపదేశించియే యున్నాడు.

గీ. బాణపాతంబు లేకయెప్రభవ మొంది

భీకర్నాస్తి, బులె ముగ్ధభేకులైన

గాఢశోకప్రహరసంఘాంతములకు

నరయంగ నచింతయే పరమాపథంబు.

మన—భగవతీ! అదిసత్యమే. అయినను జిత్తము దుర్వార
మయినది, ఎట్లన—

గీ. ఒక్కచింతను మరలింప, నోలి మదిని

గదిసి చింతాపరంపరలో కప్పివేయు;

బల్మఱును వాతధూతాబ్రపటల మడరి

యిందుబింబంబు గజ్జీ మాయించునట్లు.

సర—జిత్తమున కీవిరాళమున్నదే! అట్టిచోఁ జిత్తము నొక
శాంతవిషయమునందుఁ గు) వేళ పెట్టవలయును.

మన—భగవతీ! ఆ శాంతవిషయమేదో ప్రసాదింపుము.

సర—వత్సా! అది రహస్యమైనది. అయినను శోకార్తుల కుపదేశించుటలో దోషములేదు.

చ. స్థిరమతి నీలనీరధర దేహుని శ్రీహరినొండె, గామసం
హరు వనజారిఖండధరు నాహరునొండె, దలంపు; లేనిచో,
నిరతిని గ్రీష్మవేళ వలిసిటికొలుకును బోలె సాత్మ స
ప్సరము నిరస్తశోకమను బ్రహ్మముఁ జొన్నిభజించునిర్వృత్తన్.
మన—(ఆలోచించి నిట్టూర్పుతో) సర్వవిధములచేతను నేను
దేవిగారిచేత రక్షింపఁబడినాడను.

(అని పాదములమీఁదఁ బడుచున్నాడు.)

సర—వత్సా ! నీహృదయమిప్పుటి కుపదేశమయినది.
కాబట్టి నీకు మఱియొకటికూడ నుపదేశించెదను.

మ. జనకుండో సుతుండో తనువుం జాలింప, ధీశూన్యులి
మ్మునశోకాగ్నిఁ దపింతు రెంతయునురమ్ముల్లోఁ దుకొంచొక్కటన్
కన సంసార మసారమంచు శమసౌఖ్యంబుం గడుం బెంచుచున్
ఘనధీమంతుల కావియోగచయమే కల్గించు వైరాగ్యమున్.

[అప్పుడు వైరాగ్యుడు ప్రవేశించుచున్నాడు.]

వైరా—(ఆలోచించి)

మ. నవనీలోత్పలకోమలచ్ఛదముకన్నన్ సూక్ష్మమాత్మకు మా
నవదేహంబులపై విధాత్మఁడిటు నిండ నూయకున్నన్, సదా
ప్రపదప్రాంబునిమిశ్రమాంసపసరఁగా సాగతధ్వాంతగృ
ధ్రవృకశ్వాసములన్ మిరల్పుఁగను సాధ్యంబౌన యెవ్వరికిఁ?
మఱియును.

మ. తటిదాలోలము కల్పిజాలము: దుజోద్యదేహము ద్దేహముల్;
స్ఫుటసంభోగరసంబు లంతవిరసంబుల్; లోకముల్ శోకముల్;

ఘటితాంచద్దనము ల్మహానిధనముల్; వామ ల్విపత్నీమ, ల
క్కల! యట్లయ్యె, జరింతు రాత్మసిరతు ల్లా కీకుపంథకజనుల్.

సర—వత్సా! ఇదె వైరాగ్యుడు నీదగ్గఱకువచ్చుచున్నాడు.
ఈతనిని గారవింపుము.

మన—నాపుత్రుడు వైరాగ్యుడా?

వైరా—(సమీపమునకుఁ బోయి) అయ్యా! నేను సమస్కా
రము చేయుచున్నాను.

మన—వత్సా! పుట్టఁగానే నీవు నన్ను విడిచిపోతివి. నన్నుఁ
గొఱిలించుకొమ్ము.

వైరా—(ఆలింగనము చేయుచున్నాడు.)

మన—పుత్రా! నిన్నుఁ జూచుటవలననే నాశోకావేశము
ప్రళాంత మయినది.

వైరా—ఓతల్లడీ! ఇక్కడ శోకావేశమున కవకాశమెక్కడ
నున్నది?

ఉ. వారిని బాంధు, లేటివఱదన్ దరుకాండమా, లాకసంబునక

వారిదముల్, సముద్రమున నావికులుక, వడిఁగూడిపాయు న
ట్లారయఁ దల్లిదండ్రులును నాత్మజులున్ సఖులుక సహోదరుల్
చేరుచుఁ బాయుచుండు టిది సిద్ధము; ప్రాజ్ఞుల కేడ శోకముల్!

మన—(ఆనందముతో) దేవీ! నాకుమారుండు చెప్పిన దిది
యదార్థమే.

చ. అలనవయావనల్ లలన, లాయశినాదలసత్కుజవ్రజం,

బలనవమల్లికాసురభిశానిలకందళముల్, తలంప ని

ర్మలను వేకమూర్జితతమంబగు మన్మతి కిప్పు డెండమా

వుల బలమట్లు మిథ్యలయిపొల్పుటితోఁచెడుఁ దొంటివన్నియున్.

సర—వత్సా! ఇది యంతయు సత్యమీయినను గృహస్థుఁ
జాశ్రమధర్మమును విడిచి ముహూర్తకాలమయిన నుండఁగూడదు.
కాబట్టి నేఁడుమొదల గొని నివృత్తిదేవియో నీకు సహధర్మచారిణి
కాగలదు.

మన—(లజ్జతో) దేవియాజ్ఞకు బద్ధుఁడను.

సర—శమదమసంతోషాదు లయినపుత్తులు నీ కుపచార
ములు చేయుదురు; యమనియమాదులు మంత్రు లగుదురు; వివే
కుఁడను నీయనగ్రహమువలననే యుపనిషద్దేవితోఁడఁగూడి యావ
రాజ్యనుఖ మనుభవిండునుగాక! మైత్రీ మొదలయిననీతోఁబుట్టువులు
నలుపుదును నీయనుగ్రహముతోఁజు భగవతియైన విష్ణుభక్తిదేవితో
బంపఁబడినాడు. వారిని బ్రసాదపూర్వకముగా నంగీకరింపుము.

మన—దేవి యాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను. మీయాజ్ఞల నన్ని
టిని శిరసావహించినాఁడను, (అని హర్షముతోఁ బాదప్రణామము
చేయుచున్నాఁడు.)

సర—ఈయమనియమాసనపాత్రాదులును జరంజీవి
వైన నీచే నాదరపూర్వకముగాఁ జూడఁదగినవాడు. వీరితోఁగూడి
నీవుసామ్రాజ్య మధిష్ఠింపుము. నీవు స్వాస్థ్యమును బొందినప్పుడు
జీవాత్ముఁడును దనవ్రత్యుని బొందును.

మ, రవిబింబులు పయోధివీచులబలెన్, బ్రహ్మం బాశం డ మ్యుగం
భవనాశాదులుపొందితోఁచు బహుతన్ ద్వత్సంగతిన్ వృత్తులన్;
దిపుటన్ వృత్తులడంచి నీవిక నివృత్తిం గూడితే, నాత్మయున్,
రవిబింబం బురుదర్పణంబునబలెన్, హస్తైక తాచ్ఛం బగున్.

కానిమ్ము, జ్ఞాతుల కుడకప్రదానము చేయుటతోఁజు మనము
నడికి బోవుదము.

మన—దేవి సెలవిచ్చినట్లు చేయుదము.

(అందఱును నిష్క్రమించు చున్నారు.)

షష్ఠాంకము.

[అప్పడు శాంతి ప్రవేశించు చున్నది.]

శాంతి—‘పుత్రీ! నీకంతయుఁ దెలిసిన జేకదా!

చ. కొడుకులు పంచతం గనంగ, గూఢముగాఁజరి మోహుఁ జేడనో
యడఁగుటచే విరక్తుఁడయి యాల్లమనస్సు ప్రశాంతి నొందఁగా,
వడిగను క్లేశపంచకము పాముటచేఁ బురుషుండు నొక్కటన్
గడుకొని తత్త్వబోధచూడఁ గాంక్షయొనర్చెడు నెల్లయప్పడుకా.

కాబట్టి నీవతిత్వరితముగా నుపనిషద్దేవి ననునయించినానమ్ము
ఖమునకుఁ దీసికొనిరమ్ము’ అని వివేకమహారాజుగారు నాతో సెల
విచ్చిరారు. (చూచి) ఇదిగో తనలోఁ దా నేదో సంతోషముతో
నాలోచించుకొనుచు నాతల్లి యీవంక నే వచ్చుచున్నది.

[అంతట శ్రీధర ప్రవేశించు చున్నది.]

శ్రీధర—ఓహో! రాజకుల మారోగ్యమును బొందఁగాఁజూచి
యిప్పడుగదా చిర కాలమునకు నాకన్నులమృతరసపూర్ణములయినవి.

గీ. కలిగె ఖలనిగ్రహము రాజకులమునందుఁ;

బూజ్యులైరి శమూదిగత్పరుషులెల్ల;

జీవులెల్లను పశ్యులై సేవచేయ,

నెనఁగుచున్నాడు సర్వలోకేశ్వరుండు.

శాంతి—(చేరబోయి) అమ్మా! నీవు నిలుచండి యేమి యాలోచించుచున్నావు?

శ్రీధ—బిడ్డా! రాజకుల మారోగ్యమును బొందఁగా జూచి చిరకాలమున కిప్పుడుగదా నాకన్ను లమృతరసపూర్ణము లయినవి!

గీ. కలిగె ఖలనిగ్రహము రాజకులమునందు ;

బూజ్యులైరి శమాదిసత్పురుషు లెల్ల;

జీవులెల్లను వశ్యులై నేవచేయ,

నెసఁగుచున్నాఁడు సర్వలోకేశ్వరుండు.

(అని మరలఁ బఠించుచున్నది.)

శాంతి—ఇప్పుడు మనస్సువిషయమున స్వామియైన పురుషుని ప్రవర్తన మెట్లున్నది?

శ్రీధ—వధ్యునివిషయమునను నిగ్రాహ్యుని విషయమునను నెట్లుండవలయునో యెట్లున్నది.

శాంతి—అట్లయిన, స్వామియే సామ్రాజ్యము నలంకరించు నా యేమి?

శ్రీధ—దానికి సంజేహమేమి? ఆత్మానుసంధానము చేసిన యెడల, స్వామియే స్వారాట్టును సమ్రాట్టును నగును.

శాంతి—ఇక జీవేశ్వరునకు మాయయం దెట్టియనుగ్రహము గలదు?

శ్రీధ—నిగ్రహమని చెప్పవలెను. అనుగ్రహ మెట్లుశక్య మగును? పురుషుఁ డిప్పుడు సర్వాసర్థబీజభూత యయిన యీనూయ సర్వథా నిగ్రాహ్యురాలని తలఁచుచున్నాఁడు.

శాంతి—అట్లయినపక్షమున, రాజకులముయొక్కస్థితి యిప్పు డెట్లున్నది?

శ్రీధ—వినుము. పురుషునకు—

శా. నిత్యానిత్యవిమర్శ యిష్టసతి; నన్నిత్రుండు వైరాగ్యుఁ; డా
త్యాత్యంతాగ్రహితుల్ యహూదులు; సహాయాప్తు ల్పహూదుత్త
[ముల్

మైత్ర్యాదు ల్పరిచారికల్; సహచరీమత్తల్లి మోక్షేచ్ఛ; దు
ష్కృత్యుల్మోహమమత్వముఖ్యిరిపులుచ్చేద్యుల్బ లాత్కారతన్.
శాంతి—మఱి ధర్మనియెడల స్వామి కెట్టి ప్రీతికలదు!

శ్రీధ—పుత్రీ! వైరాగ్యసన్నికర్ష మయినది మొదలుకొని
స్వామి యిహపరఫలభోగములముందు నితాంతమును విరనుడయి
యే యున్నాఁడు. అందుచేతనే యతఁడు

గీ. సరకహేతువా పాపంబునకును బోలె,

నశ్వర మని పుణ్యఫలంబునకును వెఱచు;

శుద్ధవిష్కామతను జేయునుకృతకర్మ

మునకు నెట్టులో తా నియ్యకొనుచు నుండు.

ఇట్లు స్వామియొక్కైకనిష్ఠుఁ డయి యుండుట కనిపెట్టి ధర్ముఁడు
తాను గృహకృత్యుఁ డయిన క్లెండుకొని తనకుఁ దానే దనవ్యాపార
మును వదలుకొన్నవాఁ డయ్యెను.

శాంతి—అప్పుడు యోగవిఘ్నములను వెంటఁగొని మహామో
హుఁ డదృశ్యుఁ డయ్యెనే, వారి వృత్తాంత మేమి!

శ్రీధ—పుత్రీ! అట్టి దురవస్థను బొందినవాఁ డయ్యెను;
మహామోహహతకుఁడు స్వామిని మోసపుట్టుట కయి మధుమతి
యనువిద్యతోడఁగూడ యోగవిఘ్నములను బంపెను. స్వామి వారి
యందుఁ దగులుకొన్నయెడల, వివేకుఁ డుపనివచ్చింతనైనను జేయ
కుండునని వాని కుభిప్రాయము.

శాంతి—బౌరా! తరువాత! తరువాత!

శ్రీధ్ర—తరువాత వాడుపోయి స్వామికోక యొంద్రజాలికవిద్యను జూపిరి. వారొక యత్యాశ్చర్యకరరూపమును జూపి సంధ్రమముతో నిట్లనిరి. ఓస్వామి!

చ. అచిరముగా నితండు వినున సబ్రీపడన్ శతయోజనధ్వనుల్;

ప్రచురముచేయు మున్విననిభారత వేదపురాణగాధలన్;

రచనయొసర్చు శుద్ధపదరమ్యత స్వేచ్ఛను గావ్యశాస్త్రముల్;

ఖచరగతిం జరించును జగంబుల; మేఘమణిస్థలు ల్లతున్.

అతఁడు మధుమతీవిద్యచేతఁ గల్పింపఁబడిన ప్రదేశమును జేరఁగా స్థానాభిమాన దేవత లాశపుష్టునట్లుగా నిట్లనిరి. —అయ్యా! ఇందుఁ గూరుచుండుము; ఇక్కడ జననమరణములు లేవు; ఈప్రదేశము సహజసుందర మయినది: వివిధవిలాస వేషలావణ్యవతులును ఋణ్యమయులును మంగళార్థవ్యగ్రీవాణులును బ్రణమకృత్యవతులును సగువిద్యాధరకాంతలు వీరెసియొద్దనున్నాడు. కాబట్టి యిటురమ్ము.

గీ. కనకసికతిలస్థలములు గలుగునదుల,

ఘనజఘనలు పరోక్షతా కమలముఖుల,

మరకతదళమృదువనాళిఁ బొరయు మీపు

పుణ్యసముపార్జితాఖిలభోగములను,

శాంతి—అటుపిమ్మట!

శ్రీధ్ర—పుత్రీ! ఆమాటలువిని మాయ యిది జ్ఞాప్య మయినదని చెప్పెను; మనస్సునుమోదించెను; సంకల్పించును బ్రోత్సహపఱిచెను; స్వామి యంగీకారమార్గమును బొందినవానివలెనుండెను.

శాంతి—(భేదముతో) అయ్యా! స్వామి మరల సంసారవాగురొకఁడగులుకొనుచున్నాడు!

శ్రద్ధ—లేదు. లేదు.

శాంతి—ఆవల నేమిజరిగినది?

శ్రద్ధ—అప్పుడు పార్శ్వవర్తియైన తయ్యకము వారినందరిని గ్రోధావేశకషాయితలోచనుడయి చూచి, స్వామినిగూర్చి యిట్లని యెను:—“ఓస్వామీ! విషయామిషక్రాసాభిలాషులును సభాప్రతారణధూర్తబళులును నైన వీరిల్లు నిన్నుమరల యస్సహవిషయాన్ని జ్వాలలయందు బడఁద్రోయుచుండఁగాఁ దెలిసికోలేకున్నావేమి?

క. భవసాగరముం దాటఁగ

నవలీలం బ్రాప్తమైనయలయోగతరిన్

దవుల పడనాడి వెన నిపు

డవగాహన మేల చేసె దంగారనది?”

శాంతి—అటుతరువాత?

శ్రద్ధ—అప్పు డాతనిమాటవిని, ‘విషయసుఖములకు నమ స్కార’ మని పలికి, పుకషుడు సుధుమణిని దిగస్కారము చేసెను.

శాంతి—మేలు! మేలు! నీవిప్పుడెక్కడకు బయలుదేటిరావు?

శ్రద్ధ—“నేను వివేకుని జూడఁగోరుచున్నాను. కాబట్టి నీ వాతనిని శీఘ్రముగాఁ గొనిరమ్ము” అని స్వామి నాకాజ్ఞయిచ్చెను. కాబట్టి నేనిప్పుడు మహారాజునన్నిధికి బయలుదేటిరాను.

శాంతి—నాకను మహారాజుగా దుపగివద్దేవిని దీసికొనిరమ్మని యాజ్ఞయిచ్చినారు. ఔగాక! మనము స్వామినియోగమున నెఱవేర్చము.

(అని యిద్దఱును నిష్క్రమించుచున్నారు)

ఇది ప్రసేకము



[అప్పుడు పురుషుడు ప్రవేశించుచున్నాడు]

పురు—(అలోచించి హర్షముతో) ఓహో! ఏమి యీవిష్ట
భక్తి దేవిమాహాత్మ్యము! ఆమెయనుగ్రహముచేత నేను—

మ. వడిఁ ద్లేశోద్భూ లతిక్రమించి, మమతావర్తంబులన్ దాటితిన్.

గడకున్ మిత్రకళత్రబంధుమకరగ్రాహంబులన్ దోలితిన్;

జెడఁగా నార్చితిఁ గ్రోధబాడబళిఖన్; దృష్టాలతల్ త్రెంచితిన్;

గడు సంసారసముద్రతీర మిపు డే గంటిక సమీపింపఁగన్.

[అంతట నుపనిషద్దేవియు శాంతియుఁ బ్రవేశించుచున్నారు]

ఉప—సఖీ! అట్లు నిర్దయుడయి యుండినభర్తయొక్క ముఖ
మాను నే నెటు చూడఁగలను? అతనిచేత నేను జరకాలము పరదార
వలె విడిచిపెట్టఁబడి యే శాకినిగయి యుంటిని.

శాంతి—దేవీ! ఆవిధముగా నాపదలపాలయినభర్తగారి నేల
నిందించెదవు?

ఉప—సఖీ! ఇట్లు చెప్పెను నీ వప్పటికాకష్టతనము జూడలేదు.
వినుమా—

చ. అకట! వివేకుఁ డట్లు విధియత్నమున్ నను దవ్వొనర్చుటన్;

నకలఖలుల్ కుబుద్ధిమెయి నన్ దమదాసిగఁజేయ నీడ్వఁగా

శకలములై మణుల్పడల జంకి చెడెం గరికంకణావళుల్;

ప్రకట శిరోమణుల్లానఁగ లాగుటచేఁ దెగెఁ గేశపాశముల్.

శాంతి—సఖీ! ఇది యంతయు నామహామోహుని దుర్బల
సితము. ఇందు భర్తగారి యపరాధ మేమియు లేదు. వానిచేతనే
మనస్సు కామూదలద్వారమున మోహపెట్టఁబడుటచే వివేకుడు
నిన్నుండి దూరముచేయఁబడినాడు. ఇట్లువిపన్నుడయిన నిజవల్లభుని
సమయముప్రతీక్షించియుండుట కులస్త్రీలకు నై సర్గికశీలము. శాంతి

నీవువచ్చి దర్శనముచేతను బ్రహ్మలాపముచేతను భర్తను సంభావింపుము. ఇప్పుడు శత్రులు హతముచేయుబడినారు; నీమనోరథములు సంపూర్ణములయినవి.

ఉప—సఖి! నే నిప్పుడిట వచ్చునప్పుడు నాకూతురై సగీతాదేవి రహస్యముగా 'స్వామియైన పురుషుడును భర్తయు నన్నిడిగిన ప్రశ్నలకు తీరములు చెప్పి నీవువారిని సంభావింపవలయును; తన్మూలమునఁ బ్రబోధోత్పత్తి కాగలను' అని చెప్పినది. నేనెట్లు గురుజనులముందు ప్రాగల్భ్యమును జూపఁ గలను?

శాంతి—దేవీ! భగవతియైన గీతాదేవియొక్క యీవాక్యమునకు విచారింపఁ బనిలేదు. ఈయర్థమునే భగవతియైన విష్ణుభక్తిదేవి వినేకస్వామితోడఁ జెప్పినది. కాబట్టి వచ్చి భర్తను, అది పురుషుని, నీదర్శనముచేత సమ్మానింపుము.

ఉప—ప్రియసఖి చెప్పినట్లు చేసెదను.

(అని ముందుకు నడుచుచున్నది)

[అప్పుడు వివేక మహారాజును, శ్రద్ధయుఁ బ్రవేశించుచున్నారు]

వివే—ఓపత్నీ! శ్రద్ధా! శాంతి నాప్రియురాలైన యువనిషత్కాంతను జూచునా?

శ్రద్ధ—దేవా! మీయాజ్ఞను దలఁదాల్చిపోయిన శాంతి యామె నెట్లుచూడకుండును?

వివే—ఎక్కడఁజూచును?

శ్రద్ధ—దేవా! మందరపర్వతమునందు మధుసూదనాలయములో నామె తర్కవిద్యాభయముచేత గీతాదేవిమఱుగు చొచ్చి యున్నదని యీవఱకే విష్ణుభక్తిదేవి చెప్పినది.

వివే—తర్కవిద్యల కేల భయపడవలెను?

శ్రద్ధ—దేవా! ఈసంగతి మీ కామయే వివరముగా జెప్పఁ గలదు. కాబట్టి దేవరవాడు విచ్చేయుడు. ఇదె వురుషుడు మీ యాగమనమునే తలచుకొనుచు నొంటిగా నున్నవాడు.

వివే—(చేరువకుఁ బోయి) స్వామీ! అభివాదము చేయుచున్నాను.

పురు—వత్స! ఈశిష్టాచారము ప్రక్రమవిరుద్ధ మయినది. జ్ఞానవృద్ధుడైన నీవే నా కుపదేశదానముచేతఁ బితృభావమును బొందితివి. ఎట్లన—

గీ. మున్ను ధర్మమార్గము తప్పి భూమిసురులు
తనయలను వేడుకొని రల్లదారి చూపః
శిష్యులఁగ వారి జ్ఞానంబుచే గ్రహించి,
సుతులు 'సుతులార! విను' డని పితలాననిరి.

కాబట్టి నీవును మాయెడలఁ బితృత్వముచేత సర్తింపవలయును, అదియే ధర్మము.

శాంతి—దేవీ! ఇదె వివేకునితోడఁ బురుషుఁ డొంటిగా నున్నాడు. సన్నిధికిఁ బోము.

ఉప—(సమీపమునకుఁ బోవుచున్నది)

శాంతి—స్వామీ! ఉపనిషద్దేవి యిదిగో మీపాదపండునము చేయ వచ్చి యున్నది.

పురు—అట్లుకాదు. అట్లుకాదు. తత్త్వావబోధోదయముచేత నీమెయే నాకు మాత. కాబట్టి నేనేమీ మెను సమస్కరింపవలెను. అంతేకాక,

క. జననికి దేవికి గల దిల

ననుగ్రహముఁ జూపుటందు నంతర మెంతో;

జనని భవబంధములఁ గడుఁ

బెనఁచ ను; బంధముల దేవి విడిపించుఁ గడుఁ.

ఉప—(వివేక్షనిజూచి నమస్కరించి దూరముగాఁ గూరుచున్నది.)

పురు—అమ్మా! నీవింతవఱకను దినము లెట్లు గడపితివో చెప్పుము.

ఉప—స్వామీ!

ఉ. పుచ్చితిఁ బెక్కునా భృగునమూర్ఖులతోడను నే మఠంబులక,
రచ్చుల, శూన్యదేవభవనంబుల, వ్యర్థవచఃప్రసంగతినో.

పురు—మఱి వారు నీచేతఁ దత్త్వము నేమైనఁ దెలిసికొన్నారా?

ఉప—లేదు. లేదు. వారు—

మచ్చిక ద్రావిడాంగులమాటలకట్లు గ్రహింప కర్థముక,

జెచ్చెర నన్నద్రుతులకు స్వేచ్ఛ నొనర్చి రపార్థకల్పనలో.

వానికి నామకార్యార్థవిచారమువలని ప్రయోజన మంతయుఁ గేవల పరధనగ్రహణార్థమే.

పురు—తరువాత? తరువాత?

ఉప—తరువాత నేనొక వోట

మ. పరిపూర్ణాబ్ధ్యజహూమ్నగాజనమిద్వహ్నిస్రవోపేతయై,
వరసోమేష్టిపశుప్రభృత్యురుమఖివ్రాతోల్లసత్పార్శ్వయై,
నిరతప్రావృతకర్మకాండబహుధానిర్దిష్టమూర్ధాయై,
సరసం గ్రుమ్మరుయజ్ఞవిద్యఁ బాడగాంచం గంటి మూర్గంబునక.

పురు—అటుతరువాత?

ఉప—తరువాతఁ బుస్తకభారవాహిని యైనయామెను నా

తత్త్వ మేమయినదెలిసి యందు నని యెంచి నేనామెనన్నిధిని
గొన్నిదినములు గడపవలె నని తలచితిని.

పురు—తదనంతరము?

ఉప—తదనంతరము నే నామె సమీపమునకుఁ బోగా,
“ఓసుమంగళీ! నీకోరిక యేమి?” అని యామె నన్నడిగెను. అమ్మా!
నేనిప్పుడనాధనయి యున్నదానను. కాబట్టి నీయొద్ద నుండఁగోరు
చున్నాను.” అని నేను జెప్పితిని.

పురు—అటుపిమ్మట?

ఉప—అటుపిమ్మట “ఓసుమంగళీ! నీవు చేయవలసి యేమి?”
అని యామె నన్నడిగెను.

పురు—అటువెనుక?

ఉప—అప్పుడు నే నిట్లంటిని—

చ. ఎవ్వనిలో జగంబు జనియించి రమించి లయించు, నీజగం
బెవ్వనికాంతిచే వెలుగు, నెవ్వని తేజము సత్సభోజ్యులం,
బెవ్వనిగొల్చి దై వ్యతమమేగఁ బునర్భవ మొంద రెప్పుడున్
నెవ్వడిఁ బుణ్య, లావురుషు నిత్యుని శాంతు స్తుతింతునక్రియన్
అంతట యజ్ఞవిద్య యాలోచించి యిట్లనియెను—

“గీ. అక్రియఁ డగువా డీశ్వరుం డగుట యెట్లు?

గక్కియలఁగాని వస్తువిచారబుద్ధి
యరయ భవబంధనాశనకరము గాదు;
జనుఁడు భవనాశకరకర్మ లొనరఁ జేసి
వత్సరశతంబు శాంతుఁడై బ్రతుకఁగోరు.

కాబట్టి నేనిన్నుఁ జేకొలువలనఁ బ్రయోజనములేదని తలచె
దను. అయినను నీవు కర్తయు భోక్తయు నగువురుషునిఁ బ్రస్తుతిం

చుచుఁ గొంతకాల విచ్చట వసింపఁగోరెడుపక్షమున నాకాక్షేప మేమియు లేదు.”

వివే—ఆహా ! ఏమి ధూమాంధకారశ్యామలితనయన యయిన యజ్ఞవిద్యయొక్క ముప్పిజ్జత్వము ! ఆమె యీప్రకారము గాఁ గుతర్కముచేతఁ జెడిపోయినది.

ఉత్సాహ, సహజముగ నచేతనంబు జడమునైన లోహమి

మృహిని జగబకోపలంబుముందటం జలించు న

ట్లహహ! మాయమున్ సృజించునఖలలోకములను ని

స్పృహత విశ్వసాక్షియైన యీశుదృష్టి ప్రేరణన్.

కాఁబట్టి తమోంధులయినవారిదృష్టి యీవిధముగా నీ యుండును. అజ్ఞానసంభవమయిన సంసారమును గర్మలచేత నశింపఁ జేయఁ గోరెడు యజ్ఞవిద్యనిశ్చయముగా గాంధాంధకారమును సహిత మంధకారముచేతఁ బోఁగొట్టఁబూనును. ఎట్లన—

గీ. సత్వరములు నజ్ఞానజన్యములు నైన

యేడులోకంబులఁ బ్రకాశ మెవఁ డొసర్చు

నతనిఁ బొందును విబుధాళి మృతినిగెలిచి;

యితర మెటలేదు భవముక్తి హేతుసరణి.

పురు—తరువాత! తరువాత!

ఉప—తరువాత యజ్ఞవిద్య మరల నాలోచించి “ఓసఖ! నీవిచ్చట నుండుటవలన ముద్బుద్ధిగ్రస్తులయిన నాశిష్యులు కర్మలయం దాదరము తగ్గినవారగుదురు. కాఁబట్టి, ఓతల్లీ! నీవు నాయం దనుగ్రహించి నీయిచ్చవచ్చిన దేశమునకు విజయం చేయుము.” అనెను.

పురు—పిమ్మట!

ఉప—పిమ్మట నేనామెను విడిచి బయలు దేటితిని.

పురు—అటుతరువాత?

ఉప—తరువాత కర్మకాండసహచరి యైన మీమాంస నాకుఁ గనబడినది. అమీమాంస—

చ. కరమధికారయోగ్యముగఁ గర్మముల నిష్ఠజించి మించి, ను

స్థిరఘనకారవంబున శ్రుతిప్రముఖప్రబలిప్రచూణముల్

వదులను వెంటఁపటి కొలువక, నువచిత్రితరాగముక్తయై,

పరఁగ, గృతోపదేశము భాసిలునయ్యతి దేశరాజిశోన్.

పురు—అనంతరము.

ఉప—అనంతరము నేనామెను సహితము పూర్వమువలె నే యాశ్రయమును వేడితిని. అప్పు డామెయు “ఓసుమంగళీ! నీవు చేయుపని యేమి?” అని నన్నడిగెను. అంతట నేను దొంటివలె నే “ఎవ్వనిలో జగంబు జనియించి రమించి లయుచు” మొదలుగాఁ గల వాక్యమును జెప్పితిని.

పురు—ఆవల?

ఉప—ఆవల మీమాంస పార్శ్వవర్తులముఖమును జూచి “లోకాంతరభ్రోపభోగయోగ్యుఁడైన పురుషుని బ్రతిపాదించుట చేత మన కీమెగలనఁ బ్రయోజనము గలదు. కాబట్టి కర్మోపయుక్తయైన యీమెను స్వీకరింపుడు” అని పలికెను. అక్కడ వారిలో నొకశిష్యుఁడు దాని కనుమోపించెను ప్రసిద్ధప్రతిష్ఠుఁడైన కుమారిలస్వామియను మఱియొకఁడు మీమాంసాస్పాదకాధిదేవతయో యనునట్లుగా “దేవీ! ఈమె కర్మోపయుక్తుఁడయిన పురుషునిఁ బ్రతిపాదించు; కర్తయు, భోక్తయుగాని యీశ్వరునిఁ బ్రతిపాదించునా. ఈమె కర్మలకించుకయు నుపయోగపడునది కాదు.” అనెను.

అప్పుడింకొక్కఁడు “తాకికపురుషుంకంటె నన్యఁడయి యీశ్వరుఁడని యొక్కఁడున్నాఁడా?” యని యడిగెను. అంత నతఁడు నవ్వి “ఉన్నాఁడు” అని మరల నిట్లనియెను. —

చ. ఒక్కఁడకనున్ జగత్క్రియల, నొక్కఁడు మోహయుతాంధబుద్ధియా
నొకఁడిడుఁ గర్మజాలఫల, మొక్కఁడు తత్ఫలవాంఛజేయుఁ; దా
నొకఁడు శరీరుల న్నడుపు, నొక్కఁడు కర్మములన్నియుక్తుడౌ;
నికను విసంగుఁ డౌపరము నెట్లగు, జెప్పఁగఁ గర్మభోక్తఁగన్?

వివే—(హర్షముతో) మేలు! గుమారిలస్వామీ! మేలు! నీవు మంచిప్రజ్ఞ గలవాఁడవు. నీవుకీర్తాయుష్మంతుఁడవు కమ్ము.

క. సహవాసులుఁ జెలులును నౌ

విహగంబులు రెండు నేకవృక్షమె చేరున్;

విహగమొకటి తిను ఫలముల;

సహవా! రెండవది తినక యాలోకించుకొ.

పురు—తరువాత!

ఉప—తరువాత నేనుమీమాంసవద్దసెలవుగైకొని వెడలితిని.

పురు—అటుతరువాత!

అప—అటుతరువాత నేను శిష్యులుపలువుండ్రచేత నుపాస్య మానలైన తర్కవిద్యలను బొడగాంచితిని. అందు,

మ. తెలుపు నివ్వశ్వవిశేష మో; ర్తకతె వాదిదుకా వితంశాదృతిన్
లలి జాతిచ్చలనిగ్రహాదికమహాగ్యామూలితో జల్పముల్;

పెలుచున్ వాకొనుఁ బూరుషప్రకృతిసంభేదంబు లొక్కర్తు, సం
ఖ్యలచే నెన్నుచుఁ డత్త్వముల్ మహదహంకారాదిసర్గంబులున్.

పురు—తరువాత! తరువాత!

ఉప—పూర్వరీతి నే నేనును వారిరమీషమునకుఁ బోయి, వా

రడిగినమీఁదట “ఎప్పునిలో జగఁబు జనియించి రమించి లయించు”
 ఇత్యాది వాక్యముచేత మునుపటియుట్లే నా గార్యమును జెప్పితిని.
 అప్పుడు వారు నన్ను బ్రత్వక్షముగాఁ బరిహసించి “ఓ వాచాలు
 రాలా! విశ్వము పరమాణువులవలనఁ గలుగుచున్నది. ఈశ్వరుఁడు
 నిమిత్తకారణము” అని పలికిరి. అం దింకొకతె కోపముతో “ఓసి
 పాపాత్మురాలా! ఈశ్వరుని సచికారుని జేసి విరాళధర్మము నాపా
 దించుచున్నా వేమి?” అనెను. మఱియొకతె “ఓనీ! విశ్వోత్పత్తి
 ప్రకృతివలనఁ గలిగె”నని పలికెను.

వివే—ఓహో! తర్కవిద్య లెంతదుర్మతులు! ఘటాదికము
 వలెనేప్రమేయజాతము సర్వమును గార్యమనిగహిత మింతమాత్రము
 తెలిసికొనఁజాలకున్నాడు. పరమాణువులును బ్రకృతియు నుపాదాన
 కారణము లనుటయు నుపోక్షణీయమే.

మ. జలచంద్రుంబలె సంతరియనగర్వస్వప్నేంద్రజాలంబు ||

ల్లలవిశ్వంబును మిథ్య, మేయమును గాగ్యంబౌటసాద్యంతతన్;
 కలుగున్ శుక్తిని వెండియుల్ల శివుగాఁగం దెల్విఁ న్నానమిన్;
 పాలియున్ స్రక్కనఁబన్నగభ్రమవలెన్ బోధోదయప్రాప్తిచేన్

ఇఁక వికారశంకయు ముగ్ధవధూమానసవిలసితమే. ఎట్లన—
 ఉ. శాంతము నిర్మలంబుచు నజంబు నసంతము నిష్కలంబు నౌ
 సంతతతేజ మీభువనసంభవమందు వికార మొందునే?
 కాంతిని నల్లగల్వల నగంగలమబ్బులచాలు వుట్టువో,
 నింతయు నొకసంబు వహించుచునె తాను వికారి లేళమున్?

పురు—సాధు! సాధు! ప్రజ్ఞానంతఃకవయిన యీనీవిమర్శ
 నము నాడెందము నానందపెట్టుచున్నది. (ఉపనిషద్దేవినిగూర్చి తద
 సంతరము ?)

ఉప—తదనంతరము వారందఱును మండిపడి, “ఓహో! విశ్వవిలయముచేత ముక్తి కలుగునని ప్రేలుచు, నాస్తికమార్గము నవలంబించుచున్న దీనినిబట్టి బంధింపవలెను” అని యందఱును ససంరంభముగా నన్ను నిగ్రహించుట కుద్యుక్తలైరి.

పురు—(భయముతో) ఆపయిని!

ఉప—అపైని నేను మిక్కిలి త్వరితముగాఁ బఱచి దండకారణ్యములోఁ బ్రవేశించితిని. అంతట మందరగిరికి సమీపమునఁగట్టఁ బడిన మధుసూదనాలయము చేరువను—

ఉ. బాహులకంకణావళులు భగ్గుముచేసిరి రాల రత్నముల్;
ద్రోహమతిఁ శిరోమణుల దొంగిలఁ ద్రెంచిరి కేశపాశముల్;
దేహళిఁ దారహారములు త్రెంచి, హరించిరి కట్టుబట్టుమున్;

పురు—తరువార! తరువార!

ఉప—అప్పుడు దేవాలయములోనుండి వెడలివచ్చి గదా పాణులైన పురుషులు వారి నతినిర్దయముగా మోదఁగా భీతలై యందఱును దిగంతములకుఁ బాటిపోయిరి.

వివే—(హర్షముతో) పూజ్యురాల వయిన నిన్నతిక్రమించు వారిని విశ్వసాక్షి యైనభగవంతుఁడు తీసింపఁడుగదా?

పురు—తరువార! తరువార!

ఉప—

దేహమూల, వందియలు త్రెళ్ళఁగ, గీతగృహంబుచొచ్చితిఁ.
అక్కడ నాకూతురైన గీతాదేవి చేరవచ్చిననన్నుఁ జూచి, సంభ్రమముతో “అమ్మా! అమ్మా!” అని కౌగిలించుకొని కూరుచుండఁ బెట్టెను. అప్పుడమె నావృత్తాంతమును విని, “అమ్మా! నీవు మన స్ఫులో భేదమును బొందఁబోకు, ఏభలులు ని న్నప్రామాణికురాలి

నిగాఁ జేసి యధేష్టముగా నాసురబుద్ధులయి చరింతురో వారి నీశ్వరుఁడే శిక్షించును. అట్టివారినిసూర్చి భగవంతుఁడు గీతలయందు—

“గీ, అట్టికూరులఁ బావుల నధమనకుల
దేవయక్షులఁ ద్రోయుదుఁ దీవ్రగతిని
సంతతము నేను సంసారసాగరముల
లోన నొక్కట నాసురయోనులందె,”

అనెను,

పురు—(సకౌతుకముగా) దేవీ! ఆయాశ్వరుఁ డెవఁడో నీ యనుగ్రహమువలనఁ దెలిసికొనఁ గోరుచున్నాను.

ఉప—(గోపించినదానివలె) ఎవ్వఁడు తన్నుఁదాఁ దెలిసికో లేక యంధునివలెఁ బ్రత్యుత్తర మిచ్చుచున్నాఁడో యతఁడే.

పురు—(హర్షముతో) ఏమి! నేనే యాపరమేశ్వరుఁడనా!

ఉప—అవును.

గీ. పరుఁడు నీకంటెఁ గాఁ డల్లపరమపురుషుఁ;
డన్యుఁడవు గావు నీ వామహత్మ్యకంటె;
నన్యుఁగా మాయచే దోచె దతనికంటె,
నంబువులయందు సూర్యబింబంబు పగిది.

పురు—(వివేకునితో) దేవా! ఈ దేవిచెప్పినను, ననీయర్థమును జక్కఁగా గ్రహింప లేకున్నాను.

క. భిన్నున్ సుశరీరావ

చ్ఛిన్ను జరామరణఖిన్నుఁ జెన్నుగ నన్నున్
సన్నుతిచేసెను నీయమ,

రజాత

యన్నా! నిత్యసచ్ఛిదానందునిగఁ,

వివే—పదార్థసహజము లేకపోవుటవలన నీకీవాక్యార్థము బోధ పడలేదు.

పురు—అది నాకు బోధపడుటకు మీరుపాఠము సెలవియ్యవలెను.

వివే—ఇదిగో చెప్పచున్నాను—

మ. కడు నీయందుఁ జిదాత్మముంగని, యహంకారుండఁ గానంచు నెప్పుడుఁ జిత్తంబు నడంచి, తత్త్వసమితిం బోకార్చి కావించువే న్నడకం దత్త్వమసీతి సంస్కరణ, కస్పటిన్ భవోద్యత్తమం బడఁగఁ శాంతము స్వప్రకాశ మగునిత్యజ్యోతి హర్షాత్మకఁ.

పురు—(అనందముతో విన్నయర్థము నాలొచించుకొనుచున్నాడు)

[అప్పుడు నిదిధ్యాసనుఁడు ప్రవేశించుచున్నాడు]

నిది—“నాయభిప్రాయమును నీవు వివేకునితో నున్న యుపనిషద్దేవికి నిగూఢముగా బోధపఱుపవలయును, నీవు పురుషునిలోఁ బ్రవేశింపవలెను” అని భగవతియైన విష్ణుభక్తిదేవి నాకానతిచ్చినది. (చూచి) ఇదిగో దేవి వివేకపురుషులతోడఁ గూడి సమీపముననే యున్నది. ఆమె సన్నిధికిఁ బోయెదను. (చేరువకుఁబోయి యుపనిషద్దేవితో జనాంతికముగా) అమ్మా! “దేవతలు సంకల్పమాత్ర సంభవులు, నీవు గర్భమును ధరించియున్న దానవని నేను యోగధ్యానముచేతఁ దెలిసికొన్నాను. క్రూరసత్వయైన విద్యయను కన్యకయుఁ బ్రబోధ చంద్రుఁడును నీగర్భమునందున్నాడు. అందువిద్యను కర్షణవిద్యచేత మనసునందు సంక్రమింపఁజేసి, ప్రబోధచంద్రుని యనునికి సమర్పించి, నీవు వివేకునితోడఁగూడ నాయొద్దకు రావలె అని విష్ణుభక్తిదేవి యాజ్ఞ యిచ్చినది.

ఉప— దేవి యా దేశించినట్లు చేసెదను. (అని వివేకనితోడ నిష్క్రమించుచున్నది)

నిది—(పురుషునిలోఁ బ్రవేశించుచున్నది)

పురు—(ధ్యానము నటించుచున్నాడు)

(నేపథ్యమునందు) ఆశ్చర్యము! ఆశ్చర్యము!

మ, ఉరుకాంతిచ్చటల దిశావళుల విద్యుల్లిల వెల్లిపుచున్,

ఖరదీప్తాస్థివిశాలమా మనసువక్షంబుచ్చిపోఁ బుట్టి, త

త్పరివారంబును మోహుని స్మృసవి, విద్యాకన్య తోడ్తోనగో

చరయై పోయె; ప్రబోధచంద్రుడును దా జన్మించె జీవు న్లనన్.

[అప్పుడు ప్రబోధచంద్రుడు ప్రవేశించుచున్నాడు]

ప్రబో—

ఉ, సూత్రమొ, వ్యాప్తమొ, మతీయపోహితమొ, యపసారితంబో, సం

భూతవిలాపితంబో, హృతమొ, యనుతర్కములేక, యేని సం

జాతముచేఁ బ్రపంచము వెసం బెడునో సహజప్రకాశలీ

నాతతరూపమై యలమహాత్ముడ నేను ప్రబోధచంద్రుడ౯.

(ముందుకు నడిచి) ఇతఁడె పురుషుడు. ఈతనిదాపునకుఁబోయెదను.

(సమీపించి) దేవా! ప్రబోధచంద్రుడను నేనుసమస్కారము చేయుచున్నాను.

పురు—(ఆహ్లాదముతో) వత్సా! రమ్మ. నన్ను గాఁగిలించుకొమ్ము.

ప్రబో—(ఆలింగనము చేయుచున్నాడు)

పురు—(ఆనందముతో) ఓహో! ఇప్పుడు విధూతతిమి

మయి ప్రభాతము సంజాతమయినది!

చ. ఒకటఁ బ్రబోధచంద్రమహితోదయ మాటనుజేసి యియ్యెడన్
 బ్రకటవికల్పనిక్రయను బ్రస్ఫుటమోహతమంబుఁ బాయఁగాఁ,
 జకచకనేన శ్రద్ధ మతి శాంతి వివేక శమంబుఁ లాదిగా
 సకలజగన్మయుండయి యెసంగెడువిష్ణువుగా స్ఫురించెడున్.

సర్వవిధములచేతను నేను విష్ణుభక్తి దేవి ప్రసాదమువలనఁ గృతి
 కృత్యుడ నయినాఁడను, అట్టి నేనిప్పుడు—

చ. విడిచి సమస్తసంగములు, వేడక విశ్వముగాని దేదియున్;
 గడలనొ మూలలందొ ఫలకాంక్షయొనర్పక సంచరించుచున్,
 నుడివడుకోపమున్ భయము శోకము మోహము నుజ్జగించి, యి
 వ్వడ మునినైతి శాంతి భృంశముంగని, రాత్రియెనిల్పుతావుగన్

[అంతట విష్ణుభక్తి దేవి ప్రవేశించుచున్నది]

విష్ణు—(హర్షముతో సమీపించి) శమితారాతివైయున్న
 నిన్నిప్పుడు చూచుచున్నానుగాన, చిరకాలమునకుఁగదా నామనో
 రథము లన్నియు సంపూర్ణములయినవి.

పురు—దేవిగారిప్రసాదమున్నప్పుడు దుష్కర మేదియుండును!
 (అని ప్రసాదములమీఁదఁ బడుచున్నాఁడు)

విష్ణు—(పురుషుని లేవనెత్తుచు) వత్సా! లెమ్మా, ఇంకను
 నేను నీ కేమి ప్రియము చేయుదును?

పురు—ఇంతకంటె నాకుఁ బ్రియ మేమున్నది!

క. కృతకృత్యుం డయ్యెను దా
 హతవిమతస్తోముఁ డగుచు నల్లవివేకం;
 డతిదళితరజస్కుండ నై
 యుతులసదానందపడ నందితి నేనున్

అయినను దా నీభరతవాక్యము సిద్ధించునుగాక!

చ. ఇలపయి నిష్టవృష్టిఁ గురియించుచు నాపుత్ర మేఘుఁ డెంతయున్!

గలుముల రాజు లేలుదురుగాక మహి న్నిరుపద్రవంబుగన్!

వెలి తెలివిం దమంబడఁచి, భీమ మతా విషయోగ్రపంక మై

కలఁచుభవాభి దాఁటుదురుగాక మహాత్ములు నీదుసత్కృపన్!

సంపూర్ణము.